

Ба 249907

Я
хочу́ бы
спатка́цца
з ва́мі

Да 100-годзьдзя
з дня нараджэньня
Максіма Багдановіча

Дом-музей Максіма Багдановіча
ў Гародні 1991 год

Ба 249907

А хацеў бы
спаткацца
з вамі

Да 100-годдзя
з дня нараджэння

Максіма
Багдановіча

Дом-музей
Максіма Багдановіча
ў Гародні
1991 год

249.907

Бел. 2005

Дзяржаўны
Сталіцкі Цэнтр
Імя У. А. Дубоўскага

1891-1917

ВАСІЛЬ БЫКАЎ
Максім Багдановіч — наш апостал

Кожны горад мае сваю гісторыю, і чым гэта гісторыя багацейшая, тым большы гонар гарадскіх насельнікаў.

Багацце гісторыі, як ведама, складаюць справы людзей. Добрыя справы. Добрыя справы робяць добрыя людзі. Іхнімі рукамі пабудавана ўсё: дамы, вуліцы, цэрквы, замкі. Але славу гораду, як і зямлі, робяць славуцья людзі. У гэтым сэнсе Гародні пашэнціла — у ёй жыло нямала выдатных, славуцья людзей і сярод іх — наш першы інтэлігент у літаратуры, тонкі і трагічны Максім Багдановіч.

Пасля вайны, як я прыехаў у Гародню, яшчэ не было вядома, дзе жыў малы пазта. Пасля літаратуразнаўцы знайшлі ягоны дом. Памятаю, неяк я ўсё хадзіў па той ціхай зялёнай вулічцы за паркам — прыглядаўся, уяўляў, думаў. У ладным спраўным дамку жылі нейкія людзі, і я думаў, ці ведаюць яны, хто тут жыў да іх? Ці разумеюць?

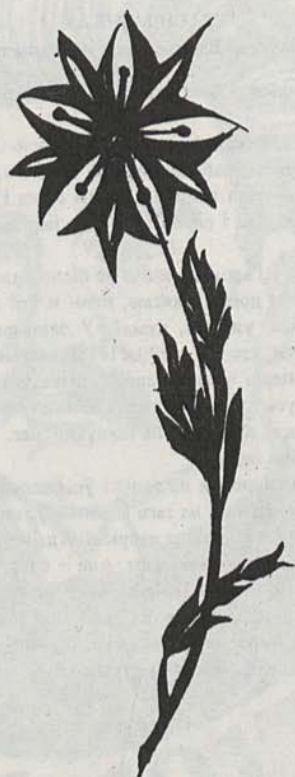
Пасля прайшло шмат год, перш чым у Гародні была ўшанавана памяць нашага класіка. Гэта — як заўсёды. Мы, беларусы, якраз тая нацыя, якая не надта шануе сябе і сваё. Болей чужое. А пасля яшчэ скардзімся, што тыя, не шануюць нас. Але хто не шануе сябе і свайго, таго не шануюць іншыя. Гэта ўжо ведама.

Усё ж памяць аб слаўных і слынных не толькі ўсьцешвае, але і абавязвае. Абавязвае да лепшага. Ці хоць бы да добрага. Некалі да таго абавязваў гонар роду, славуцья продкі. У нас якія ж продкі... Хоць бы нямногія апосталы дабрны. Адзінкі з мільёнаў.

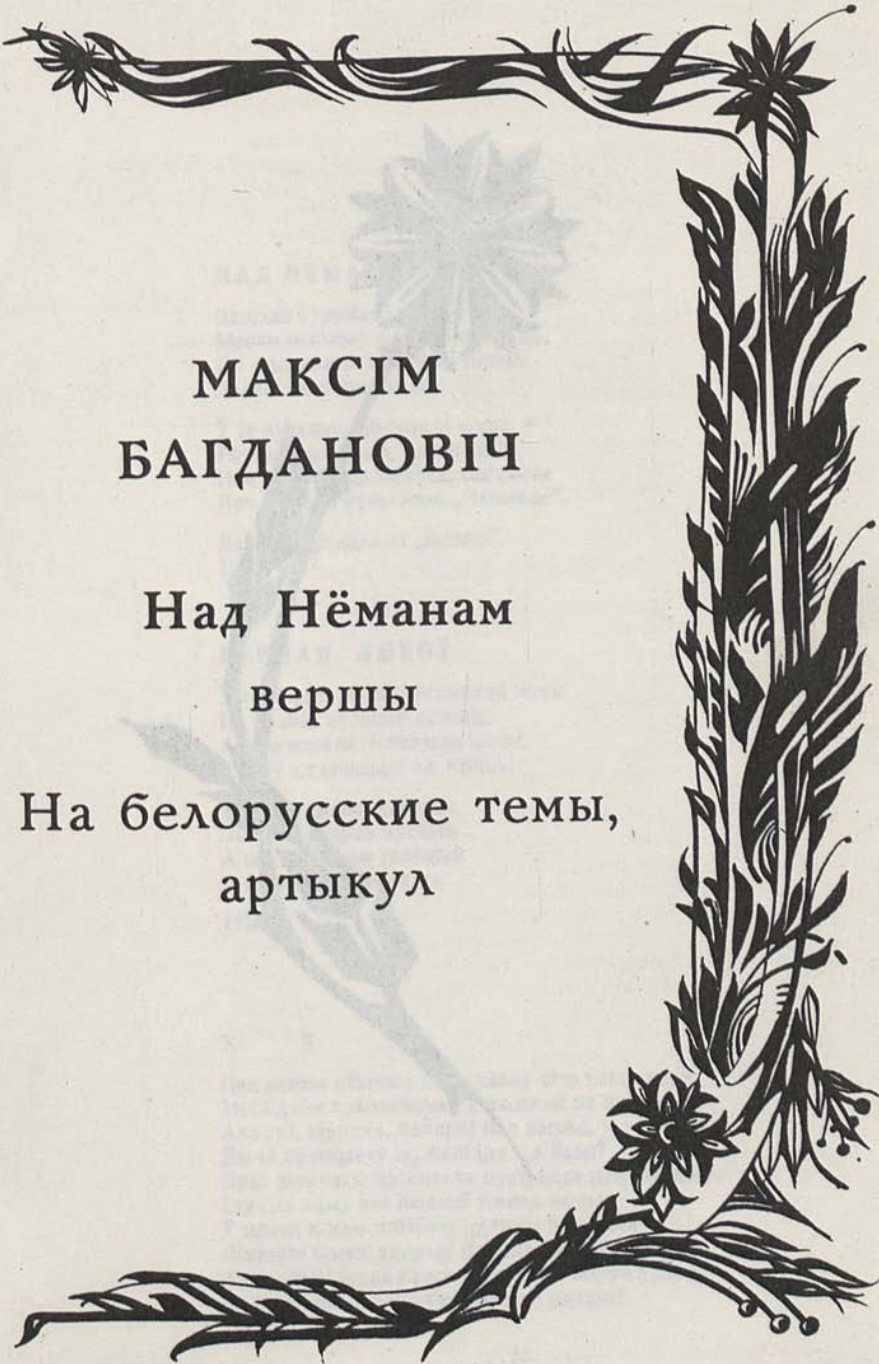
Максім Багдановіч — апостал. І ён назаўжды. Але — пакуль будзе існаваць нацыя. Калі ж знікне нацыя, знікне і Багдановіч. Чужым нацыям ён не патрэбны. Чалавецтву ён патрэбны дагуль, пакуль у ім ёсць месца нам, беларусам. Але не абы якім беларусам — цывілізаваным. Багдановіч праз гады працягвае выхоўваць нас цывілізаванымі. Бо ён наш апостал, які звязвае нас з мінулым і пракладвае шлях у будучыню.

Там ён даражэйшы для нас.

1991 г. Менск.

022010

A decorative border of stylized black floral and leaf motifs frames the text. It starts at the top left, goes right, then down the right side, then left at the bottom, and finally up the left side. The motifs include various flowers, leaves, and stems.

МАКСІМ
БАГДАНОВІЧ

Над Нёманам
вершы

На беларускія тэмы,
артыкул

НАД НЁМАНАМ

Заціхае і грукат і гоман.
Месяц выплыў у неба і сьвечиць.
Як шырока ён кінуў на Нёман
Залацістыя яркія сеці.

Ў іх русалак забыталі косы, —
Рвуць бліскучыя, яркія ніці:
Ноч плыве над зямлёй, сее росы,
Ноч шапоча русалкам: „Засьніце”.

Да новае рэдакцыі „Вянка”
1916—1917

ПЕРШАЯ ЛЮБОЎ

Ўжо позна. Мрок вясянянай ночы
На вузкіх вуліцах ляжыць.
А мне вясёла. Блішчаць вочы,
І кроў ад шчасьця аж кіпіць.

Їду я радасны, харошы,
Зьнікае з сэрца пустата...
А пад гумоваю галёшай
Ціхутка хлюпае слата.

1911

Х Х Х

Пад цемем цёмных ліп, схаваў што нашу пару,
Мы йдзем праплёванай дарожкай па бульвару;
Акуркі, шалуха, паперкі пад нагамі, —
Ды ці прыкмечу іх, калі іду я з Вамі?
Праз дымчаты крышталь празрыста-цёмнай ночы
Їдучых міма нас людзей зіяюць вочы;
У цемні к нам пльывуць рубіны папяросаў,
Ліхтарні блеск адкрыў на ліпе россып росаў...
Ах, колькі ёсьць красы цудоўнай поруч з намі,
Калі глядзець вакол дзіцячымі вачамі!

1911

Х Х Х

Ізноў пабачыў я сялібы,
Дзе леты першыя прайшлі:
Там съены мохам параслі,
Вясёлкай адлівалі шыбы.
Усё ў пылу. І стала мне
Так сумна, сумна ў цішыне.
Я ў сад пайшоў. Усё глуха, дзіка,
Усё травою зарасло.
Няма таго, што раньш было,
І толькі надпіс „Вэраніка”,
На ліпе ўрэзаны ў кары
Казаў вачам аб тэй пары.
Расьці, ўзмацовывайся, дрэва,
Як манумэнт жывы, ўставай
І к небу надпіс падымай.
Хай нярухомы словы сьпева:
Чым болі сходзіць дзён, начэй,
Тым імя мілае вышэй.
1913

СПОЎНЕНАЕ АБЯЦАНЬНЕ

Праз радасны заліты сьветам бор
Праходзіць наспа жоўтая чыгункі.
Як роўна рэйкі, быццам на малюнку,
Ляглі удоўж! Як ярка сьмафор
Здалёк зялёным шклом гарыць ад сонца!
Як тэлеграфныя слупы гудзяць!
Пабач — дразды на дроце іх сядзяць,
А дрот зіе лепей за чырвонца!

І вась калматай лапаю ледзь-ледзь
Ламаючы апалыя галіны,
Сюды марудна з-за кустоў маліны
Выходзіць буры малады мядзьведзь.
Паветра нюхае; нядбала паглядае
Ляютнымі вачамі, быццам сьпіць,
Удаль, пачуўшы нейкі гул, глядзіць
І ўраз, украй здзіўлёны, замірае...
1913

ДЗЕД

Так цёпла цэлы дзень было,
Што дзед — і той сьцягнуўся зь печы,
Ля рэчкі сеў, дзе больш пякло,
І грэў пад старай сьвіткай плечы.

Сінеўся бор, цякла вада,
Скрозь пахла мёдам і травою...
І дзеду на'т і не шкада,
Што хутка будзе ён зямлёю.
1913

НА МОГІЛКАХ

(Рандэль)

Амур і сумны і прыгожы
Стаіць з павязкай на вачах
Ля склепу. Часам лёгкі пах
Сюды даносіцца ад рожы.
Паўсюль крыжы, вянкi... Чаго жа
Тут, дзе магілы, сьцені і прах,
Амур і сумны і прыгожы
Стаіць з павязкай на вачах?
І ціха думаў я: быць можа,
Любоў, палёгшы у трунах,
Перамагла і сьмерці жах!
Спачнеце ж! Вечна на старожы
Амур і сумны і прыгожы.
1913

УСПАМІН

„Дзень гэты — так пісаў Катул —
Я белым каменем адзначу”.
Дасюль я рад, калі пабачу
Алею, дзе пад ліпаў гул
Мне парасонкам на пяску
Штось ручкі мілыя пісалі.
Што — не скажу. Вы адгадалі,
І словы ўжо на языку.
1913

Х Х Х

Сьцюжа, змрок... Я ізноў хвараваты.
У сэрцы — думак дакучных цяжар.
Заварыць бы гарчай гарбаты,
Разагрэць бы хутчэй самавар.

Запяе ён і тонка, і ціха,
Зазіе на спод аганьком, —
І разьвеецца цёмнае ліха
Над маім абагрэтым кутком.
1915–1916

Х Х Х

Ўсё праходзе — і радасьць, і мукі.
Але будзеш мне помніцца ты, —
Броўкі цёмныя, вузкія рукі
І галоўкі радок залаты.
1915–1916

Х Х Х

Прыдзецца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку.
М оладасць плыне, а сьледу няма ніякога.
Эт, і чаму ж нагадала суворую Парку
Нітку мне прасьці гатунку такога благаго.

Ціха гудзіць і пье у яе верацёнца,
Цягнецца, цягнецца доўгая, шэрая нітка;
Пягнуцца шэрыя дні без прасьвету, без сонца,
І не пабачыш, здаецца, ні шчасьця, ні ўжытку.

Хоць бы ты чорную, толькі б ня шэрую прала,
Гора жадаў бы, ды толькі каб поўную чарку;
Але і гора такога пазнаў я замала.
Прыдзецца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку.
1915—1916

Х Х Х

Цёплы вечар, ціхі вецер, сьвежы стог,
Улажылі спаць мяне вы на зямлі.
Ня курыцца сьветлы пыл усьцяж дарог,
Ў небе месяца праглянуў бледны рог,
Ў небе ціха зоркі расьцьвілі.

Зьнічка коціцца агністаю сьлязой,
Прашумела мякка скрыдламі сава;
Бачу я, з прыродай зьліўшыся душой,
Як дрыжаць ад ветру зоркі нада мной,
Чую ў цішы, як расьце трава.
1910

Х Х Х

Ціха па мяккай траве
Сінявокая ноч прахадзіла;
Ціха з паснулых паляян
Пльуў у гару і зьнікаў,
Быццам дым сіняваты з кадзіла,
Рэдкі, правідны туман;
Неба ўсю глыб ажывіўшы,
Патроху празь цемнь выглядалі
Зорак дрыжачых вянкi;
Конікі суха зьвінелі;
Шырэй разьліваліся хвалі
Цёмнай, люстранай ракі;
Пала раса; у палёх
Загарэліся пацеркі мілых
Жоўта-чырвоных агнёў...
Час, калі трэба журыцца
Душою на сьвежых магілах
Пуста пранёсшыхся днёў.
1911

ПЕРАД ПАВОДКАЙ

Праясьняецца пагода,
Бо вярнулася вясна.
Усё чакаеш, што прыроды
Ўстрапянецца ада сна.

І пад птушы крык і гоман,
Даўшы хваляям вольны ход,
Прыпадзьме бацька Нёман
На хрыбце магутным лёд.

Зазьвіняць жалобна крыгі,
І бурлівая вада
Сьнег, размоклы ў час адлігі,
Змые з луга безь сьляда.

Дык разьліўся жа раздольна—
Ў чыстым полі і гаю
І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю!
1910

Музыка перш за ўсё. П. Варлен

Па-над белым пухам вішняў,
Быццам сіні аганёк,
Б'ецца, ўецца шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.

Навакол усё паветра
Ў струнах сонца залатых, —
Ён дрыжачымі крыламі
Звоніць, ледзьве чутна ў іх.

І ліецца хваляй песьня, —
Ціхі ясны гімн вясне.
Ці ня сэрца напявае,
Навявае яго мне?

Ці ня вецер гэта звонкі
Ў тонкіх зёлках шапаціць?
Або мо' сухі, высокі
Ля ракі чарот шуміць?

Не паняць таго ніколі,
Не разьведаць, не спазнаць:
Не даюць мне думаць зькі,
Што ляцяць, дрыжаць, зьвіняць.

Песьня рвецца і ліецца
На раздольны, вольны сьвет.
Але хто яе пачуе?
Можа, толькі сам паэт.
1910

СЛУЦКІЯ ТКАЧЫХІ

Ад родных ніў, ад роднай хаты
У панскі двор дзеля красы
Яны, бяздольныя, узяты
Ткаць залатыя паясы.

І цягам доўгія часіны,
Дзявочыя забыўшы сны,
Свае шырокія тканіны
На лад пэрсydзкі ткуць яны.

А за сцяной сьмяецца поле,
Зіея неба з-за вакна, —
І думкі мкнуцца мімаволі
Туды, дзе расцьвіла вясна;

Дзе блішча збожжа ў яснай далі,
Сінеюць міла васількі;
Халодным срэбрам зьзяюць хвалі
Між гор люючайся ракі;
Цямнее край зубчаты бору...

І тчэ, забыўшыся, рука,
Заміж пэрсydзкага узору
Цьвяток радзімы васілька.
1912

ПАГОНЯ

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах, —
Ўспомню Вострую Браму сьвятую.
І ваякаў на грозных канях.

Ў белай пене праносяцца коні, —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, ня спыніць, ня стрымаць.

У бязьмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі — гады.
Вы за кім у пагоню сьпяшыце?
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Мо' яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцьмі уздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Бійце ў сэрцы іх — бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамаі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці — Краіна!
Ня усьцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!..

Ўсё лятуць і лятуць тыя коні,
Срэбнай збруяй далёка грымяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, ня спыніць, ня стрымаць.
1916

Х Х Х

Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі,
Досі ўжо пашаны ім прыдбалі;
Не сваю — чужую долю баранілі,
Пад чужымі сьцягамі ўміралі.
1915

КАСЬЦЁЛ СЬВ. ГАННЫ Ў ВІЛЬНІ

Каб загаіць на сэрцы раны,
Забыцца долі горкі глум,
Прыйдзеце да касьцёлу Ганны!
Там зьнікнуць сьцені цяжкіх дум.

Як лёгка дагары, як красна
Узносіць вежы ён свае!
Іх вырыс стройны ў небе ясна
Заломам срогім устае.

А гастрэні іх так высока,
Так тонка ў вышу неба тнуць,
Што міг адзін — і бачыць вока —
Яны між сіні ўвыш пльвуць.

Як бы расстаўшыся зь зямлёю,
Каб у нябёсах затануць,
Сьвятыня лёгкаю ступою
Ў блакіце пракладае пуць.

Глядзіш — і сіхнуць сэрца раны,
Далёка долі горкі глум.
Прыйдзеце да касьцёлу Ганны!
Там нікнуць сьцені цяжкіх дум.
1912

РАМАНС

Зорка Вэнэра ўзышла над зямлёю,
Сьветляя згадкі з сабой прывяла...
Помніш, калі я спаткаўся з табою,
Зорка Вэнэра ўзышла.
З гэтай пары я пачаў углядацца
Ў неба начное і зоркі шукаў...
Ціхім каханьнем к табе разгарацца
З гэтай пары я пачаў.
Але расстацца нам час наступае;
Пэўна, ўжо доля такая у нас.
Моцна кахаў я цябе, дарагая,
Але расстацца нам час.
Буду ў далёкім краю я нудзіцца,
Ў сэрцы любоў затаішы сваю;
Кожную ночку на зорку дзівіцца
Буду ў далёкім краю.
Глянь іншы раз на яе, — у расстаньні
Там зь ёй зьліём мы пагляды свае...
Каб хоць на міг уваскросла каханьне,
Глянь іншы раз на яе...
1913

КНІГА

Псалтыр, апраўлены няжорсткай, бурай кужай,
Я ўзяў і срыбныя зашчэпкі адамкнуў,
Перачытаў радкі кірыліцы прыгожай
І воску з ладанам прыемны пах пачуў.

Вось псальма слаўная: „Як той алень шукае
Крыніцы чыстай, так шукаю Бога я”.
Як вее сьвежасьцяй яе краса жывая!
Як радасна далей імкне душа мая!

І бачу я ў канцы няхітрую прыпіску,
Што „кнігу гэтую раб Божы дзяк Гапон
Дзеля душы сьпісаў у месьце Ваўкавыску
У рок сем тысяч сто другі з пачатку дзён”.
1912

Х Х Х

Ціхі вечар; зьнікнула сьпякота,
Весьляей струіцца між чарота
Рэчка, што ўцякае у ставок;
Круг яго ідзе вярбін вянок
Шчэ зялёных, сьвежых, хоць каравых;
Плесьня каля берагоў іржавых
Саматканым поясам ідзе,
І лілеі расьцьвілі ў вадзе.
Часам зь віскам ластаўка малая

Пранясецца нізка і чыркае
Крылечкам з разгону гладзь стаўка,
Налякаўшы гэтым матылька.
Часам лінь ці окунь успляснуцца,
І кругі шырока разыдуцца.
Часам выпаўзаюць паляжаць
Тут вужакі шэрыя на гаць,
У канцы каторай млын схіліўся;
Спарахнеў ён, ледзь не разваліўся,
Пачарнела кола і даўно
Мохам цёмным абрасло яно.
Але сёння ходзіць кола млына,
Бо прышла да млынара дзяўчына,
Каб памог сукруху з сэрца збыць.
Ў белай вопратцы яна стаіць,
Нахіліла смуглую галоўку,
І чуваць, як сэрца праз шнураўку
Часта б'ецца. А стары млынар
Тройчы брызнуў ёй вадой на твар...
1912

БЕЗНАДЗЕЙНАСЦЬ

Скарына, доктар лекарскіх навук,
У доўгай вопратцы на вежы сочыць зоры.
Яны спрыяюць! Час! З рухавых рук
Скарыны п'е узвар пан земскі пісар хворы.
І ўраз пабачыў ён, што ізумруд
Ў пярсцёнку залатым на пальцы штось імгліцца,
Што блеску ў ім няма... І з болем тут
Ён зразумеў, што ўжо к жыццю не вараціцца.
1913

Х Х Х

Белым кветам адзета каліна
Ды бялей ад каліны Марына.
— А чаго ты, як месяц, красна?
— Я ня ведаю, — кажа яна.
Раз вярнулася позна Марына;
У касе яе кветка каліны.
— А чаго ты, як месяц, ясна?
— Я ня ведаю, — кажа яна.
Ды ня век расьцьвітае каліна.
Не ўплятае ўжо кветак Марына.
— А чаго ты, як месяц, сумна?
— Я ня ведаю, — кажа яна.
А калі абляцела каліна, —
Атруцілася зельлем Марына,
І, як месяц далёкі, блядна
У даманіне ляжала яна.
1912

УПАЛІ З ГРУДЗЕЙ ПАНА БОГА...

Упалі з грудзей пана Бога,
парваўшыся, пацеркі зор.
Яны раскаціліся ў небе,
Усыпалі сіні прастор

І гэтак маркотна і пільна
На край наш нядольны глядзяць...
Што ж чуюць яны там, што бачаць?
Чаго ўсё дрыжаць і дрыжаць?..
1910

З ВЭРЛЕНА

Х Х Х

Пэтру Барэлю
(Гук вясёлы, галоўнае ў гучным раялі.
Пэтрус Барэль)

Раяль цалуе тонкая рука
У час вячорны шэра—ружаваты;
І на крылох, цішэй за вецярка,
Ў паветры мяккім, слаўным папыла ты
Пужліва, песня, і ў пакоях хаты
Шчэ доўга веяў пах, як ад цвьятка.

Што за калыска ціха так гайдае
Сталёнага, бяздольнага мяне?
Чаго, як жэўжык, песня вымагае?
І што ў канцы яе прыпеў жадае,
Каторы гэтак хутка у вакне,
Адчыненым на садзік, замірае?

З ВЭРЛЕНА

Х Х Х

Плач сэрца майго,
Як над горадам дождж.
Скуль расьце, для чаго
Смутац сэрца майго?
Шум ціхі дажджа
Над будоўляй, зямлёй...
Ты тужыла, душа,
Раньш па песні дажджа.
Шчыміць бяз прычын
Ў бедным сэрцы маім.
Ўжо няма злых часін, —
Гэты плач — бяз прычын.
Няма горш бяды,
Як рыдаць ні з чаго, —
Без надзей і нуды,
У мяне шмат бяды.

Х Х Х

Бывае, вада перапоўніць
Ставок і празь бераг памкнецца;
Калі ж зь яго выйдзе ўвесь лішак,
Дык далей вада не бяжыць.

Бывае і так, што руйнуе
Заставу вада; ў гэту пору
Бруцця апошнія хвалі,
І сохне няшчасны ставок.
З паэтамі такжа бывае:

Адзін аддае людзям лішкі,
Другі ўсё, што мае. Я гэтакі:
Пяю я з надтрэснутым сэрцам,
Апошні свой скарб аддаю.
1911

Печать недавно была занята отзывами различных министерств о проекте отмены законов, ограничивающих в правах поляков Западного Края. Среди этих отзывов сравнительно слабое внимание обратил на себя ответ г-р. Игнатьева, и об этом приходится пожалеть: предлагаемое им решение вопроса, во первых, своеобразно, а во вторых — чревато самыми нежелательными последствиями. Именно г-р. Игнатьев высказался за уничтожение правоограничений, но при этом остановился на причине их возникновения. Этой причиной г-р. Игнатьев считает стремление предохранить белоруссов-католиков от полонизации. Полагая, что правительство не может отказаться от этого стремления и теперь, г-р. Игнатьев предлагает одновременно с отменой ограничительных законов ввести во всех костёлах, удовлетворяющих религиозные нужды белоруссов-католиков, вместо польского русский язык (речь идет, конечно, о так называемом „добавочном” богослужении). Только при осуществлении этого условия министр соглашается на осуществление обсуждаемого проекта.

Для нас отмена национальных правоограничений — вопрос принципиального значения; как всегда и в данном случае приветствуем мы её, полагая при этом, что она должна быть проведена в жизнь независимо от того, польский или русский язык будет в костеле. Но последний вопрос имеет и свой самостоятельный интерес, несравненно больший, нежели сама отмена правоограничений. Дело в том, что если г-р. Игнатьева будет осуществлено, то два миллиона белоруссов-католиков, как есть все основания предполагать, едва ли не на два миллиона увеличат собою цифру поляков в нашем крае. Развитие этой мысли и составит предмет моей заметки.

Г-р. Игнатьев верно понял положение вещей: белоруссы-католики, бесспорно, полонизируются, и причина этого лежит в значительной степени в польском характере костела. Национально несознательный белорус сплошь и рядом судит так: моя вера — польская, следовательно я — поляк. Но, — подчеркиваю это, — исключительно польский вид костела — явление в нашем крае сравнительно недавней формации и притом порожденное не чем другим, как „руссификаторскими” мероприятиями правительства. В лице г-р. Игнатьева оно ныне борется с плодами рук своих, и еще вопрос, насколько легка и успешна будет эта борьба.

Вот, например, инструкции кансистерии архидицезии гомельской еще от 1794 г.: „ёсьць пастанова ўсім у Архидыцэзіі плебанам давесці да ведама, каб перад вернікамі на той мове, якую яны разумеюць, у канцы набажэнстваў у касцёлах мелі казаньні”.

Так фактически и было: белорусский язык употреблялся и в костелах, и в униатских церквях; католический клир печатал по-белорусски религиозные издания; для наименования католицизма польской верой и проистекающих отсюда результатов не было места. Так дело обстояло до конца 40-х годов прошлого столетия, — тяжелой поры, когда со стороны правительства посыпались систематические удары, имевшие целью уничтожить белоруссов как национальность: воспрещено было издавать по-белорусски книги, а изданные раньше приказано конфисковать и сжигать; униатская религия, являвшаяся в крае как бы национально-белорусской, уничтожена; отменено действие Литовского Статута — основного памятника белорусского права и т.д. В это же время, а именно в тысяча восемьсот тридцать девятом году, было воспрещено употребление в богослужении белорусского языка. Его место занял польский язык. Невольно спрашиваешь себя: кто же больше сделал для ополячения белоруссов — полонизаторы или „руссификаторы”?

Правительство достигло своего: остатки национальных сил белорусского народа были уничтожены, бороться с „руссификацией” он не мог; но по той же причине он не мог бороться и с полонизацией, — и все ее дальнейшие успехи должны остаться на ответственности „обрушителей”, парализовавших национальную самостоятельность белорусского народа. Они, конечно, полагали, что административное давление обеспечит его от полонизации. Но это давление только увеличило ее, и дело дошло до того, что в 1909 г. на киевском черносотенном

съезде „патриот” г. Кулаковский предложил окончательно отдать белоруссов-католиков в жертву колонизации, чтобы с тем большей энергией приняться за фабрикацию великоруссов из белоруссов-православных.

Отпор, дававшийся извне, явно уперся в тупик и только ухудшал положение; исход дела можно было бы считать предрешенным, если бы на сцену не выступила отпорная сила, росшая изнутри; эта сила — пробуждение национального самосознания белоруссов.

Лет пять назад петроградские католики-белоруссы обратились к папе с жалобой на свой клир, не желающий дать место в костеле белорусскому языку; папский ответ указывал, что добавочное богослужение для белоруссов-католиков должно быть не польским, а белорусским. Так как правительственный указ о воспрещении употреблять в богослужение белорусскую речь был забыт, то папское решение начало то там, то сям осуществляться. Вместе с тем стали издаваться католические брошюры на белорусском языке, образовалась целая группа ксензов, сочувствовавших возрождению белорусского народа и выпускавших по-белорусски католический еженедельник „*Господь*”. Эта деятельность, судя по корреспонденциям в журнале, вскоре стала на твердую почву и прочно развивалась, пока немецкое нашествие не оборвало ее летом прошлого года. Что касается введения белорусской речи в костеле, то она везде встречалась с радостью, и не раз приходилось читать, что молящиеся плакали, услышав в храме родной язык.

И если г-р Игнатев под русским языком, выдвигаемым им в костеле на смену польскому, разумеет язык белорусский, — его проект можно было бы только приветствовать. Это явилось бы просто проложением русла глубокожизненного явления, идущему в недрах народа. Мало того, следовало бы не останавливаться на этом, ввести белорусский язык не только в костел, но и в церковь, в школу, в сельские государственные учреждения. При этих условиях колонизация белорусского народа сделалась бы немыслимой, он бы полностью остался на белорусской, и, следовательно, на русской почве. Одной русской культурой на свете было бы больше.¹

Представляется, однако, более вероятным, что, говоря о русском языке, г-р Игнатев имел в виду язык великорусский. А это наводит на тревожные размышления. Для лиц, знающих край, не может быть никакого сомнения, что эта мера в таком ее виде будет серой крестьянской массой понята как шаг к замене католицизма православием. А потом, во-первых, она может быть проведена только лишь насильственно, при явном или глухом недовольстве, — если только не сопротивлению со стороны населения, а быть может, и клира. Во-вторых, — и это главное, — белорусская католическая среда, и без того находящаяся „в сфере притяжения” польской культуры, окружит польский язык ореолом, возвращение его в костел сделает предметом своих надежд и стремлений и уже, соответственно этому, в своей частной жизни отведет ему почетное место, посадит в красный угол, под образа. Перед нами будут уже не объекты колонизации, а прозелиты ее. Создастся массовый стихийный сдвиг в сторону Польши, как естественная реакция на выдвинутый г-р Игнатьевым проект, и, быть может, безвозвратно решит давящую национальную судьбу этого народа.

¹Руская аўтарам ужыта ў разуменьні ўсходне-славянскай.

Сноска:

Нечто подобное проекту г-р Игнатьева было выполнено несколько лет назад в области школьного дела: именно католиков-белоруссов было предписано обучать закону божию не по-польски, а по-великорусски. Но это только повысило температуру колонизации края. Целые селения в чисто-белорусских местностях (напр. Вернянской вол. Виленской губ.) требовали, чтобы их признали польскими. Вмешались власти, началось следствие. А между тем чего же иного можно было ожидать? Не сама ли власть, например, объединила из каких-то темных соображений в одну избирательную курию белоруссов-католиков и поляков? Как это

должно было преломиться в психике белоруссов-католиков, — объяснить, полагаю, не нужно.

К тому же ничто не ново под луною: мера, предложенная гр. Игнатьевым, была осуществлена в Белоруссии в 70-х годах прошлого столетия, хотя и в более мелком масштабе. Недостатки в административной поддержке, конечно, не было, — нашлись и ксендзы, готовые поддержать это начинание; но в населении оно встретило лишь чувство вражды и вскоре свелось на нет. Гр. Игнатьев мог бы взглянуть на это предприятие как на политическое „опытное дело“ для того, чтобы понять, какая судьба ждет его проект.

Достоин всяческого внимания один из заключительных эпизодов этого административного начинания. Именно, оно привело к тому, что в последнем десятилетии прошлого века в Минской губернии насчитывалось несколько десятков костелов, закрытых благодаря введению в них великорусского языка. Тогда бискуп суфраган могилевский Сымон обратился официальным путем к минскому губернатору кн. Трубецкому с предложением ввести в костельное богослужение белорусский язык, видя в этом единственный выход из создавшегося положения. Кн. Трубецкой с своей стороны всецело поддержал эту мысль, и русское правительство начало переговоры с Римом, в результате которых 8 мая 1897 г. получилось разрешение употреблять белорусскую речь там, . Разрешение это не было тогда использовано правительством, но мы все-же видим, куда вела его неумолимая логика вещей.

Моя заметка приходит к концу. Я не оценивал в ней проект с национально-белорусской позиции, так как для иных она представляется спорной. Я подошел к нему именно с той точки зрения, на которой стоял гр. Игнатьев, — с точки зрения необходимости задержать полонизацию белоруссов, — и постарался показать, что предложенная им мера крайне опасна, нежизнеспособна и вероятным результатом своим будет иметь сдвиг в сторону Польши, — сдвиг, быть может, непоправимый. И не следует ли признать, что власть не в состоянии предохранить белоруссов от ополячивания, что она совершила тяжкую ошибку, приглушая национальные силы белорусского народа, что единственная надежда в возрождении этих уже пробуждающихся сил?

II

„Не так тіі ворогі, як добрі люди“...Предо мною книжка г. Панкратова „Встречные люди“. В очерке „Обруситель“, где довольно верно изложена история походов сного газетного проходимца из белорусских руссификаторов, встречаются строки: „Он, конечно, стоял за полную государственную самостоятельность Белоруссии. Кто же в молодости не стоял за нее?“

То-есть, как же это „кто не стоял за нее?“ Да никто не стоял! Пусть г. Панкратов, если он только придаст какую либо цену своим словам, укажет в подтверждение им хотя бы один факт. Таких фактов нет. Национальные домогателства белорусского движения элементарны и не велики, дальше автономии Белоруссии они не шли, да и это последнее требование никогда с настойчивостью не выдвигалось. Уловление белоруссов во всякого рода „измах“ является заработком описанного г. Панкратовым обрусителя „Лукашевича“, но и он не позволял себе приписывать белоруссам таких намерений, которых приписал г. Панкратов.

Всего интереснее то, что г. Панкратов — сотрудник прогрессивной газеты, очевидно, и сам прогрессист, копий с представителями белорусского движения отнюдь не ломает, даже вот стремлению к государственной самостоятельности Белоруссии нашел благодушное извинение. Кто, дескать, в молодости не стремился. Так что, видимо, и все эти слова не что иное, как продукт некоторой бойкости пера. О них не стоило бы и говорить, если бы они не были так характерны: подобные обмолвки у благодушных друзей белорусского и тем более украинского движения, как известно, слишком нередки.

1916 г.

Алесь Чобат

Камэнтарый да артыкула М. Багдановіча „На беларускія тэмы“

Артыкул Максіма Багдановіча „На беларускія тэмы” ўпершыню надрукаваны ў часопісе „Украинская Жизнь”, 1916 г. № 2, пазней зьмешчаны ў зборніку „Творы М. Багдановіча” т. 2, Менск, 1928 г. Сучаснаму чытачу ён практычна невядомы, і гэта, здаецца, невypadкова, паколькі аргументацыя М. Багдановіча і яго разуменне „палянізацыі” ці „русыфікацыі”, у тым ліку праз царкву і касцёл, адрозніваецца як ад агульнапрынятай да нядаўняга часу, так і ад цяперашняй адраджэнцкай канцэпцыі.

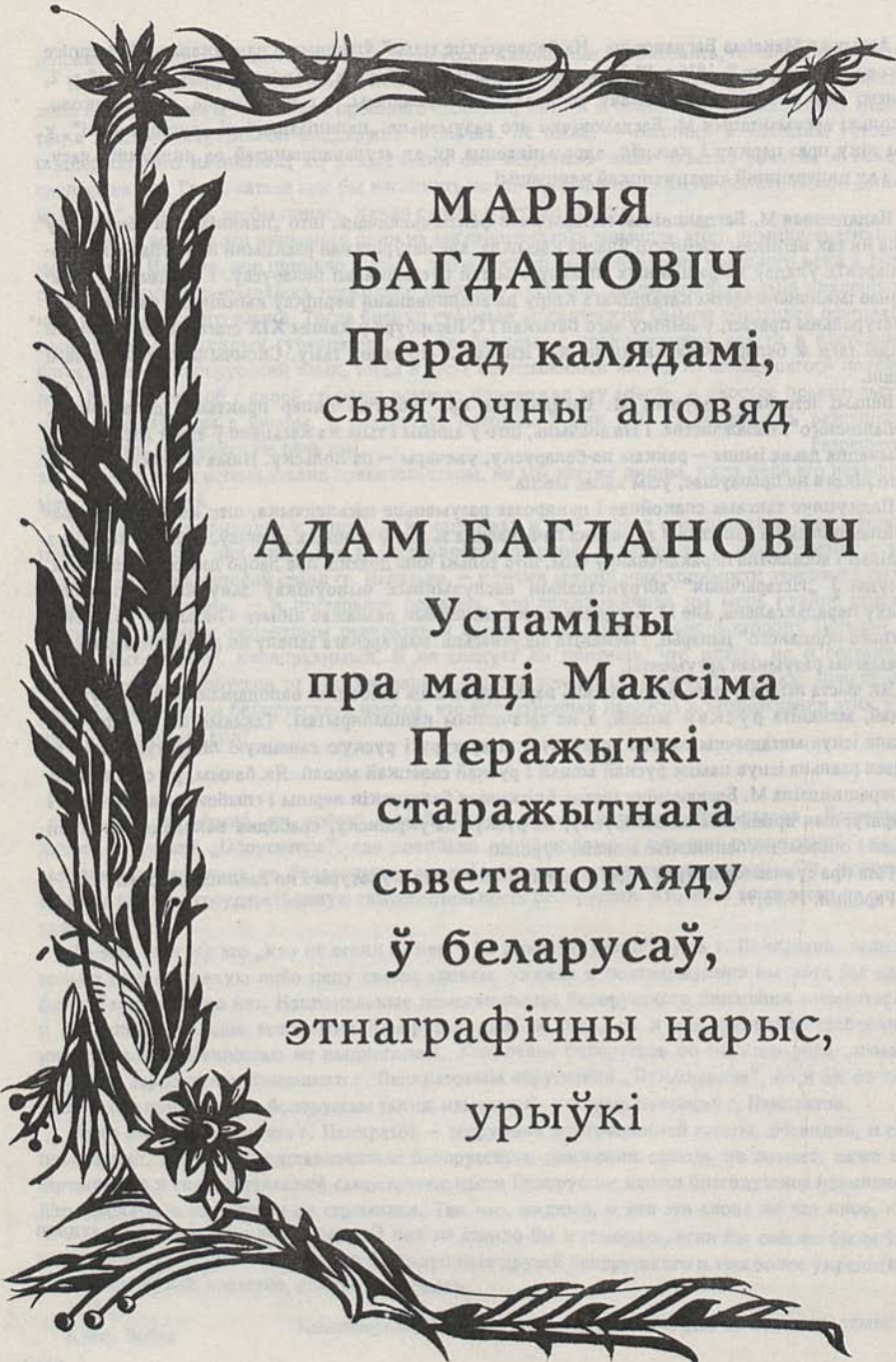
Падазеньня М. Багдановічам гістарычныя факты сьведчаць, што „палянізацыя” беларусаў была ня так вынікам дзейнасці ўласна касцёла, але натуральнай рэакцыяй на грубае мяшаньне царскіх уладаў да рэлігійных справаў з мэтай русыфікацыі беларусаў. І наадварот, непамернае імкненьне часткі каталіцкага кліру да апалячваньня вернікаў выклікала пазьней такі ж натуральны пратэст, у выніку чаго Ватыкан і С-Пэтэрбург у канцы XIX стагодзьдзя прыйшлі да ідэі таго ж беларускага касцёла, які існаваў... сто гадоў таму. Скончылі на тым, з чаго пачалі.

Вельмі істотная і заўвага М. Багдановіча пра забытую цяпер практыку дадатковага, „дабавочнага”, набажанства. Гэта значыць, што ў адным і тым жа касцёле ў адзін дзень маглі адбывацца дзьве імшы — ранкам па-беларуску, увечары — па-польску. Няма ніякіх крыўдаў, ніхто нікога не прымушае, усім хапае месца.

Падкупляе таксама спакойнае і цьвярозае разуменне дасьледчыка, што нацыянальна-рэлігійная палітыка дзяржавы звычайна пачынаецца з ідэяў асобных дзеячаў, якія ня лічацца з рэаліямі і абсалютна перакананыя ў тым, што толькі яны дбаюць пра дабро дзяржавы спрэчкі, крыўды і „гістарычныя” абгрунтаваньні паслухмяных чыноўнікаў зьяўляюцца пазьней. Крыху парадаксална, але М. Багдановіч як дасьледчык разважае нібыта з пазыцыі „благанадежнаго подданого” імперыі, і менавіта адсутнасьць змагарскага запалу не дазваляе эмоцыям перамагчы разумныя аргументы.

Як чыста літаратурную асаблівасьць варта адзначыць свабоднае валоданьне аўтарам рускай мовай, менавіта рускай мовай, а не тагачасным канцылярытам. Таксама як у сярэдняй школе існуе метадычны падзел на рускую літаратуру і рускую савецкую літаратуру, такі ж падзел рэальна існуе паміж рускай мовай і рускай савецкай мовай. Як бачым, руская мова не перашкодзіла М. Багдановічу пісаць бліскучыя беларускія вершы і глыбокія палітычныя і літаратурныя артыкулы па-беларуску, па-руску, па-ўкраінску, свабодна валодаць польскай мовай і іншымі неславянскімі мовамі Эўропы.

Гэта пра сувязь культураў і пра людзей, якія лучаць культуры і ня дзяляць народы.
Гародня. 10.03.91.

МАРЫЯ
БАГДАНОВІЧ
Перад калядамі,
сьвяточны аповяд

АДАМ БАГДАНОВІЧ

Успаміны
пра маці Максіма
Перажыткі
старажытнага
сьветапогляду
ў беларусаў,
этнаграфічны нарыс,
урыўкі

ПЕРАД КАЛЯДАМІ (святочны аповяд)

Ціха патухае дзень і сваімі апошнімі канаючымі праменьнямі блекла асьвятляе і вялікі пакой у скрыўленым доміку, які ўрос у зямлю. Невялікі драўляны стол, гэтка ж непафарбаваная табуэртка, стос ануц, павешаных на сырой сьцяне, і бязногі ложак, падперты двума брусамі, — вось няхітра мэбляроўка пакоя. Гаспадыня гэтай маёмасці, яшчэ маладая, але вельмі схуднелая жанчына, з тэмпературай, тут жа на ложку. Нягледзячы на страшныя тут холад, яна ў гарачцы, шчокі яе чырвоныя, дыханьне цяжкае, губы патрэскаліся, вочы замуціліся, як у тумане, імкнуцца глядзець паўз зьвечаралае сьвятло на дзіцячыя дзьве постаці непадалёк каля яе ног. Старэйшаму хлопчыку каля шасьці, меншаму, здаецца, на гады два меней. Бедненькія... Не здагадваюцца, што заўтра могуць застацца зусім адны на белым сьвеце, што на іх вачах згарае апошняя іх надзея і падтрымка ў жыцьці.

А ў мінулым годзе як весела сустралілі яны такое сьвята ў сваёй маленькай, але цёплай і светлай кватэры. Тады яшчэ жыў іх бацька, меў службу ў адной канцылярні і меў хоць невялікі заробак, але ўсё ж яны няведалі галечы. Маці не надрывалася, стоячы цэлымі днямі над бялізнай, — была здароваю і вясёлаю.

Як наўна, па-дзяціннаму цешылася яна, уладкоўвала сваю новую кватэрку ў новым горадзе, куды яны толькі што пераехалі; яна ж не ўяўляла, што праз два месяцы вынесуць адсюль яе мужа халодным трупам на могілкі. Ён заўсёды быў хваравітым, да таго ж двойчы перанёс запаленьне лёгкіх, а тут як на бяду не ўсьцярогся — застудзіўся пасля інфлюэнцы і падхапіў сухоты, ад якіх за два месяцы памёр. Пакінуў яе ў чужым горадзе з двума малечамі без падтрымкі, без дапамогі: ні родных, ні сяброў, ні знаёмых; адну, як былінку ў полі. Усё, што чаго-кольвечы каштавала, прадала паціху. Тады ўзьнікла змрочнае пытаньне: за які кошт існаваць з малымі? Як захаваць іх ад голаду і холаду?

Пайсьці служыць? Ды хто ж яе возьме зь дзеці? Застаецца толькі выпадковая праца надомніцы. Але гэта сказаць лёгка, а знайсці такую працу ў чужым горадзе, дзе няма знаёмай душы, ой, як няпроста! Не аднойчы давялося ім сядзець галодным у халодным пакоі. Не адзін раз у адчай білася яна аб сьцены сваёй жабрацкай буды, прасіла ў Бога сьмерці, абы ня слухаць, як просяць яе дзеці хлеба. Не аднойчы, адчайна заламаўшы рукі, як вар'ятка, кідалася па пакоі, шукаючы і не знаходзячы выйсця са свайго становішча. Як тапелец за саломінку, так яна хапалася за кожную магчымасьць раздабыць хоць які грош: за працай не адчувала зьмены дня ноччу, шыла ды мыла панам, усяляк дагаджала і панскім слугам, ад якіх найчасцей залежала. О, яна не баялася працы! Яна то задыхалася ў душной, як баня, пральні, то мерзла на рэчцы, калі паласкала бялізну, то сьляпілася, калі вышывала ці вязала, не адчувала стомы, не заўважала, як зьнікалі яе сілы і здароўе: гэта ж усё дзеля дзяцей рабілася. А якая была задаволеная, калі хоць рэдка яны ўсьміхаліся, калі весялелі іх вочкі. Цешылася, бедная, з працы, калі перад сьвятам яе было шмат, працавала за дзьвюх, думала пацешыць дзетак якою цацкаю ды новым адзеткам да сьвята, а замест гэтага як прыйшла аднойчы ўвечары з работы, як лягла, так і не паднялася з пасьцелі. Вось ужо два тыдні як хварэе. Усе тыя няшчасныя грошы праедзены, і каб не спачуваньне Іваніхі, такой жа надомніцы з гэтага ж ломуку, можа і не дачакаліся б сьвята яе дзеці. Заскочыць падвечар і падзеліцца, чым Бог паслаў, часамі прыносіла хворай чаго гарачага. Сёння з ранку пайшла з кухарам — паклікалі дапамагаць на кухню: пэны-суседзі чакаюць гасьцей — рыхтуецца багатая вчэра, дзецям — ёлка. Калі наведзе іх сёння, то вельмі позна.

Цёмна на надворку; дзе-нідзе заблішчэлі зоркі і сьвятло запалілася ў вокнах. У пакоі цішыня, чуваць толькі дыханьне хворай, ды заскрыпіць снег на вуліцы пад нагамі рэдкага прахожага.

— А што, мама, як раптам і Хрыстос забудзе зайсьці да нас сёння? — у цішыні чуецца

галасок старэйшага хлопчыка. — Вось жа Іваніха забылася!

— Не, дзіятка, Хрыстос не забудзе.

Як успомнілі Іваніху, маленькаму Колю яшчэ больш есці захацелася, ньючы, як бы сьпявае: „е-с-ь-ці хачу!“ У адказ маці ціха стогне.

— Мама, — цягне размову Міша, — чаго я трываюся, што Хрыстос не пасьпее зайсці да ўсіх. А магчыма, запамятае, што каму падараваць? Мне так хацелася коніка. А раптам Ён аддасць майго коніка некаму! Такое ж можа здарыцца, мама?

— Не хвалойся, Мішанька, Хрыстос не забудзе нікога, і кожны атрымае тое, чаго яму трэба.

— Матулька, галубка, апавядай, як усё гэта будзе: як гэта Ён увайдзе, паставіць каля мяне коніка; якой масьці, якую гуньку ты пашыеш...

— Добра, дзіятка, слухай! Шмат гадоў таму назад сышоў на зямлю Хрыстос маленькім дзіяткам. Гэта было ноччу. Усе, хто жыў, ведалі, што Ён павінен зьявіцца, — і людзі, і жывёлы, і дрэвы, — ды невядома ім было, калі менавіта. І калі гэтая ноч прыйшла, людзі, стомленыя бедамі і клопатамі, заснулі і не спаткалі, як належыць нябеснага Госьця.

Дрэвы паздымалі на ноч свае зялёныя сукеначкі і засталіся голеныя; нават зоркі ня зьзялі, а як бы спрасонку мігцелі ў начным небе. Толькі тры чалавекі ня спалі і ішлі да Яго з паклонам з далёкага шляху. Але ня ведалі дарогі, таму згадзілася вёсці іх адна зорчак, якая ня спала. Калі дайшлі да таго месца, дзе ляжаў маленькі Хрыстос, зорчак спынілася і весела зазьзяла ўсімі сваімі праменьчыкамі, як бы вітаючы Яго. Гэтыя людзі пакланіліся Яму і паклалі да ног Ягоных падарункі. А ёлачка ля ўваходу, адзіная з усіх дрэваў, не заснула ў гэтую ноч, прыбралася ў сваю лепшую зялёную сукенку, ціха замахала галоўкай і прывітала Яго. І заўсміхаўся маленькі Хрыстос і падаў ім свае ручкі. І сказаў тады Бог: „Няхай усе дрэвы ў гэты час будуць голымі, адна ёлачка няхай зелянее; няхай заўсёды ў гэтую ноч яе прыбіраюць, каб цешыць дзіцячыя вочы... а добрыя дзеці атрымаюць падарункі...“ Вось таму людзі ўпрыгожваюць ялінку, вешаюць на яе галінкі бліскучыя цацкі, агеньчыкі і ласункі, ходзяць з зоркай і сьпяваюць пахвальныя песні ў гонар нараджэньня Хрыста; і каля ложкаў дзяцей зьяўляюцца падарункі, якія Хрыстос прыносіць уначы. І сёння ты з браткам засьнеш, а на панядворку будзе зусім цёмна — прыйдзе Хрыстос і абыйдзе з горада ў горад, не прамінуўшы ні беднай хаціны ні багатага дома, усюды пабудзе, дзе ёсць дзеці, і кожны з іх прагнуўшыся ранкам знойдзе ля ложка тое, аб чым марыў. Як дойдзе чарга да нас — ціха адчыніцца дзьверы, увайдзе Хрыстос, схіліцца каля пасьцелькі і пачуе, аб чым моліцца ваша сэрцайка, якое жаданьне ў ім наймацнейшае; благаславіць вас і пойдзе далей, пакінуўшы па сабе шчасьце і пацеху. Заўтра прагнуўшыся ты знойдзеш коніка, а Коля музыку.

— Я не хачу музыкі, хачу булачку вя-лі-ку-ю!... — заплакаў прыціхлы на момант, слухаючы казку, Коля.

— Ну, перастань ты нарэшце! Заўсёды так — расплачашся і перашкодзіш нам апавядаць. А я вось думаю, ці можна будзе на тым коніку езьдзіць? І як яго назваць? Калі назваць яго Прыгажуном, гэта добра ці не?

— Вось што, Мішанька, — слабенькім стомленым голасам перабіла маці: схадзі ты да Іваніхі і калі яна дома, спытай: ці прадала яна мой вячальны пярсьцёнак і ці купіла тое, што мама прасіла? Спытай і тата і болей нічога. І вяртайся хутчэй!

Міша марудна падняўся і няўцямна глядзячы перад сабою, як чалавек, што заняты сваімі думкамі і яшчэ ня можа ад іх пазбавіцца, паціху пацягнуўся да дзьвярэй. Прайшоў праз кухню гаспадароў і апынуўся перад пакоем Іваніхі, пастукаў, але дзьверы былі зачынены і, не атрымаўшы адказу, хацеў вяртацца, ды перадумаў і асьцярожна выбраўся надвор...

...спачатку ён пайшоў да вёснiчка, але ўспомніўшы аб нечым, вярнуўся і больш рашуча пайшоў у пакой. Там цёмна, не відно твару маці, але чуваць яе хворы голас, яна размаўляе ў гарачцы. Хвіліну хлопчык слухае гэты жаклівы шэпт, накіроўваецца да ложка.

— Коля, ты ня сьпіш? — кліча брата. — Уставай, пойдзем на вуліцу і пастанім каля вёснi-

чак.

— Холадна, не хачу, — прырэчыць Коля, падымаецца з пасьцелі, дзе ляжаў скурчыўшыся каля матчыных ног.

— І тут холадна, — прадаўжае намаўляць Міша, — а на двары затое сьветла. І як будзе ісьці Хрыстос, мы пакажам яму, дзе жывем, ато Ён забудзе і пройдзе каля нашага пакойчыка. Толькі што мама застанеца адна. Ды мы ж вернемся хутка: Ён жа ўжо павінен прыйсьці.

З гэтымі словамі ён узяў за руку брата, які ўстаў з пасьцелі, яны пайшлі да дзвярэй. Але толькі зьявіліся яны на пандорку, як наляцеў на іх са сьвістам і шыпеньнем вецер, як бы ўсьцешаны, што ёсьць на кім паказаць сваю сілу, імгненна засыпаў ім сьнегам вочы, шкуматнуў адзеньне і, забегшы наперад, перагаралзіў ім дарогу.

— Ой, холадна, хачу ў пакой, — заплакаў Коля, вырываючыся з рукі брата.

— Гэта толькі спачатку холадна; вось убачыш, пасьля стане цёпла, — пераконваў Міша, цягнуў на вуліцу брата. — Бачыш той дом на рагу вуліцы? Там сьветла. Напэўна туды ўжо прынёс ёлачку Хрыстос. Пайшлі хутчэй. Пачакаем, як Ён выйдзе, і павядзём яго да нас.

Апошнія словы Міша мовіў, імкліва сьпяшаючыся па вуліцы, цягнучы брата. Неякі прахожы здзіўлена акінуў вокам, спыніўся, хацеў нешта мовіць, ды перадумаў, пайшоў далей. Дзіўна выглядалі малечы, якія адны прабіраліся паўз вуліцу ў цэмуру і непагадзь без паліто і бяз шапак. Дайшлі да канца вуліцы і спыніліся перад вялікім домам, што пазіраў на іх усімі вокнамі, якія ярка гарэлі. Велізарная зала, асьветленая, як на далоні. Пасярэдзіне яе зьяла ўся ў агнях, шчодр абышпаная золатам і серабром, прыбраная ўсімі колерамі ёлка. З-пад кожнай лапкі пазіралі апельсіны, яблыкі, арэхі, каляровыя скрыначкі, а на самай макавачцы, як бы зьбіраўся ўзьляцець, раскрыліў свае срабрыстыя крыльцы анёлак. І зала, і прыгожая ялінка і такія ж прыбраныя і вясёлыя дзеці, — усё нібыта зь дзівоснай казкі...

— Так, менавіта пра гэтую ялінку апавядала мама, — падумаў Міша, прыслухоўваючыся да вясёлых гукаў музыкі.

— Але ж Хрыста там не відно. А калі Ён ужо пайшоў адсюль і ўсё ж пра нас забыўся? Ды не, Ён пэўна ў другім пакоі і хутка адтуль выйдзе.

Думкі яго абарваліся разам з музыкай: дзеці перасталі скакаць і як прыгожыя кветкі рассыпаліся па залі, пэўна ім пачалі даваць падарункі. Коля, які паддаўся чарам гукаў, прагнуўся, дрыжачым ад пранізьлівага холаду голасам, ледзь чутна прасіпеў:

— Міша, пайшлі туды — тут холадна, і я хачу яблык.

Але Міша яго ня чуе; ён сутаргава ўчапіўся за выступ сьцяны, прыліп да шыбы сваім пясінелым тварам, шырока раскрытымі вачамі так і ўпіўся ў тое, што бачыў: якраз насупраць яго, амаль перад самым вакном, стаяў чудаўны сівы конік з сапраўднай поўсьцю і грывай, а перад ім на кукішках сядзеў яго равесьнік і адною рукой гладзіў коніка па сьпіне, а другою спрабаваў упхнуць яму ў рот пернік.

— Гэта ж мой конік! — прамільгнула ў галаве Мішы: я ж такога марыў атрымаць. Як жа ён сюды трапіў? І ён хацеў закрычаць, каб яму аддалі яго коніка. Але цьмяна скеміўшы, што гэта бескарысна, стрываўся ад крыку. Яго ахапіў жах: твар яго скрывіла як бы ад моцнага болу, вочы зморшчыліся і ўсё яго маленькае цела як бы задрожэла ад нястрымнага плачу... У гэты час ад галоўнага ўваходу паказаўся швейцар у бліскучай накідцы. Хвіліну прыслухаўся, нарэшце заўважыў у цэмуры дзяцей пад акном.

— Пайшлі вон адсюль! — закрычаў на іх. — Ах, шчаняты, шчэ надумаліся пішчаць! Я вам пакажу! — закончыў пагрозьліва і зрабіў жэст як бы збіраючыся сапраўды набыць іх.

Дзеці марудна пацягнуліся ў бок свайго дома. Калі зайшлі ў свой пакой, там было гэтак жа цёмна, як папярэдне, нават не чуваць было трызьненья хворай. Коля навобмацак залез на ложка і скруціўся каля ног матулі, а Міша ледзь дапоўз да кутка і як падкошаны кінуўся на разаслае там паліто маці...

Ён яшчэ доўга хліпаў пахіху, але думкі ў галаве пачалі блытацца, нарэшце моцны сон заплочыў яго сплаканыя вочы. Але ў сьне не пакідалі яго вобразы і ўражаньні мінула дня.

Сьніў ён ёлку, прыгожых дзяцей, якія скачуць вакол яе, анёла над ёю. Вось ён замахаў крыльцамі і, ўзняўшыся высока над зямлёю, ціха засьпяваў. Чым даўжэй гяе, тым сьвятлее на зямлі. І ў іхнім пакойчыку стала сьветла і цёпла. Дзьверы адчыніліся, ціха зайшоў Хрыстос. Падышоў да Мішы, схіліўся ў галавах:

— Не сумуй, бедны хлопчык, вась твай конік! — кажа Ён.

Міша закрычаў і прачнуўся. Пры сьвятле ранку вочы яго цьмяна выдзяляюць няясныя абрысы коніка, які стаіць у кутку.

У печы весела патрэсквалі дровы...

23 сьнежня 1893 г.

Гародня.

АДАМ БАГДАНОВІЧ

УСПАМІНЫ ПРА МАЦІ МАКСІМА

(з матэр'ялаў да біяграфіі Максіма Багдановіча)

Маці Максіма называлася Марыя Апанасаўна, па бацьку Мякота, па маці, Тацяне Восіпаўне, — Малевіч. Здаецца, абедзьве сем'і папоўскія, прынамсі, Тацяна Восіпаўна была дачкой сьвятара. Бацька Марыі быў дробным чыноўнікам, губернскім сакратаром, служыў наглядчыкам Ігуменскай павятовай бальніцы. Ужо ў сталым веку ён ажаніўся другі раз з маладзенькай семнаццацігадовай пападзянкай Тацянай Малевіч, і было ў іх пяцёра дзяцей: чатыры дачкі і сын.

Цяжкая хвароба бацькі, які зарабляў 25 руб. у месяц, уцягнула сям'ю ў бязвыходную бядноту, і дзеці яшчэ перад сьмерцю бацькі былі аддадзены ў Менск у дзіцячы прытулак (перакрыжаваньне Петрапаўлаўскае і Падгорнай).

Хлопчык неўзабаве ламёр у шпіталі, а дзяўчаты заставаліся ў прытулку да 14 гадовага ўзросту. Умовы жыцця ў прытулку былі безумоўна жаклівыя: дрэнна кармілі, пакоі перанаселеныя, усё гэта, вядома, ня спрыяла здароўю.

Маці Максіма яшчэ пашэнціла: як жывое, таленавітае з раскошнымі валасамі дзіця яна зьвярнула на сябе ўвагу патронкі прытулку Пятровай, якая ўзяла яе да сябе і паслала вучыцца ў жаночае Аляксандраўскае вучылішча, а як скончыла яго, паслала ў Пецябург у жаночую настаўніцкую школу, уладкаваўшы жыць у сваіх сваякоў Пятровых.

Гэта дало магчымасьць атрымаць грунтоўную адукацыю. Зноў жа яна шмат чытала. Яе лісты зьдзіўлялі вастрынёй назіраньняў, вобразнасьцю мовы. Адзінае апавяданьне, што напісала яна, сьведчыць, што яна валодала талентам, зь яе магла б атрымацца добрая пісьменьніца. Неабходна адзначыць яшчэ адну рысу: незвычайную, часамі пакутлівую, зьменлівасьць уяўленьня...

Рухавая, заўсёды вясялая, з іскрыстымі вачамі, з незвычайна вялікаю касою, яна да ўсяго ж валодала пяхчотай кацяняці і той чароўнай прыгажосьцю, якую называюць жаночкасьцю.

Яе фотакарткі не даюць ніякага ўяўленьня як аб яе душы, так і аб выглядзе знешнім. Гэта — маска, пазбаўленая жыцця; а яна была ўся — ясная, сьпеўная, рухавая, усьцешная, захопленая...

Павышаная пачуцьцёвасьць у будзённым жыцці зь яго дробязнымі прыгодамі часамі праўлялася запальчывасьцю зь імгненнай адыходлівасьцю, ды яе прыроднае пачуцьцё праўды і любоў да справядлівасьці рабілі бяскрыўным гэты маленькі недахоп характару, мне, зрэшты, ён прыносіў толькі задавальненьне: яна тут жа сама прызнавалася, што памылілася і прасіла прабачэньня.

Адзінае, у чым яна была непараўна перакананая і крышку грашыла супраць справядлівасьці, дык гэта ў тым, што лічыла сваіх дзяцей непараўнальна лепшымі за ўсіх іншых, якіх ведала...

Прабачым ёй гэтую маленькую слабасць, ёй, маці, так горача захопленай сваімі дзецьмі. Выйшла замуж — мела 19 год, мне было 26.

Нарадзілася ў Ігумене ў 1869 годзе, а памерла ў Гродна 4 кастрычніка 1896, было крыху болей, чым 27.

Ці трэба казаць, што мы любілі адзін другога і былі шчаслівымі?

Умовы жыцця былі нядрэннымі. Я зарабляў да 1500 руб. у год без квартплаты з ацяпленнем і асвятленьнем.

Было ў мяне шмат знаёмых як у Менску, так і ў Гродна, пераважна з людзей выбраных, лепшай інтэлігенцыі; у Менску — пераважна рэвалюцыйнай, у Гародні — з працаўнікоў культуры: медыкі, ваенныя, настаўнікі.

Дзяцей у нас было чальвёра: першым 6 сакавіка 1890 г. нарадзіўся Валдзім, Максім — 27 лістапада 1891 г. Абудва нарадзіліся ў Менску на Траецкай гары па Аляксандраўскай вуліцы ў доме Карказовіча, што ў двары на другім паверсе, дзе тады знаходзілася прыходскае вучылішча і мая настаўніцкая кватэра — направа ад уваходу. Леў нарадзіўся ў Гродна 14 лістапада 1894 г. Дачка Ніна — 30 мая 1896 г. Яе роды і былі прычынай хваробы маці, якую выявілі праз месяц пасля родаў (да таго моманту жонка з пачуцця жаночай сарамлівасці не дазваляла сябе паслухаць ніводнаму лекару).

Вёска, кефір, кваякол, кадзін — нічога не дапамагло: 4 кастрычніка яе ня стала. Пахаваная яна на Гродзенскіх праваслаўных могілках перад царквой, управа ад галоўных варот і дарогі ў царкву, не даходзячы накісяк да магілы з прыгожым помнікам з медальёнам аднаго гарадзенскага галавы, прозьвішча якога цяпер ня памятаю; над яе магілай быў пастаўлены дубовы крыж з таблічкай, на якой напісана яе імя, дзень сьмерці і ўзрост. Магілка была пакінута на маіх сяброў, але нікога зь іх у Гародні ўжо няма.

Што зрабіла хвароба з гэтым вясельым, жыцьцездольным, прыгожым і цэлам і душою, цудоўным стварэньнем? Жакліва ўспамінаць яе воблік... Скура ды косці. Уся згарэла ад гарачкі. І гэтая скурчаная ў клубочак фігурка, што сядзіць на ложку з прыціснутымі да ўпалых грудзей каленямі, каб заглушыць бясконцы кашаль, ад якога калаціўся гэты жывы, спакутаваны клубочак? Гэтая жаклівая супярэчнасць між ясным сонечным небам і буйнай прыродай. Гэтая супярэчнасць павінна скончыцца або нельга жыць, свят павінен быць адкінуты зьневажальным штуршком.

Уявіце — яна не адчувала гэтае супярэчнасці: за чатыры дні да сьмерці, калоцячыся ад прыступаў кашлю, калі ён пераставаў, яна спрабавала нешта вясёлае напяваць танючкім, як валасок, галаском і казала, што ёй не шкада так рана памерці.

— Навошта мне доўга жыць, калі я была такой шчаслівай...

— Але не пакідай мяне на ноч у царкве: Баюся Вія.

Маленькі эпізод з жыцця Максіма. У той ранак 4 кастрычніка ён прагнуўся вельмі рана і весела забавляўся. Бегаў, сьмяяўся, сьпяваў і дурэў, а маці дажывае свой апошні ранак.

— Пакліч лекара, — сказала яна мне. Я пабег па лекара Сямакіна І. К., які яе лячыў увесь час, ды, выходзячы, каб спыніць весялосьць, якая не стасавалася да сумнага моманту, пасадзіў яго на крэсла.

— Сядзі спакойна.

Ён неяк засмучана прыціх, як бы сагнуўся. Пэўна, у мяне на твары ўбачыў нядобрае.

Лекар быў ужо ў шпіталі, даведаўшыся, у чым справа, схпіў шпрыц і эфір, пабег за мною. Забеглі, задыхаліся...

— Іван Канстанцінавіч, гэта ўжо сьмерць?

— Супакойцеся, Марыя Апанасаўна, яшчэ будзе жыць.

Але сьлёзы яму перашкодзілі гаварыць. Мне сказаў ціха „Агонія”. Яна ўсё зразумела.

— Сьвятара, — сказала яна, і гэта было яе апошняе слова.

Я кінуўся па сьвятара. Пакуль ён пайшоў у царкву па неабходнае, пакуль мы прыйшлі — было па ўсім.

Над целаю стаялі заплаканы Сямакін, мая сястра Маша, якая прыехала з Адэсы, каб замяніць дзецям маці, дзяўчынка Дарка, якую пакойніца нейкі час выхоўвала і вучыла. Нікога зь дзяцей. Я кінуўся да іх.

І вось, як цяпер бачу, сагнутую фігурку з сумным дзіцячым тварыкам, з пытаньнем у вачах... Маленькае падабенства маці. Ён увесь час сідзеў на крэсьле. Нават ня бачыў, як маці памерла.

Я калі-небудзь у больш спакойным стане напішу больш жыцьцёва вобраз маці Максіма, каб паўней зразумець яго духоўны воблік, таму што па складу характару, мяккага і жаночага, па вясёламу нораву, рухавасьці, уражлівасьці і чуласьці, шчырасьці назіраньняў, пластычнасьці і яркасьці вынікаў яго творчасьці ён найболей нагадваў сваю маці, асабліва ў дзяцінстве.

Вядома, чалавечая натура — складаная, нашчадкі рэдка пераймаюць чыстыя рысы продкаў. Былі ў ім рысы, падобныя да маіх, гэта заўважалі знаёмыя, але гэта былі зьнешнія рысы: паходка, манера трымацца, жэсты, словам, усё, што перадаецца падражаньнем; магло быць нешта ў ім і ад маёй душы, выхоўваў яго найболей я сам, вядома ж, не маглі не перадацца ў ім пачуцьці, мае густы, мае погляды, перакананьні, мой дух, але ўсё гэта адлюстроўвалася на аснове, якую ён атрымаў у спадчыну ад маці.

— Малевіч! — называў я яго жартам па прозьвішчы ягонае бабулі з матчынага боку, тварам і ён і ягоная маці былі падобныя да бабулі, але характар у іх быў іншы, не хваравіта неўраўнаважаны і эксцэнтрычны, як у яе.

Каб скончыць з пытаньнем спадчыннасьці, дадам, што яго пэтычны талент таксама ад маці, у ёй талент застаўся не рэалізаваны, а магчыма, гэта і ад таленту яго прабабулі Рузалі, казкі і песьні якой, запісаныя мною, абудзілі водгук у ягонай душы. А што датычыць любові да роднай зямлі, тут я прыняў актыўны ўдзел у разьвіцьці гэтага пачуцьця.

Каментарый. У зборніку „Шлях паэта” Мінск, 1975 г., успаміны Адама Ягоравіча Багдановіча друкаваліся са скарачэньнямі, якія нас, гарадзенцаў, найболей цікавяць, бо яны датычаць менавіта падзей, якія адбываліся ў Гародні: хваробы, сьмерці і месца пахаваньня Марыі Апанасаўны, — таму мы ў кароткім урыўку перадрукавалі тэкст без скарачэньняў з рукапіснага аўтографу.

АДАМ БАГДАНОВІЧ

Перажыткі старажытнага сьветапогляду ў беларусаў (этнаграфічны нарыс, урыўкі)

Тут усё больш і больш замацоўваецца звычка думаць традыцыйна, па аднойчы засвоеных штампах, і калі ня зьменіцца жыцьцё, калі ня будзе штуршкоў звонку, такіх моцных, каб абудзіць думкі і накіраваць іх на крытычныя адносіны да ўсталяваных формаў мысленьня і ўчынкаў, то ёсьць рызыка закасьцянець у гэтых формах, лічачы іх назаўжды нязьменнымі, непазьбежнымі і лепшымі, чым што б там ні было чужое. Беларус так доўга быў у застоі, што ў ім разьвілося дамаседства, нерухомацьць; нават адыходных промыслаў тут разьвіваць ліняюцца, а патрэба ў іх заўсёды адчуваецца, а адсутнасьць знаёмства з чужым вопытам перашкаджае паляпшэньню свайго. Беларускі люд шмат стагодзьдзяў ня жыў духоўным жыцьцём, таму і ня дзіўна, што яго погляды на зьнешні сьвет і душу чалавека вельмі марудна мяняюцца і стаяць цяпер, асабліва ў глухамані, на той жа ступені разьвіцьця, як і ў часы летапісца Нестара.

Перажыткі фетышызму

ПАКЛАНЕНЬНЕ АГНЮ. „І агнём моляцца, заклікаючы яго Сварогам...” У поглядах беларусаў агонь зьяўляецца асновай сям’і, пачаткам лекавым і ўсёачышчальным. Асабліва гэта адчуваецца ў закінутых кутках. Там у кожнай хаце імкнуча падтрымліваць свой агонь, старанна зграбаючы гарачыя вуглі ў загнетку. Ён раздзьмухаецца, як спатрэбіцца. Калі пераходзяць з адной хаты ў другую, калі сям’я дзеліцца, агонь з сямейнага вогнішча нясуць з сабою. Ганьбіць агонь пляўкамі ці чым-небудзь лічыцца справай пагарднай і небяспечнай, бо „жыжа”, як называюць агонь дзеші, кусаецца, — і ад гэтага на твары з’яваважальніка зьяўляецца „вогнік” — такая скураная хвароба, пры якой твар абсядаюць струпы, як пры апаленні. Вогнік можна вылечыць толькі агнём. Калі дровы палаюць яркім полымем, выграбаюць дзевяць гарачых вуглёў, часам тры; кожным з іх абмахваюць тры разы вакол хворага месца і, наводмаш, назад укідаюць у печ са словамі: „Адкуль прыйшоў, туды ідзі”, а хворы тройчы цалуе прыпек. Гэта называецца адкідаць вогнік.

Агнём лечаць і іншыя хваробы. Калі дзеші курчацца і крычаць ад болю, ня сьпяць па начах, — гэта іх мучаць НАЧНІЦЫ — маленькія і злыя духі ночы. Іх можа прагнаць толькі агонь. Ноччу, калі дзеші асабліва раскрычыцца, запальваюць печ і перад полымем палаюць хворага дзеші... Яго кладуць у прыпол, калышуць перад полымем, зьлёгка падкідаюць і шэпчаць:

Цёмная ночка
начніц нарадзіла, —
малому дзешці
мукі нарабіла;
ясное соўнейка
дзеш пачынае,
начніц праганяе,
дзешніц пасылае,
боль сунімае.
Шух у печ! Шух у печ!

Польмя або зьядае начніц або праганяе вон...

Алопцы і дзешчаты скачучы праз купальскія вогнішчы. Добры гаспадар, кладучы ў гумне снапы першы раз улетку, каб высушыць іх перад малацьбою, кідае звычайна сноп жыта ў гуменчы агонь...

Радавое вогнішча змацоўвае сваяцкія сувязі. Так, маладая каб асвоіцца ў доме маладога, кланяецца печы і датыкаецца да яе рукамі. Гэтак жа і малады, калі ён ідзе ў чужую сям’ю. У пэўныя дні, — на Вялікдзень або калі едуць сеяць, асабліва калі ў доме талака, — не пазычаюць агню, запалкі можна пазычыць; ёсць павер’е, што з агнём можа пайсьці з дому багачыце ці хлеб ня ўрэдзіць. Агонь тады называюць багачом...

...Жаніцьба коміна. З кім ён жэніцца? Адны казалі, што з печою, іншыя — з хатай, а большасьць адказвалі: „а хто яго ведае! Старыя людзі баілі: жэніцца комін, — і мы за імі.”

...Пры дапамозе агню варажаць. Калі агонь гарыць весела — добрая прыкмета. Калі вугаль пападае ў саган з ежаю — азначае падарунак. Калі з печы з трэскам вывальваюцца гарачыя вуглі — хутка прыбудзе жаданы госьць...

ВАДА. ...І да сягоння ў Беларусі шануюць азёры, студні і крыніцы. Асабліва крыніцы. Крынічная вада або як яе часта называюць „жывая”, надзяляецца лекавым і ачышчальным сродкам, як і агонь. Вясной пасля першых грывотаў пачынаецца паломніцтва да крыніц. Зьдзяйсняецца яно ў пэўныя дні: на Юр’ю, на Міколу, на Ўшэсця ці Ўзнясенне, Узвышэньне на Дзвяятніка, на Сёмуху, на Дзясютуху і інш. Да „русальнай нядзелі”, першай па Тройцы, ваду бяруць толькі піць, а па „русальнай” і купаюцца, таксама пояць і купаюць коней. Каб

вылечыцца ад хваробы ці каб папярэдзіць хваробу. Пляваць у ваду ўвогуле забараняецца, а ў „жывую” асабліва. Вада, як і агонь, ужываецца на варажбу і чараваньне. Вада ў вядры, якую ўжываюць піць, павінна зачыняцца, інакш у яе ўвойдзе нячыстая сіла.

ЗЯМЛЯ... Выбіраючыся ў далёкі шлях у чужую старонку, беларус па звычцы продкаў бярэ шчопаць роднай зямлі і зашывае яе ў анучку, хавае на грудзях: калі давядзецца на чужыне памерці, то яго прах усё ж будзе спачываць разам з роднай зямліцаю. Самая страшная клятва ў беларусаў — гэта клятва з зямлёю ў роце і ў руцэ. Да яе зьвяртаюцца рэдка, і калі ўжо беларус аб нечым запэўнівае з зямлёю ў роце, яму вераць без сумніву. Калі ж злыжэ, то пачарнее, як зямля. Глыбока запала ў сьвядомасьць беларусаў уяўленьне аб зямлі, як аб агульнай маці; таму між іншым лічыцца прадурзятым ляцца матам, каб не зьняважыць годнасьць зямлі-маці. Вялікіх грэшнікаў зямля ня прымае... Ёсць павер’е, што перад вялікімі грамадзкімі бедамі зямля стогне ранкам на золку.

Людзі, якія маюць добры слых і ўмеюць варажыць, чуюць як стогне зямля і наперад прадказваюць розныя беды: голад, мор, вайну і іншае, бо стогн зямлі зьменны адпаведна характару бяды. Перад голадам да стогна прымешваецца плач дзяцей, перад морам — пахавальныя плачы, перад вайной чуецца гул, як бы ад тупату мноства ног і капыт.

ДРЭВЫ... Не раюць рубачь дрэва, якое скрыпіць, бо гэта шкодны знак, у тым дрэве мучыцца чалавечая душа, сьсёкшы такое дрэва, прымусіш душу шукаць іншае месца, за гэта цябе можа скруціць ці ўвогуле жыцця пазбавіць.

ПАПАРАЦЬ — КВЕТКА, як сьцьвярджае паданьне, цвіце толькі на Купальле — 23 чэрвеня; цвіце адно імгненьне, кветкі яе гараць, як іскры. Сарваць гэтую кветку вельмі цяжка, бо нячыстая сіла ставіць розныя перашкоды: адводзіць вочы, палохае рознымі страхамі, за гэту справу трэба ўмець як брацца, і нават ня кожнаму чараўніку яна пад сілу. Найчасцей паміраюць са страху тыя, хто пайшоў у лес па папараць-кветку. А збірае папараць-кветкі бесперашкодна толькі купальскі дзядок; ён ходзіць з кошыкам і кідае кветкі ў кошык, што той ажно гарыць, як пажар. Купальскі дзядок добры. Калі спаткаешся з ім і расьсядзелш белы настольнік, то дзядок кіне туды адну кветачку. Хапай тады хутка і разрэж далонь правай рукі, пакладзі кветку пад скуру: адтуль нячысьцік не дастане. Шчасьлівы, хто валодае цудоўнай кветкай, — валодае дарам правідцы, і ведае, дзя ляжаць скарбы і як да іх дабрацца, ведае заклінаньні і як іх адчараваць. Зразумела, што нячысьцікі, якія вартуюць скарбы, стараюцца не дапусьціць вас да папараць-кветкі.

КАЛІ КУРЫЦА ЗАПЯЕ ПЕЎНЕМ, наводзіць жах, уяўляецца, што такі сьпеў прыносіць бяду той сям’і, чыя курыца, — і прарочыць бяду, і наклікае яе. Пачуўшы, як курыца запяе пёўнем, сяляне кажуць так: на сваю галаву, — і тут жа сьдзінаюць зласьлівай сьпявачцы галаву на парозе хаты. Гэта засьцерагае ад няшчасьця. Часам робяць і так. Злавіўшы курыцу, якая сьпявала, мераюць ёю, як аршынам, ад пачэснага кутка да парогу, паварочваючы курыцу папераменна то галавой то хвостом, — і калі на парог ляжа галава, яе адсякаюць, а калі ляжа хвост, адсякаюць хвост і спальваюць, а курыцу пускаюць на свабоду. Калі зноў засьпявае, то ўжо адсякаць ёй галаву...

Беларусы лічаць, што прароцтвамі валодаюць сарока, воран, зязюля, сава; усе гэтыя птушкі маюць зьвесткі аб чалавечым лёсе і прарочаць іх, толькі трэба ведаць іхнюю мову... Сарока прыносіць і добрыя і злыя чуткі, але дробязныя. Воран каркае над сядзібай на сьмерць аднагоз членаў сям’і. Па кукаваньні зязюлі варожаць аб даўгалецьці, замужжы, багачыці. Сава крычыць над хатай — дрэнны знак.

ЗАМОВЫ.

Замова ад кравацёку:

З-пад дубу караністага цякла Юрдань-рака;

Там ішоў Ісус Хрыстос і сьвяты Ілья:

Вадзяныя ключы закрываліся, Юрдань-рака спынялася.
Зачыніцеся, жылы крывавыя, стань, не цячы, кроў чырвоная!

(Барысаўшчына).

Ішоў пан Езус праз Юрдань;
Рака стала і кроў стань!

(Наваградчына).

Замова перад ад'ездам у далёкую дарогу:
Першым разам, добрым часам. Госпаду Богу памолімся,
Хрысту паклонімся. Учора звычайна соўнійка іграла,
добрую дарогу прадказала; сягонья зранку зара занялася, у небе на парозі зь сонцам
спаткалася;

залатыя ключы ў ручкі брала, дубовую дзьверку
адмыкала, шоўкавы полаг падымала, соўнійка на неба
выпушчала, добрую дарогу асьвятляла. Устаў — (устала) — я рана, падвыйду к ваконцу,
шчыра я, шчыра ўздыхну да Бога: дай жа мне, Божа, шчасьліву дарогу!

Аж сьвяты Юрый каня запрагае, сьвяты Аўлас дапамагае, аб бяды-напасьці зьберагае.
Замову прамаўляюць на каленях перад абразамі, а таксама ў двары, ходзячы вакол каня.
Замова на ваду. Жаночая.

У цёмным лесе стаіць гара высокая, там растуць дубы вячэстыя,
там стаіць царква сьвянцоная, там бяжыць вада цудоўная. А я ж тую ваду брала, балючае
цела абмывала, піць давала, слаўцо вымаўляла: пайшла немац зь цела вон!

Калі ты трасца, ідзі ў балота, калі падвей ты — ідзі на вецер;
калі ты резанка — зарэжся; калі ты суроцы — соль табе ў вочы,
калі ты с пуду — сама спужайся. Пашла, хіра, зь цела вон.

(Вёска Халопенічы).

Ад урокаў.

Царыца вадзіца, красная дзявіца, самацветніца і ўгодніца, і хадзіла і гуляла,
рыдысь-брыдысь абмывала, круты берагі абрывала, жоўты пяскі прыносіла,
бела каменья, сыра карэньня. Абмывала цароў, каралёў і ўвесь люд
хрысьціянскі, — абмый раба божага — імя.

Угаварую я яго ўроцы стрэжныя і папярэжныя, падзіўныя і пасьмешныя,
жэнскі і мужскі і дзявоцкі, ліхеі.

І сылаю, і здымаю ўсю печ яго, — не сам сабою,
Госпадам Богам.

(М. Рудня, Аршаншчына).

ПЕРАЖЫТКІ ЎВАСАБЛЕНЬНЯЎ

ЗЬМЕЙ—ГРАШАНОСЕЦ. Пра кожнага хоць крыху багатага селяніна ў Беларусі кажуць, што яму зьмей грошы носіць, і вы сустрэнеце шмат людзей, якія сваімі вачамі бачылі гэтага зьмея; да таго ж вам скажуць, чый ён, гэта значыць, якому багацею належыць. Але цікавай за ўсё, што такія зьмеі ўтвараюцца штучна. На гэты конт існуе такое паданьне. Калі чорны пень пражыве сем гадоў, то на канцы сёмага году зьявіцца асаблівае яйка, якое напамінае па форме ракавінку. Гэтае яйка трэба насіць пад пахай тры гады. Тады вылупіцца зь яго маленькі гадзючок. Яго трэба песьціць, трымаць у цяпле, карміць яечняй, гэта ягонае выключнае ежа, і нічым не раздражняць. Як вырасьце, ён пачне лётаць, шукаць скарбы і прыносіць грошы свайму гаспадару. Жыве зьмей у кльці і нікому не паказваецца. Туды яму гаспадар ці гаспадыня прыносяць свежую яечню. Але яе чамусьці нельга саліць: нічым так не разлуеш змея, як пасоленай яечняй. За гэта ён спальвае ўсю гаспадарку і вылятае. Увогуле, як разлуецца помсьціць пажарам. Калі нехта ўбачыць, як ён нясе грошы і зьявляецца грубым словам, то ён грошы рассыпле, а свайго гаспадара спаліць...

ЛЕКАВАНЬНЕ

Лекаваньне спалоху. Уздрыгваньне пры спалоху беларускія сяляне тлумачаць тым, што гэта душа выскачыць хацела. Калі перапалох будзе вельмі моцным, то лічаць, што душа можа трапіць не на месца або выскачыць з цела. У першым выпадку чалавек перажывае лёгкае хваляваньне, у другім можа сур'эзна захварэць, і такая хвароба будзе суправаджацца гарачкавым трываннем, несуразнымі рухамі, галоцынацыямі і іншым... Пры лёгкім перапалоху практычэсна наступнае. Бяруць чатыры гарачыя вуглі з печы і кладуць адзін за другім у посуд з чыстай крынічнай вадою, гэтай вадою абмываюць хворага.

Калі ж хварою больш сур'эзнага характару, то каб вярнуць спалоханы дух, стрыгуць валасы ў таго, хто на думку лекаркі ці самога спалоханага мог быць прычынай хваробы, тымі валасамі падкурваюць яго, прымушаючы глытаць дым. Калі прычынай спалоху была жывёліна, то стрыгуць шэрсць або пер'е і імі падкурваюць. ...З дымам у хворага ўвядзе яго спалоханы дух.

У Наваградзкім павеце перапуд лечаць крыху інакш. Там у такім выпадку карыстаюцца сродкамі вылівання і вымервання. Для гэтага залазяць на страху, льюць ваду ў жолаб і тут жа збіраюць яе, падставіўшы гаршчок пад канец жолаба. Гэта робіцца колькі разоў. Ваду кіпяцяць і сьплюць у яе попел. Хворага распранаюць і льюць яму на галаву ваду або толькі абмываюць грудзі і живот, збіраючы ваду ў міску. Пры гэтым замаўляюць:

„Выходзь, перапалох, з рукаў, з жолак, з усялякіх костчак, з усялякіх суставачкаў! Можа чаго спалохаўся, можа воўка ці мядзьведзя, мо ліса, мо ката, мо сабакі, усякага зьвера, мо якога дурнога чалавека.” (Шчорсы.)

Сабраную ваду працэджаюць праз ручнік, спадзеючыся знайсці волас таго, хто прычыніў перапалох.

Вымерваньне. Бяруць клубок нітак, вымяраюць хворага па ўсіх напрамках, усе часткі цела, і прамаўляюць тую ж замову. Нітку матаюць у клубок і спальваюць. Попел сьплюць у ваду і даюць хвораму піць.

СУРОЦЫ ЦІ УРОКІ. Сурочыць можна і поглядам і здзіўленьнем, апошняе менш шкоднае, але і з „падзіву” таксама хварэюць. Каб вылечыць ад урокаў ці з падзіву, трэба, каб той, хто сурочыў, даў з роту вады, і гэтай вадою абмываюць хворага. Можна сурочыць і міжволі; і беларусы, калі нехта здзіўляецца, кажуць: „соль табе ў вочы, галавешка ў зубы”.

ЛЮБІЗЬНІК. Ёсць некалькі прываротных сродкаў ці „любізьнікаў” па-беларуску, але самым памоцным лічацца дзьве костачкі кажана — вілачкі і кручок. Дабываць іх раяць так: трэба пасадзіць кажана ў новы гаршчок, завязаць яго новым кускам палатна і закапаць ноччу ў мурашнік. Вярнуцца дамоў не азірнуўшыся і заткнуўшы вушы, каб не пачуць піску кажана... Праз тры тыдні трэба выняць гаршчок з мурашніку. Мурашкі зьядуць усяго кажана, пакінуць дзьве чарадзейныя костачкі — кручок і вілку. Каб прыварыць, каго трэба, — варта незаўважна пацягнуць кручком таго чалавека да сябе: будзе так ліпнуць, што не адчэпіцца без дапамогі вілачак; а надакучыў — варта толькі адштурхнуць яго віламі, і ўвесь мілосны шал як рукою знімецца.

Калі жадаюць разбурыць шчасьце маладых, то разьбіваюць на дзвюх гаршчок перад вясельлем, якое вяртаецца ад шлюбу.

ДРОБНЫЯ ЗАБАБОНЫ.

...Дай Божа ў добры час пачаць. Дай Божа ў добры час сказаць. У панядзелак ня трэба вызьджаць у дарогу ды пачынаць нешта важнае рабіць. Каб у дзяцей хутка праразаліся зубкі, трэба павесіць ім на шыю воўчы зуб. Трэба насіць у кашальку спарыш, каб грошы спорыліся... Нельга дзецям гуляць у крыж, каб не наклікаць смерць. Нельга калыхаць пустую калыску... нельга калыхаць нагамі... Як нявеста ня хоча мець дзяцей, трэба класці замкнёны замок. Як

жадае дзяцей, трэба запазухай трымаць замок адчынены, калі вянчаецца, і пакласьці пад падушку ў першую ноч.

Як ідзеш ці едзеш па справе і спаткаеш некага з поўнымі вёдрамі, пашанцуе, як з пустымі — не чакай поспеху.

Сустрэча з папам прарочыць няшчасьце. Каб зьберагчыся, трэба плюнуць... Калі воўк перабяжыць дарогу — добрая прыкмета: справы пойдучь, адсюль прыслоўе „яму воўк дарогу перабег“, калі некаму пашэнціла. Калі ж перабяжыць заяц — лепей вяртайся дадому.

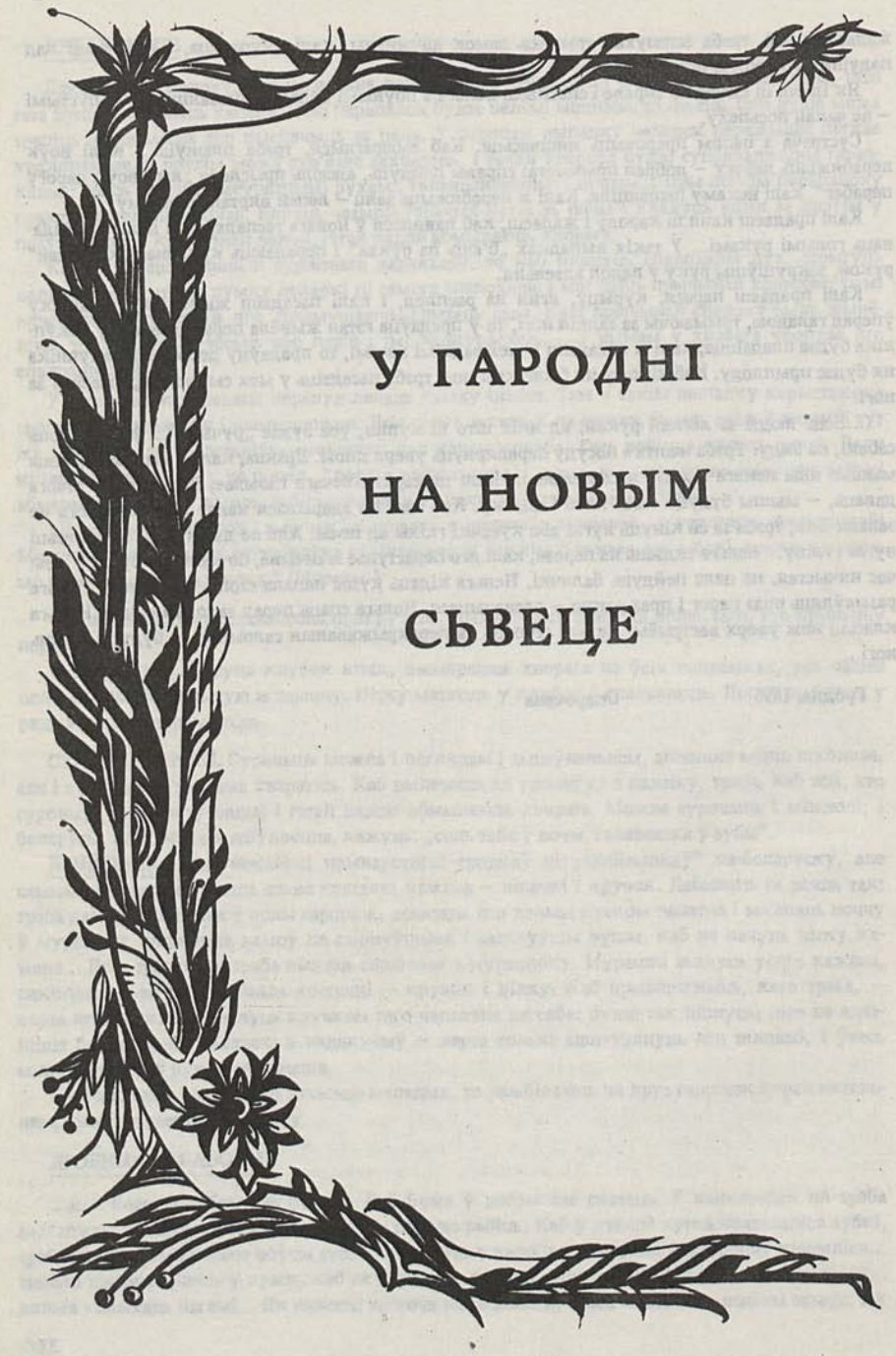
Калі прадаеш каня ці карову і жадаеш, каб павяляся ў новага гаспадара, то нельга перадаваць голымі рукамі... У такіх выпадках „б’юць па руках“ і перадаюць купленае „касматай“ рукой, закруціўшы руку ў падол адзення.

Калі прадаеш парася, курыцу, ягня на расплод, і калі пасадзіш жывёлінку ў мяшку ўперад галавою, трымаючы за заднія ногі, то ў прадаўца гэта жывёла перавядзецца, у пакупніка будзе пладзіцца; калі ж пасадзіш у мех заднімі нагамі, то прадаўцу добра, а ў пакупніка ня будзе прыплоду. Каб нікому ня было крыўды, трэба пасадзіць у мех сьпіною, трымаючы за ногі.

...Ёсць людзі з лёгкай рукой, ад якіх што ні купіш, усё будзе „ручыць“... Калі выюць сабакі, на бяду. Трэба нешта з посуду перавярнуць уверх дном. Дрэнна, калі ў хаце завядуцца мышы: яны некага з хаты выжываюць... Калі цяжарная нечага пазычае, ня трэба ёй нічога даваць, — мышы будуць есці хлеб і адзежу. Каб гэта ня здарылася нават калі ёй нічога не запазычыш, трэба за ёй кінуць вуглі або кусочки гліны ад печы. Але яе дзіця тады будзе есці вуглі і гліну... нельга сядзець на парозе, калі яго пераступае жанчына, бо калі яна будзе ў гэты час нячыстая, па целе пойдучь балячкі. Нельга кідаць куды папала стоптаныя лапці. Нельга размаўляць праз парог і праз вакно — пасварыцеся. Нельга спаць перад заходам сонца. Нельга класьці нож уверх вастрыём. Нельга ступаць на перакрываваныя саломінкі — будуць балель ногі...

Гродна, 1895

Скарочана

A large, stylized black and white illustration of a plant, possibly a herb, with long, narrow leaves and small flowers, framing the text. The plant starts at the top left, goes down the left side, and then curves around the bottom right.

У ГАРОДНІ
НА НОВЫМ
СЬВЕЦЕ

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

х х х

Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы
у ціхую сінюю ноч
і сказаць:
„Бачыце гэтыя буйныя зоркі,
ясныя зоркі Гэркулеса?
Да іх ляціць наша сонца,
ды імчыцца за сонцам зямля...
Хто мы такія?
Толькі падарожныя, — папугнікі сярод нябёс.
На што ж на зямлі сваркі і звадкі,
боль і гора,
калі ўсе мы разам ляцім
да зор?”

Так казаў бы я,
і тонкае джала жалбы
укалола б душу мне.
Суцішай гэты боль, мая мілая думка,
што нам з Вамі адна дарога,
ня толькі дарога Дваранскай і Стралецкай,
але й да тых да ясных зор.

1914 ці 1915

ЗЬМІТРОК БЯДУЛЯ

НА СКРЫЖАЛЯХ АДРАДЖЭНЬНЯ

... пайшоў да Бога...

Шмат ты ад яго спадзявалася, бедная Беларусь.
Праўда, шмат ён і зрабіў, але мог яшчэ зрабіць
болей...

За ўсе гады працы на роднай ніве...
быццам тысячы крэпка нацягнутых струн,
зьвінела яго паэзія...

Некалькі характэрнымі штрыхамі
Багдановіч даваў цэлы, жывы малюнак,
нібы старасьвецкія масежныя барэльефы
з пудным арнамантам...

Яго верш папраўдзе зьвініць, як звон,
і іскры брызгаюць з халодных каменяў.
Апошнія гады Багдановіч унікся усёй душой

у дух старых народных беларускіх матываў...
Нібы той вадалаз, даставаў з глыбіні мора
роднай мінералогіі перлы паззіі.
На скрыжальных адраджэньня роднага краю
яго імя будзе зьзяць у небе Беларусі
сьветлай зоркай навекі!

Выбрана выцінаньнем з газэты „Вольная
Беларусь” за 28 мая 1917 году

УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ

БАГДАНОВІЧ

Сьпюжны час, бязмежна-суровы.
Сьпіць народ, нібы зерне ў ральлі.

.....

Ты прыйшоў
І гарачым словам
Рунь узьняў на роднай зямлі.
Ты сказаў нам:
„Унукі Скарыны,
Дзе ваш гонар, моц і краса?
Ёсьць і ў вас, як у іншых, сьвятыні.
Не давайце сьвятыні псам!
Не давайце зь яе глуміцца,
Бо прасьпіць яна ясну зару,
Бо сьвяты ізумруд заімгліцца
У пярсьцёнку тваім, Беларусь”.
Ты устаў на лютую сечу,
Бітву вечную сонца і сьмер,
Узваліўшы на юныя плечы
Сьвятагораў народны цяжар.
І ня вынеслі жылы напругі:
Зьнік ты, лебедзь, у хвалях сівых,
Сплыў крывёю, загінуў „за другі”,
За мяне, за вас і за ўсіх.
І застаўся ты ў нашых душах,
Хоць навекі зьнік у палях,
Вечна сьветлы і вечна дужы,
Вечна юны, як наша зямля.
Мы табой ганарымся і плачам,
Мы ня сём цябе ў сэрцы праз дым.

.....

Нізка голаў схіляю, юнеча,
Перад вечным глаголам тваім.
Сьмела крочу цяпер у пяскі я
Перад сьветлай заветнай гарой,
Бо як ёсьць у народа такія —
Не загіне давеку народ.
Не загіне ні слова ні справа,
Калі здолеў хоць нехта сказаць:

Вашай сілы і вашае славы
„Не разьбіць,
Ня спыніць,
Ня стрымаць”.

х х х

Сягонья я пачуў
слышы, мая нешчаслівая
дзевачка" і
думаю ўвесь вечар
аб гэтым, але
жывём мы, як
чужыя людзі, і
ні да чаго дадумацца
ня можна

Бяз подпісу,
але рукой Максіма Багдановіча.

З МАЇХ УСПАМІНАЎ

Хутка беглі дні за днямі...

У „Беларускай хатцы” як заўсёды вечарамі людна, і тым больш прыемна, што вось ужо другі тыдзень з намі Максім Багдановіч. Вядзем бясконцыя гутаркі, чытаем супольна лісты, якіх я шмат атрымліваю ад Пецярбургскіх студэнтаў, былых сяброў Гродзенскага гуртка беларускае моладзі. Прыходзяць таксама лісты ад сяброўкі гэтага ж гуртка Марысі Бобрык, якая скончыўшы школу мэдсёстраў працуе цяпер на фронце. У апошнім лісьце прыемная вестка: прыедзе на адзін дзень адведаць мяне!

Хутка надыйшоў гэты шчаслівы дзень... Як радасна сустрэцца пасля трох гадоў! Дзень спатканья мінуў хутка...

Увечары я праводзіла Марысю на цягнік... Ужо мы абедзьве былі адзеўшыся, як падышоў да нас Максім і пытаецца: „Можна мне з Вамі?” Я ўсьцешылася... „Зразумела, калі ласка” —

Быў ужо позны вечар, вуліцы па-ваеннаму цёмныя, пустыя...

Не ведаю, чаму мы ня ішлі па ходніку, а пасярод вуліцы.

Мы з Марысяй успаміналі Гродна, нашы спектаклі ў горадзе і на вёсцы, спацыры над Нёманам... Максім слухаў з цікавасцю і з сумам зазначыў, што ён з Гродна помніць адно — сьмерць сваёй Маці...

Варочаліся мы з Максімам не сьпяшаючы таксама сярэдзінаю вуліцы. Ён са мною дзяліўся сваімі думкамі... „Я, кажа, пагадзіўся з тым, што жыць засталося мала, але вельмі цяжка на душы, што не магу мець сям’і, дзяцей... Я так іх люблю! Ведаецца, калі я пачаў пісаць вершы, напісаў калыханку і даў у друк падпісаўшы псеўдонімам. Усе, хто яе чытаў, былі ўпэўненыя, што калыханку напісала жанчына і то жанчына маці... Я ў гэты верш улажыў усю сілу свайго пачуцьця...!”

У КАРПІЛАЎКУ

Як нармальна ў канцы кастрычніка сьціямнела рана...

Калі мы з Максімам Багдановічам садзіліся на фурманку пад Беларускай Хаткай — на вуліцах ужо гарэлі ліхтарні.

Пакінуўшы цэнтр гораду выехалі на вузкую, брукаваную каменнымі вуліцу, якая вяла на шырокі стары тракт... Ён злучаў Мінск з Радашковічамі.

На трыццатай вярсьце ад Мінска ля самага тракту уезд у Карпілаўскі дом.

Пакуль ехалі брукаванай вуліцай, аб ніякай гутарцы ня было і рэчы — за гругатам калёсаў ня чуваць было ўласнага голасу.

Але вось і тракт... Шырокі, мяккі... З абодвух бакоў высокія старыя бярозы...

Тут ужо можна было пагаварыць.

Пачалося ад дзяцей беларускага прытулку, якія ад паловы ліпня жылі ў Карпілаўцы.

Лес, ягады, грыбы, сьвежае паветра палёў — усё гэта вельмі спрыяла дзецям і цешыла іх.

Максім зь нецяярплівасьцю чакаў сустрэчы зь дзецьмі. Дзеці, іх жыцьцё вельмі яго цікавілі...

Другой тэмай гутаркі была пазэія...

Максім Багдановіч у той час цікавіўся японскай пазэіяй — а менавіта вельмі папулярнымі кародзенькімі чатырох-шасьцірадкавымі вершамі.

І тут ён мне кажа: „А Вы папрабуйце, у Вас гэта выйдзе”.

Я толькі засьмяялася — дзе мне пры маёй, такой прывічнай, клапатлівай працы зь бежанцамі думаць аб пазэіі...

Мы замаўчалі...

Цішыно перарваў голас нашага фурмана:

— Паглядзеце, кажа, у лева, там нешта гарыць”,

І сапраўды — цёмныя хмары былі як аблітыя чырванню, якая што раз шырэй абымала неба...

Пад'ехаўшы яшчэ крыху на ўзгорак ужо было ясна відаць — гарыць вёска! Не адна хата, ня дзеве, а цэлая вялікая вёска!

Слупы агню падымаліся аж да хмараў і рассыпаліся тысячамі іскраў...

— Які жудасны абраз! — прашаптала я...

— А колькі там гора людскога, колькі сьлёз, — адазваўся Максім. У гэтым сказе адбілася ўся чуткая душа Максіма...

1981 г.

З рукапісу

ДЗВЕ ВАРАЖБІТКІ

Ноч... У пакоі амаль цёмна.

Толькі на століку каля ложка цьмяна свеціць маленькая лямпачка... На ложку сьпіць змучаная, зьбялеўшая маці, а побач у калысцы ціхенька дыхае дзіцятка. На цёмную галоўку кідае водбліск лямпачка.

Ціха... Ціха і амаль цёмна...

Але што гэта? Быццам нехта плыве праз пакой і то з двух бакоў. Духі? Цені? Зьявы?

Не. Гэта дзеве варажбіткі... Прыйшлі паваражыць, прадказаць долю дзіцяці.

Абедзеве маладыя, абудзеве прыгожыя, але якія розныя.

Тая, што першая нахілілася над калыскай, нейкая ясная, быццам сьвеціцца, вусны ўсьміхаюцца, вочы гараць вясёласцю і шчасцем... Схіліўшыся нізка над галоўкай немаўлятка, глядзіць на яго з захапленьнем і шэпча:

„Будзеш геніяльны! Твае чудаўныя творы будуць захапляць людзей, палоніць людскія душы і жыць вечно... Душа твая чуткая і ясная абойме каханьнем усіх людзей! Усе для цябе будуць блізкія і родныя...”

„Так яно і будзе, — перапыняе другая варажбітка з цёмным тварам і сумнымі вачамі... — Але якая цяжкая будзе яго доля. Сіроцтва, хваробы. Блізкія, самыя блізкія не зразумеюць імкненняў. Навокал абьякаваць, ледзь не варажасьць... Бязупынныя хмары на Роднай Зямлі, і такая страшная самотная сьмерць...”

Дзеве спагадлівыя сьлязінкі ўпалі з вачэй сумнай варажбіткі на галоўку дзіцяці.

3.07.1981 г.

Вільня

АНТОН НАВІНА

УСТУПНАЕ СЛОВА ДА ДРУГОГА ВЫДАНЬНЯ
ЗБОРНИКА ВЕРШАЎ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

„ВЯНОК”. Вільня, 1927

„Віленскае выдавецтва” Б. Клецкіна

X X X

У белым доме, дзе я ўміраю,
Над сінім морам, ля самай бухты,
Я несамотны: я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты...

Хараставо паэзіі Багдаговіча ня ў сіле, ня ў тым магутным творчым размаху, які выяўляецца, напрыклад, у Купалы, ня ў красачнасьці, сакавітасьці абразоў прыроды, чым так чаруе нас Колас. Багдаваніч — паэт паўтонаў. Свае фарбы ён бярэ з паблеклых старадаўніх тканін, з малюнкаў сьвятых кніг, пісаных многа сот лет таму назад на пергамэнце, з засохшых красак родных палёў. Яго грудзі ўдыхаюць „воску з ладанам прыемны пах”, якім пранікнуты старыны збудзелых ад часу фоліянтаў. Прад яго вачыма праносяцца празрыстыя, як косы месяца, разьвеўныя і маўклівыя русалкі, Яму грае ў бары лясун, — і вадзянік, пакрыты адвечным ілам, вядзе з ім разгавор. Уваскрасаюць „слудкія ткачыхі” і, захопленыя хараставом прыроды, у персыдзкія ўзоры паясоў нясьведама ўплятаюць „цвяток радзімы васьліка”. А ў бруднай: упэцканай васьмігадовай дзяўчыцы — няньцы Ён выкрывае цудоўны бліск пачуцьця мацярынства — той самы бліск, каторы Рафаэль вялікі стараўся адмаляваць на ліках сваіх Мадоннаў. Паўтоны ў фарбах, у гуках, у паражываньнях — вось асноўная рыса творчасці Максіма Багдаваніча.

У гэтым ён ня мае падобных сабе. Ён стаіць здалёк ад усіх другіх нашых песьняроў. Ён наскрозь індывідуальны, ёвы, беспадобны. Яго ролю ў беларускай паэзіі можна прырыўнаваць да ролі таго, хто ўвёў у музыку паўтоны, хто іх збудоваў новаю гармонію.

У аснову свае гармоніі Багдаваніч паклаў лад мінорны. Ён іграе на бамолях. І гэта зусім зразумела: гэта выплывае зь яго індывідуальнасьці. Ад маладых гадоў хворы на сухоты, ведаючы, што сьмерць безупынна стаіць у яго за плячыма, Багдаваніч ня шукае ў жыцьці сьвету, ні радасці, ні асабістага шчасьця, а, наадварот, як быццам зачыняецца ў самым сабе, услухаецца ў музыку свае нязвычайна інтэлігентнае, багатае, чуткае душы і пералівае гэту музыку ў абразы й словы. Згэтуль выплывае й агульны тон паэзіі Багдаваніча, які імгненнамі напамінае сум і тугу бясьмертных твораў Шапэна.

Мала можна знайсці ў нашай літаратуры прыкладаў такой поўнай, як ў Багдаваніча, гармоніі паміж думкай ці пачуцьцём, выяўленым у вершы, і формай яго — будовай і падборам гукаў. Сустрэкаем гэткую гармонію толькі ў найвялікшых нашых песьняроў, ды і то не заўсёды. У Багдаваніча — гэта агульнае правіла. Узгаданы на найлепшых узорах сусьветнай літаратуры, захоплены нязвычайнай музыкальнасцю вершаў Вэрлена, творы якога з піэтызмам перакладаў на беларускую мову, Багдаваніч дагуль працаваў над кожным сваім вершам, дагуль шліфаваў яго, пакуль не дахадзіў да таго, чаго жадаў. А гэты крытык, строгі для другіх, быў асабліва строгім судзьдзёй для сябе самога і вымагаў ад сябе вельмі многа! І затым вершы Багдаваніча — гэта ідэальныя ўзоры для маладых беларускіх поэтаў. Багдаваніч — вялікі вучыцель: Ён паказаў, як, маючы ў душы іскру Божую, можна выказаць роднай мовай ўсё, што перажывае, што адчувае ня толькі народ просты, але і інтэлігент эўпапейскага тыпу. Багдаваніч прысвоіў сабе ўсе формы вершу, вядомыя ў літаратуры найбольш культурных народаў, даказаўшы гэтым гібкасць і багатыце беларускае мовы. Вачым у яго клясычныя пэнтамэтры, зграбныя трыялеты, рондо, паважную актаву, — а Яго санэты з боку тэхнікі вышэй усялякай крытыкі. Ён — мастак формы: Ён зусім апанаваў тэхніку вершаў, падчыніў сабе матэрыял і карыстаўся гэтым зусім сьвядома.

Праўдзівая краса прамаўляе да душы і сэрца кожнага, хто здолен яе адчуць, незалежна ад таго, які народ творыць яе. Нацыянальнае стаецца агульналюдзкім праз укрывую ў ім чыстую красу. Вось чаму творы Багдаваніча, хаця і збудаваныя з нацыянальна-беларускіх элементаў, маюць агульналюдзкую дану: як пясняр чыстае красы Багдаваніч вбірае для свае творчасці беларускія элементы не затым, што яны — родныя Яму,

а затым, што ў іх ёсць сапраўднае хараство. І ў гэтым вялікая заслуга Яго: бо такім чынам найлепшыя творы беларускай нацыянальнай душы ўзнімаюцца на тую ступень, на якой стаяць такія ж творы іншых народаў, што здабылі ўжо даўно сусветнае прызнанне. Выкрываючы вечную, няўміручую красу ў нашым родным, беларускім, Багдановіч уводзіць нас у сям'ю культурных народаў з большай пэўнасцю, чымся тыя, хто пісаў вялікія трактаты аб нашым праве на гэта.

...Уся творчасць Багдановіча не затраціць свае цаны ніколі, бо краса ніколі ня ўмірае, бо Пясняр Чыстае Красы ніколі няможа быць забыты і будзе таксама прамаўляць да душы і сэрца нашых унукаў, як прамаўляе цяпер да нас.

Май 1927

Антон Навіна (А. Луцкевіч)

ІВАН ЗАМОЦІН

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ. КРЫТЫЧНА-БІЯГРАФІЧНЫ НАРЫС. РАЗЪДЗЕЛ „ТЭМАТЫКА“. ВЫЦІНАК АБ ПЕЙЗАЖНАЙ ЛІРЫЦЫ.

У вершах М. Багдановіча на беларускія тэмы мы знаходзім ня проста агульныя імкненні паэта да бацькаўшчыны, але і канкрэтныя адлюстраванні беларускае прыроды, беларускага быту і псыхікі працоўнага беларуса, — адным словам, усе тыя тэмы, якія дазваляюць крытыку сацыялегу ўвязаць лірыку паэты з сацыяльна-культурнымі абставінамі жыцця яго часу... Багдановіч удала схоплівае якраз абагульняючыя рысы прыроды і дае звычайна сьціслыя, але ў той жа час, бязумоўна, тыповыя, зарысоўкі беларускіх краявідаў і пейзажаў. Гэта тым больш зварочвае на сябе ўвагу, што паэта да 1911 году ня бачыў беспасрэдна беларускае прыроды, а пазнаваў яе апасрэднымі шляхамі... Паэт не дэталізуе сваіх малюнкаў, таму што ён піша не на аснове асабовага вопыту, а больш па здагадцы, інтуіцыйна... У наступныя гады, калі ў яго, дзякуючы паездцы на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, набраліся ўласныя ўражанні ад беларускае прыроды, яго малюнкi сталі прыкметна дэталёвей, але захавалі гэты пераважны ўхіл у бок абагульнення і тыпізацыі... Другая асаблівасць — увязка з малюнкамі прыроды вобразаў і малюнкаў мiтатворчага зместу. Але адносіны Багдановіча да мiтатворчасці свае, асаблівыя. Ён успрымае гэтыя вобразы беспасрэдна, проста, з якойсьці дзіцячай наўнасьцю, і даверлівасцю, гэта значыць так, як ён мабыць успрымаў іх у маленстве з апавяданняў бацькі і з першых кніг для чытанья. Гэта зусім ня значыць, што паэта не падняўся вышэй народнага сьветаразуменьня, — гэта значыць усяго, што ён здолеў успрыняць гэта сьветаразуменьне і памастацку яго выказаць, вось чаму яго малюнкi прыроды... псыхічна блізкія да народнага ўспрыняцця прыроды... Такім чынам, і тое прозьвішча Лесавік, якое было дадзена паэту адным з яго крытыкаў у першыя гады супрацоўніцтва ў „Нашай Ніве“, не павінна ў сучасны момант гучэць, як дакор яго літаратурнаму дзівачству, а хутэй ж прызнаньне за ім мастацкага чужьця да народнай мiтатворчасці...

...Асаблівыя перажыванні або матывы сьветаадчування Багдановіч увязвае шчыльна, пры гэтым яны нявыпадковыя і не раскіданыя, таму што ўсе яны групуюцца вакол аднаго стрыжня — якраз навокал прыроды, узятая у сэнсе яе ўплыву на чалавечую псыхіку, на склад нашага сьветаадчування, — значыць у сэнсе яе чалавечай значнасці.

Такім чынам, малюнкi беларускае прыроды, створаныя Багдановічам, ... складаюцца з трох частак: асноўнага фону — рэальнага малюнку прыроды, верхняга напластавання — мiтатворчых контураў і вобразаў і адзінага ідэйна-псіхалагічнага афармленьня, якім прасікнута ўся замалёўка ўцэлым. Але пры гэтай складанасці яго малюнкi прость і суцэльны, бо ніводная частка іх ня выходзіць з агульных рамак, і, наадварот, усе часткі зліваюцца для чытача ў адно агульнае ўражаньне...

Каментарый: выбраны выцінаньнем з кантэксту невялікі ўрывак з артыкулу І.Замоціна прапануецца чытачам амаль што бяз зьмен у напісаньні для цікавасьці і параўнання стылю

крытыка з БССР з артыкулам Луцкевіча — празрыстым і дакладным па думцы і мове. Праўда, Луцкевіч напісаў кароткі, эфектны артыкул, а Замоцін зрабіў спробу глыбокага аналізу крыніцаў творчасці адметнага беларускага паэта.

1927 г.

СТАНІСЛАЎ СТАНКЕВІЧ

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

10.12.1891 — 25.5.1917

Беларускія паэты нашаніўскага адраджэння сваё веданьне беларускага народнага жыцця й мовы вынеслі з роднай хаты, а пазьней пашырылі й паглыбілі дзякуючы беспасярэдняй сувязі з беларускімі народнымі масамі, зь якіх яны выйшлі, лучнасьць зь якімі ўвесь час трымалі й пад узьдзеяннем якіх жылі й тварылі. Беларуска народная стыхія, з усёй ейнай разнастайнасьцю і апрычонасьцю, была іхнай собскай стыхіяй.

Зусім інакш было з Максімам Багдановічам. Ягоны бацька Адам, хаця й сялянскага паходжаньня, але, скончыўшы Нясвіжскую вучыцельскую сэмінарыю, працаваў спачатку настаўнікам, пасьлей банкаўскім чыноўнікам і вёў гарадзкое жыцьцё. Матка паэта Марыля была дачкой дробнага чыноўніка, а па матцы й продках бацькі паходзіла ізь сьвятарскае сям'і. Такім чынам бацькі паэта тварылі тыповую інтэлігенцкую сям'ю, у якой, праўда, сьвята перахоўваліся й культываліся беларускія народныя традыцыі, панавала, аднак расейская культура й расейская мова. Нарадзіўшыся ў Менску 10 сьнежня (27 лістапада ст. ст.) 1991 году Максім Багдановіч на шостым месяцы жыцця пераехаў у 1892 г. зь сям'ёю ў Горадзень, каб на шостым годзе жыцця пераехаць у 1896 г. з бацькам на сталае жыцьцё ў Расею. Да 1908 г. ён жыў у Ніжнім Ноўгарадзе і вучыцца ў мясцовай гімназіі, ад 1908 г. ён у Яраслаўлі, дзе скончыў Юрыдычны ліцэй, а кароткі перадсьмертны перыяд свайго жыцця знаходзіцца ў Крыме. І толькі пасля сканчэння гімназіі ў 1911 г. Багдановіч, каб пабачыць родную бацькаўшчыну, аб якой у ягонай памяці зь дзіцячага побыту ў ёй, хіба ж нічога не засталося, адведаў Вільню і пабыў каля месяца часу на вёсцы між Вялейкай і Менскам у сваякоў Антона Луцкевіча. Другі і ўжо апошні раз паэта прыехаў у Беларусь у кастрычніку 1916 г. і ўладзіўся ў Менску на працу ў „Губернском Продовольственном Комитете” ды поўнасьцю ўключыўся ў беларускі рух і беларускае жыцьцё. Але сухоты, якія мучылі паэта ад даўжэйшага часу, шьбка, падкошвалі ягоныя апошнія сілы, і паэт змушаны быў у лютым 1917 г. выехаць на лячэньне ў Ялту, дзе і памёр адзінокім 26 траўня (12 ст. ст.) 1917 году.

Такім чынам знаёмства Багдановіча з родным краем і беларушчынай да 1911 г. было вылучна кніжнае, перанятае зь сямейнае традыцыі. Асабліва жывой была ў сям'і Багдановічаў беларуская фальклёрная традыцыя, пераказаная ў спадчыне прабабкай паэта Разаліяй, якая славілася таленавітай казачніцай і песеньніцай ды была нават вясковай варажбіткай. Бацька паэты ў сваіх рукапісных успамінах сьведчыць, што на пераказаным ёй у спадчыне фальклёрным матэрыяле паўстаў ведамы ягоны фальклёрыстычны зборнік „Пережитки древнего мирозозерцания у Белоруссов”, які быў выдадзены ў Гародні ў 1985 г.

Максім Багдановіч яшчэ ў хлапецкія гады ўважна перачытваў гэты зборнік, які прафэсар І. Замоцін лічыць „адню з важных крыніц творчасці” Багдановіча, а таксама свае веды ў галіне беларускай фальклёрнай традыцыі старанна папаўняў зь беларускіх этнаграфічных зборнікаў Раманавы й Шэйна, якія знаходзіліся ў бібліятэцы ягонага бацькі. Другой крыніцай духоўнай сувязі зь беларушчынай былі творы беларускіх паэтаў XIX стг., галоўна В. Дуніна-Марцінкевіча й Ф. Багушэвіча, а таксама газеты „Наша Доля” й „Наша Ніва”, якія з самага пачатку свайго выхаду былі Багдановічу даступныя.

Нягледзячы на адарванасць ад роднага краю і толькі кніжнае знаёмства з ім, Багдановіч ужо ў свае хлапецкія гады адчуваў у сабе глыбокую стыхійную любоў да ўсяго, што складалася на змест слова Беларусь, і гэтае шчырае патрыятычнае пачуццё з кожным годам развівалася і паглыблялася. Пачынаючы яшчэ з першых гісназіяльных клясаў, ён з вялікай прагнасцю і настойлівасцю стараецца як найбольш даведацца пра далёкую бацькаўшчыну і навучыцца практычна ўладаць беларускай мовай.

Паходжаньне Багдановіча з культурна абрусела інтэлігенцкае сям'і поўная ізаляцыя ад беларускага краю і народу, а так жа і расейскае школьнае выхаваньне стварылі ўсе перадумовы для таго, каб Багдановіч у сваім адчуванні стаўся расейцам, як у падобных выпадках пераважна ў той час здаралася, або ў найлепшым выпадку быў абыякавым да беларускасці. Нягледзячы на ўсё гэта, Багдановіч стаўся гарачым беларускім патрыятам і глыбокім нацыянальным паэтам. Шчырыя нацыянальныя пачуцці і бязьмежная любоў Беларусі сталіся арганічнай часткай ягонае душы і найбагацейшым элементам ягонай творчасці.

Першым друкаваным творам Багдановіча было кароткае праявічанае апавяданьне „Музыка“, якое паявілася ў № 24 „Нашай Нівы“ за 1907 год. Зь вершаваных ягоных твораў першым паявіўся толькі ў № 1 „Нашай Нівы“ за 1909 год верш „Над магілай мужыка“. Пасьля гэтага творы Багдановіча паяўляюцца сыстэматычна ў беларускім пэрыядычным друку, галоўна ў „Нашай Ніве“, а ў 1913 годзе выходзіць у Вільні першы і адзіны, старанна прыгаваны самым аўтарам, зборнік выбраных вершаў „Вянок“. Нямала сваіх твораў і артыкулаў друкаваў паэта ў расейскіх і ўкраінскіх газетах, а шмат пакінуў у рукапісах, што ўяўляюць сабой надрукаваныя ў двухтомным акадэмічным выданьні „Твораў М. Багдановіча“ ў Менску 1927–1928 г.

х х х

Асноўная тэматыка творчасці Багдановіча была наскрозь беларуская.

Апрача асабістых перажываньняў, якім адводзіў шмат месца, фізіялафічных рэфлексіяў на агульналюдзкія тэмы, прыгожай плятанічна-рамантычнай лірыкі каханьня, паэта з глыбокім лірычным перажываньнем рэагаваў на абразы і зьявы роднае беларускае прыроды, шырока і арыгінальна выкарыстоўваў матывы беларускае народнае творчасці, адтвараў у сваіх творах візію беларускае гістарычнае мінуўшчыні. Адначасна паэта чула адклікаўся і на актуальныя нацыянальныя і сацыяльныя праблемы беларускага народу, будучы такім чынам, падобна як і ягоныя нашаніўскія сучасьнікі, паэтам-адраджэнцам у поўным значэньні гэтага слова.

Доўгая ізаляванасць Багдановіча ад Бацькаўшчыны і адсутнасць беспасярэдняга знаёмства зь беларускім жывецтвам былі натуральнымі прычынамі, што ў творах да 1911 году Беларусь яшчэ не набыла выразна канкрэтнага характару, а паяўлялася ў вагульнай і нярэдка абстрактнай форме, так як яна зарысоўвалася ў візіі паэты. Затое кароткі побыт у Беларусі летам 1911 году, асабістае знаёмства і доўгія гутаркі з нашаніўскімі правадырамі Антонам Луцкевічам і асабліва з Вацлавам Ластоўскім, які зьвярнуў на маладога паэту вялікую ўвагу і зрабіў на яго карысны ўплыў, паглыбілі і сканкрэтызавалі ўяўленьне паэты аб родным краі і ягоным народзе. Гэта знайшло выразны адбітак у далейшай творчасці паэты, у якой беларуская тэматыка пачынае адыгрываць большую, чымся дагэтуль, ролю.

У Вільні Багдановіч упяршыню пазнаёміўся з прадметамі беларускай старасьвеччыны, ў зборах Івана Луцкевіча і пазьней палажылі аснову для зарганізаванага ім беларускага музэю ў Вільні. На Багдановіча вялікае ўражаньне зрабілі рукапісныя славянскія кнігі, розныя іншыя памятнікі старасьвеччыны і асабліва слупкія паясы, ад чаго вядзе свой пачатак

паэтычны задум верша „Служкія ткачыкі”. Прабываючы на вёсцы ў сваякоў Антона Луцкевіча, Багдановіч напісаў рад лепшых сваіх вершаў, што ўвайшлі ў цыкль „Старая Беларусь”, цыкль вершаў „Места” й кароценькія паэмкі, абнятыя цыклем „Мадонны” — „У вёсцы” і „Вераніка”, у якіх „адбілася ўвязка яго творчасці з уражаньнямі ад беларускай іскі, ад Вільні, ад беларускай старасьвеччыны і ад гутарак з Ластоўскім”, як сьцьвярджае праф. І. Замоцін.

Быў таксама карысным і другі побыт Багдановіча ў Беларусі ў 1916—1917 г., а цесныя кантакты зь беларускімі дзеячамі, навязаныя ў гэтым часе, галоўна з паэтам З. Бядулай, у якога на гасподзе Багдановіч жыў у Менску, значна паглыбілі духоўную лучнасць паэты зь беларускім жыццём. Гэты побыт у беларускім асяроддзі і актыўны асабісты ўдзел у беларускім руху меў вялікі запладняючы ўплыў на ягоную творчасць. Між іншым, у гэтым часе паўстаў глыбока патрыятычны верш Багдановіча „Пагоня”.

Уніклівую характарыстыку беларускасці Багдановічавае творчасці даў праф. І. Замоцін:

„Першым момантам, што бязумоўна пераважае сярод іншых уплываў і матэрыялаў, якія жывілі яго музу, трэба лічыць яго ўражанні ад бацькаўшчыны і ўсяго таго, што так ці іначай было зь ёю звязана. Называючы гэты момант першым і пераважным, я раблю гэта не для штучнае, надуманае схэмы, у якой для М. Багдановіча, як для беларускае паэты, на першым плане, як крыніца, абавязкова павінна стаяць Беларусь. Не. я выходжу з пэўных фактаў, якія я толькі што ўстанавіў. Беларускія ўражанні і ўплывы праходзяць асноўнай рысай праз усю яго творчасць. Паміж іншым, увагу яго чытача мімавольна спыняе адна характэрная акалічнасць: пераглядаючы том яго вершаў, толькі зрэдку можна сустрэць вершаваны радок ці невялічкую вершаваную п’еску, навяную абставінамі і ўражаньнямі, якія тапаграфічна і псыхалагічна знаходзяцца вонка яго бацькаўшчыны і звязаных з ёю пытанняў. Чаму так? Чаму паэта, які пражыў сваё маленства і юнацтва ў Ніжнім Ноўгарадзе і Яраслаўлі, не адб’іў у сваіх вершах уражаньняў Паволжа, быту расейскіх губэрнскіх гарадоў, прыуральскага стэпу, дзе ён некалькі разоў летаваў, Крыму, дзе ён жыў і лячыўся, і г. д? Гэтага аніяк нельга вытлумачыць недахватам яго ўражлівасці ці недахватам таго матэрыялу з галіны прыроды і быту, якія ён назіраў вонка свае бацькаўшчыны. Гэта можна вытлумачыць толькі тым, што ён усё сваё нядоўгае жыццё, у парадку свае нутранае маральнае дысцыпліны, цалкам аддаў бацькаўшчыне, што ён сам пасьвяціў сябе ў рыцары гэтай „даме” свайго юнацкага раману, што ён, звязаны сваёй любасцю да бацькаўшчыны і слугаваннем ёй, мысліў сябе нявольным аддаваць сваё натхненне чаму-небудзь і каму-небудзь іншаму, апроча тэй — скажам словамі яго паэтычнай сымболікі — „Мадонны”, ... якой адной ён мог, як паэта, маліцца і слугаваць”.

Да вышэй прыведзенай характарыстыкі Багдановіча, як беларускага нацыянальнага паэты, дадаць нічога не астаецца. Гэты глыбокі нацыянальны характар ягонае творчасці, ягонае бязьмежная любоў роднага краю і ахвярнае слугаванне яму і далі падставу З. Бядулі ў ягоным нэкралёгу аб Багдановічу выказаць упэўненасць, што „на скрыжальных адраджэння роднага краю яго імя будзе зьязяць у небе Беларусі сьветлай зоркай навекі” („Вольная Беларусь” за 17 г.)

Пры ўсім гэтым трэба падчыркуць, што нацыянальны характар Багдановічавае паэзіі ня быў вузкім і абмежаваным да беларускае нацыянальнае й адным толькі Беларусам блізкае й зразумелае спэцыфікі, але цесна злучаўся з элементамі агульналюдзкімі. Багдановіч, глыбока абнаёмлены з заходнеэўрапейскай культурай і паэзіяй ды знаходзячыся ўвесь час пад ейным магутным уплывам, быў сам у культурным сэнсе наскрозь эўрапейцам і тапіраў сваім творам, асновам на беларускім матэрыяле, надаць агульналюдзкі характар. Гэтую важную й ад іншых нашаніўцаў адменную рысу Багдановічавае творчасці першым выразна адзначыў Антон Навіна (Антон Луцкевіч) у сваіх нарысах „Нашы песьняры”:

„Гэта нічога, што паэта зь любасцю выбірае матывы родныя — беларускія, у іх ён заўсёды ўмеў знайсці асноўны агульналюдзкі мамэнт. Яго верш гэтак сама гаворыць беларусу, як і

чужынцу, падобна як музыка вялікага маскоўскага кампазытара Чайкоўскага, што карыстаўся матывамі свайго народу, роўна прамаўляе да душы кожнага чалавека незалежна ад яго нацыянальнасці. Бо М. Багдановіч не фатаграфуе жыцця, а нанова ператварае ў свайой чуткай, далікатнай і асабліва інтэлігентнай душы”.

х х х

У сваім артыкуле „Збыты шлях” Багдановіч пісаў: „Намагаючыся зрабіць нашу паэзію ня толькі мовай, але і духам, і складам твораў шчыра беларускай, мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, што нам дала сьветавай найчасцей эўрапейская паэзія... Было б горш, чым нядбалствам, нічога ня ўзяць з таго, што сотні народаў праз тысячы год зьбіралі ў скарбніцу сьветавай культуры”. У гэтым сьверджанні самога паэты і хаваецца сакрэт таго, што, як адмеціў А. Навіна, Багдановічаў „верш гэтак сама гаворыць Беларусу, як і чужынцу”.

Гэтаму свайму перакананню аб неабходнасці ўзбагачвання беларускае літаратуры найлепшымі ўзорамі сьветавай паэзіі, галоўна заходнеэўрапейскай верна служыў Багдановіч у сваіх творах. Ня глядзячы на сваю юрыдычную асьвету, ён, як глыбокі інтэлектуаліст і ўсьцяж прагны веды, шляхам самаадукацыі здабыў ґрунтоўную знаёмасьць заходнеэўрапейскай літаратуры, як навейшай і яму сучаснай, гэтак і клясычнай. Трэба думаць, што якраз гэтыя веды й спрычыніліся да вырабленьня ягонага пагляду на істоту й ролю літаратурнага мастацтва, на перавагу ягоных эстэтычных функцый над яго утылітарнай роляй, і, напасьледка, да стаўленьня строгіх выаганьняў да аўтараў, аб чым будзе падробна мова ніжэй. З другога боку добрае веданьне заходнеэўрапейскай літаратуры дапамагло Багдановічу прывесці да сабе сабскай паэзіі найлепшыя ейныя ўзоры і самому падняцца да ейнага ўзроўню. Багдановіч прышчапіў беларускай літаратуры найбольш цікавыя жанры й формы ня толькі яму сучаснай, але й клясычнай заходнеэўрапейскай паэзіі. У выданым пры жыцці паэты зборніку ягоных вершаў „Вянок” знаходзім асобны разьдзел „Старая спадчына”, а ў ім такія ўзоры заходняй літаратурнай клясыкі, як пэнтамэтры, санэты, трыалеты, рондо, актывы, тэргыны, умела перанесеныя на беларускую літаратурную глебу.

Апрача чыста арыґінальных твораў гэтага тыпу, Багдановіч пакінуў шмат перакладаў і насьледаваньняў найлепшых майстроў сьветавага літаратурнага мастацтва. У той час, калі ягоныя літаратурныя сучаснікі ў сваіх насьледаваньнях і перакладах далей расейскае, польскае ці ўкраінскае літаратуры ня ішлі, у Багдановіча знаходзім пераклады з антычнай рымскай паэзіі, з Шылера, Гэйнэ, Арвера, Вэрлена, Вэргарна, далей зь фінскае, скандынаўскае, гішпанскае, сэрбскае, пэрскае, і нават японскае паэзіі. Такім чынам Багдановіч першы зьвязаў беларускую літаратуру з дасягненьнямі й плынімі сьветавага літаратурнага мастацтва.

Разглядаючы дзейнасьць Багдановіча ў кірунку прываеньня беларускай літаратуры заходнеэўрапейскіх узораў і формаў, праф. І. Замоцін зрабіў правільны вывад: „Тое, што М. Багдановіч увёў у беларускую мастацкую літаратуру тэмы і матывы заходнеэўрапейскай і часткова нават сусьветнай мастацка-літаратурнай творчасці і разам з тым знайшоў у беларускай літаратурнай мове сяродкі для перадачы, і перадачы высокамастацкай, гэтых чужаземных тэм і жанраў, — гэта складае бязумоўную заслугу Багдановіча, як мастака слова...”

Глыбокае захапленне Багдановіча беларускай фальклірыстыкай і стараннае студыяваньне яе не магло застацца бяз уплыву на ягоную творчасць. У цытаваным артыкуле „Збыты шлях”, падчыркнуўшы патрэбу й карыснасьць запазычэньняў з чужых літаратураў, Багдановіч далей пісаў: „Але заносіць толькі чужое, не разьвіваючы свайго — гэта яшчэ горш: гэта значыць глуміць народную душу... Трэба ж і нам, Беларусам, бяручы чужое, калі некалі даць нешта сваё”.

У іншым месцы артыкулу Багдановіч цьвердзіць: „Усе ж, хоць многа шляхоў прайшла

беларуская паэзія, але адзін дасюль яшчэ абмінае яна — свой родны беларускі шлях, праложаны праз соткі год народнай песеннай працы”. Багдановіч палажыў асабліва моцны націск на тое, каб у сваіх творах даць для сьветавай літаратуры гэтае „нешта сваё”. Гэтаму пытаньню й прысьвяціў ён артыкул „забыты шлях”, у якім паставіў перад беларускімі паэтамі вельмі суровыя патрабаванні. Вылучыўшы некалькі літаратурных твораў ранейшых і сучасных яму паэтаў, аснованых на матывах народнае творчасці, усім астальным кінуў цяжкае абвінавачаньне:

„Беларускіх вершаў яшчэ ня было, былі толькі вершы, пісанья беларускай мовай”...

„Беларускіх вершаў яшчэ ня было, але яны павінны быць і будуць! Як кожны народ мае сваю нацыянальную душу, так ён мае і свой асаблівы склад, стыль творчасці, найбольш прыдатны да гэтае душы. Ёсць ён і ў нас, Беларусі, і мы вымушаны зьвярнуцца да яго, каб улажыць што-небудзь сваё ў скарбніцу сьветавай культуры, каб уліць у нашу паэзію сьвежыя сокі, каб стаць бліжэй да душы роднага народу, лепей спаталіць яе духоўную смагу і сапраўды ўзяцца за вялікую працу: разьвіцьцё беларускай народнай культуры”.

Багдановіч паказаў два спосабы мастацкага выкарыстоўваньня народнае творчасці: прымітыўнае ўплытаньне ў мастацкія творы народных песняў ці іх частак і стварэньне поўнасьцю арыгінальных твораў, пісаных „беларускім складам”, гэта значыць народным стылем, або выдзеланых у „народным духу”.

Пакуль беларускія паэты ў галіне выкарыстоўваньня народнае творчасці яшчэ „робяць першыя крокі”, радзіць ім Багдановіч ісьці першым шляхам і „трымацца народнай песні, як сьляпы трымаецца плоту”. Але гэтак толькі напачатку, бо „для шырокай працы трэба ўступіць на другі шлях”. А таму „мы павінны памятаць, што першы спосаб добры толькі для пачатку працы, што па ім далёка ня зойдзеш, і што раней-пазней мы паварочым на шырокі, у бязмежную даль пралёгшы, шлях”.

Хаця іншым радзіў напачатку йсьці „першым шляхам”, сам Багдановіч абодва гэтыя спосабы выкарыстоўваньня народнай творчасці шырока рэалізаваў у сваіх собскіх творах і быў першым наватарам у шырокім маштабе гэтага мэтаду ў нашай літаратуры. Пыкль ягоных „вершаў беларускага складу”, цэлы разьдзел у зборніку „Вянок” п. н. „У зачараваным царстве”, пісанья народным стылем паводля народных сюжэтаў кароценькія пэзмі „Мушкі-зеліянушка і камарык — насаты тварык”, Максім і Магдалена” ці „Страцім—лебедзь”, а таксама паасобныя вершы, ніякім цыклем не абнятыя, гэта кожны на свой спосаб, дасканальна й арыгінальна ўзору народнасьці й фальклёрнасьці нашай паэзіі, перанятыя ў шэйшым маштабе толькі пазьнейшымі нашымі паэтамі. І калі адной з характэрных рысаў беларускай паэзіі ёсць ейная песная сувязь з народнай творчасцю, дык найвялікшая ў гэтым заслуга належыцца якраз Багдановічу, які ня толькі на розныя лады выкарыстоўваў народныя матывы ў сваіх творах, але й першы палажыў трывалыя тэарэтычныя асновы гэтага творчага мэтаду.

Адной з характэрных рысаў беларускай літаратуры нашаніўскага адраджэньства быў зварот да беларускай гістарычнай мінуўшчыны. Аднаўляючы й ажыўляючы ў паэтычнай форме візію мінулае славы беларускага народу, нашаніўцы мелі на мэце ўзбудзіць у народзе страчаную веру ў ягоныя собскія сілы й пачуцьцё нацыянальнае годнасьці. Багдановіч быў адным зь першых, які старасьвечыне роднага краю прысьвяціў рад лепшых сваіх вершаў, і такім чынам, і ў гэтай галіне аставаўся ў поўнай згодзе з галоўнымі тэндэнцыямі сваёй эпохі. На гэтую тэму ён пакінуў нам некалькі вершаў з цыкля „Старая Беларусь” у зборніку „Вянок”, аглядаючы „Аб іконьніку і Залатару, у якім даў вельмі ўдалы верш „Пагоня” й рад іншых вершаваных праявічых твораў.

Напасьледак Багдановіч быў першым поўнасьцю кваліфікаваным беларускім літаратурным крытыкам і першым літаратурным тэарэтыкам. Ягоныя агляды сучаснай яму беларускай літаратуры былі суровай, але справядлівай і правільнай ацэнай твораў нашаніўскіх паэтаў і

пісьменьнікаў. Гэтыя літаратурныя ацэны й характарыстыкі былі амаль поўнасьцю прынятыя й пазнейшай прафэсійнай літаратурнай крытыкай.

х х х

Сярод беларускіх паэтаў і пісьменьнікаў нашаніўскае пары Максім Багдановіч займае асобнае месца. Апрача вышэй ужо ўспомненых кірункаў і элементаў творчасці, у якіх Багдановіч праявіў сваю арыгінальнасьць або выступіў, як наватар, гэтак асобнае месца яму вызначаюць як апырычоны мастацкі характар ягонае творчасці, гэтак і рэпрэзэнтаваны ды настойліва абараняны ім пагляд на мастацтва й ягоную ролю ў грамадстве.

Беларуская літаратура пэрыяду „Нашай Нівы” поўнасьцю й беспасярэдна была пастаўленая на службу нацыянальнага адраджэньня, была найлепшым сродкам нацыянальнага ўсьведамленьня народу й найвастрэйшым аружжам у змаганьні за ягоныя нацыянальныя правы. Утылітарная функцыя нашаніўскай літаратуры была настолькі шырокай, што гэтыя літаратура абыймала й канкрэтызавала ў сабе даслоўна ўсе адраджэнскія праблемы: культурныя, грамадскія, нацыянальныя, сацыяльныя і нават палітычныя. На падставе адных толькі літаратурных твораў гэтак пары мы сёньня можам найбольш поўна адтварыць усю шырокую й складаную праграму беларускага адраджэнскага руху часоў „Нашае Нівы”.

Такое зьявішча ня было ані дзіўным, ані ненатуральным. Наадварот, яно было абумоўленае гістарычнымі патрэбамі часу й абставінамі, у якіх нашыя паэты й пісьменьнікі змушаныя былі жыць і тварыць. Бадай што і ўсе іншыя народы, што калісьці былі паняволеныя і ў сувязі з гэтым нацыянальна падупалыя, звычайна пачыналі сваё нацыянальнае адраджэньне ад мастацкай літаратуры і ставілі яе поўнасьцю на службу адраджэнцкіх ідэяў.

Вызначэньне утылітарнай ролі літаратурнага мастацтва, як асноўнага ягонага заданьня, не заўсёды выходзіла на карысьць апошняму... Адсюль аставаўся адзін крок да вульгарызаваньня літаратурнага мастацтва, чаго не змаглі абмінуць многія беларускія аўтары. Ня ўсе знаходзіліся на вышыні Купалы й Коласа, каб патрапіць гарманійна злучыць у вадно цэлае абодвы гэтыя элементы — мастацкі й ўтылітарны, бяз шкоды для ніводнага зь іх.

Максім Багдановіч у беларускай нашаніўскай літаратуры заняў апырычонае становішча, зусім іншае ад ягоных літаратурных сучасьнікаў і папярэднікаў. Гэтую апырычонасьць і адрозьненасьць Багдановіча выразна адцемілі ўжо першыя крытыкі ягонае творчасці — Лявон Гмырак Бабровіч і Антон Навіна А. Луцкевіч. Першы ў артыкуле „Беларускае нацыянальнае адраджэньне” выдзяліў Багдановіча сярод ягоных сучасьнікаў, сьцьвердзіўшы, што „асобна ад другіх трэба паставіць паэту М. Багдановіча, каторы шмат нам даў тыповых спробак паэзіі „штукарства для штукарства”. Другі зьмясьціў у № 8 „Нашай Нівы” за 1914 год рэцэнзію на сьвежа выданы зборнік вершаў Багдановіча „Вянок” пад вельмі вымоўным загалюкам „Пясьняр чыстае красы”, што пайторанае неаднакратна й пазней Антонам Навінай у ягоных артыкулах ды падхопленое зэкаторымі іншымі крытыкамі, сталася агульнапрынятай характарыстыкай Багдановіча. У той жа рэцэнзіі Навіна гэтак абгрунтаваў дадзены ім Багдановічу назоў „песьняра чыстае красы”:

„М. Багдановіч — сьвядомы паэта: ён ня толькі пачувае красу, — ён яе разумее. І каб пераказаць нам яе — падбірае такія словы, што папраўдзе выклікаюць у нашай душы шчыры водклік. Усё ў яго выходзіць у такіх мяккіх тонах, быццам на старых тканінах gobленах; усё сэгрта шчырым пачуцьцём ды ўсё гэта жыве, выдзецца рэальным.”

Багдановіч умеє ўсё ажывіць, ператварыўшы пасвойму. І лёгка льюцца яго вершы кунштоўнай філіграннай работы, а кожны формаю падходзіць да думкі. Думак тых — багата, і вось бачым у „Вянку” вершы такой формы, такой будовы, — часта вельмі рэдкай, — якой могуць пахваліцца толькі найбольш культурныя народы з найвышэй разьвітай літаратурнай мовай: здаецца, калі б наш „песьняр красы” меў толькі адну мэту — пераказаць, што беларуская мова можа разьвівацца, як мова літаратурная, дык ён гэтай мэты дайшоў.

„Вянок” — гэта праўдзівая перла ў беларускай паэзіі. Раўнаваца Багдановіча зь нікім ня будзем: не затым, што няма лепшых паэтаў (бо такія ёсьць), але затым, што ён ні да кога не падобны. Яго дума замкнёная ў сабе, жыве ў нейкім асаблівым сьвеце, у сьвеце іншае красы і шчырае паэзіі, ды толькі празь яе глядзіць на нашае жацьцё — рэальнае, цяжкае, поўнае змаганьня і бязупыннай працы. І як у летні гарачы дзень у крыштална чыстай крынічнай вадзе асьвяжаецца наша цела, так асьвяжае душу паэзія Максіма Багдановіча”.

Вышэй прыведзеныя словы А. Навіны бясспрэчна зьяўляюцца першай найбольш унікальнай ацэнкай творчасці Багдановіча. Гэтаксама і ў ягонай характарыстыцы паэты як „песьняра чыстай красы”, ёсьць шмат праўды, хаця некаторыя крытыкі, а перадусім савецкая літаратурная крытыка 30-х гадоў у гэтым абзначэньні Багдановіча намагалася бачыць шкоднае „дэкадэнства”, „эстэтызаваньне” й адварот ад рэальнага жыцьця. Таму праблема „чыстае красы” ў дачыненні да Багдановіча вымагае шырэйшага высьленьня.

У разуменні й паэтычнай практыцы Багдановіча літаратурны твор павінен быць перш за ўсё мастацкім творам і строга адказваць усім чыста вымаганьням літаратурнага мастацтва. Цьвёрда трымаючыся такога погляду, Багдановіч, аднак, не адкідаў грамадзкіх або нацыянальных праблем ў літаратурным творы, адно толькі разглядаў іх у іх чыстай мастацкай функцыі. Ён таксама не запярэваў, але, наадварот, прызнаваў вялікае ідэйнае ўздзеянне літаратурнага твору на чытача, але толькі ў тым выпадку, калі гэтае ўздзеянне ўспрымаецца чытачом, як эстэтычнае перажываньне. „Няма красы без спажытку, бо сама краса і ёсьць той спажытак дэзья душы”, выкладае Багдановіч сваё паэтычнае крэдо ў вавядаваньні „Апокрыф”, якое дзелае да найдрабнейшых дэталей у іншым вавядаваньні — „Аб Іконьніку і Залатару”. „Бо ня тое, каго майстра малюе, але толькі тое, як ён гэта робіць, толькі здольнасьць і ўлежнасьць яго могуць малюнку хвалу і каштоўнасьць надаваць”, — канкрэтызуе й фармулюе Багдановіч у гэтым вавядаваньні свае погляды на істоту й ролю мастацтва. Такім чынам Багдановіч адкідаў утылітарную функцыю мастацтва, а ўважаў, што гэтыя функцыі, калі яны і маюць месца, павінны арганічна выплываць зь літаратурнага твору, рабіць пасярэдняе ўздзеянне, такое, якое насам перш выклікае ў чытача эстэтычныя перажываньні, а гэтыя апошнія ў сваю чаргу узбуджаюць у ім патрыятычныя ці нацыянальныя эмоцыі.

Пагляд Багдановіча на мастацтва рацыяналістычны. Ён адкідаў рамантычную тэорыю, што галоўным і вызначальным фактарам творчага працэсу ёсьць паэтычнае натхненьне. Апрача натхненьня й прыроджанага таленту, Багдановіч вымагаў ад паэты інтэлектуальнае веды аб мастацтве і разумовай мазольнай працы над літаратурным творам. Ня ў прыклад усім іншым нашым нашаніўскім „паэтам самародкам” ці „паэтам з Божае ласкі”, ён зьвяртаў асабліваю ўвагу на аўтарскую працу над тэхнічнай дасканаласьцю верша...

Выходзячы з такога гледзішча, што мазольная праца над мастацкім творам ня толькі не забівае натхненьня, але ўносіць яго на недасягальныя вышыні й тым самым памнажае мастацкае ўздзеянне ставіць перад беларускімі паэтамі суровыя вымаганьні:

Трэба з сталі кавачы, гартаваць гібкі верш,

Абрабіць яго трэба зь цяпеньнем.

Як ударыш ты ім, — ён, як звон, зазьвініць.

Брызнуць іскры з халодных каменяняў.

Аввяданьні „Апокрыф” і „Аб Іконьніку і Залатару”, а таксама вершы „Ліст да Вацлава Ластоўскага” і „Песьняру” — гэта прыбранае ў паэтычную форму тэарэтычныя трактаты аб мастацтве. Выказаныя ў іх эстэтычныя погляды на мастацтва Багдановіч старанна рэалізаваў ва ўсіх свіх вершах. Дзякуючы гэтаму, ён пакінуў у сваёй літаратурнай спадчыне цэлы рад сапраўдных мастацкіх пэрлаў, роўных якім дарма шукаць у ягоных літаратурных сучаснікаў, ня вылучаючы Купалы й Коласа. Такія ягоныя вершы, як шырока вядомыя „Слуцкія ткачыкі”, Пагоня”, „Зорка Вэнэра”, „Ня кувай ты, шэрая зяюля”, што сталіся папулярнымі нашымі патрыятычнымі песьнямі або рамансамі, і цэлы рад іншых, назаўсёды застануцца

ў нашай літаратуры ўзорамі мастацкае дасканаласці.

Праўда, ёсць адна сур'ёзная загана ў творах Багдановіча. Гэта вельмі частыя й прыкрыя русызмы ягонае паэтычнае мовы. Яны выступаюць ня толькі ў Багдановічавым лексыконе й граматычных формах, але таксама палажылі моцны адбітак і на сінтаксічным складзе мовы... Але гэтыя бясспрэчныя заганы Багдановічавай паэзіі былі поўнаасця ад яго незалежныя, бо Багдановіч паводле трапіага выражэння ягонага сябра Д. Дзявольскага, пісаў „на мове, якой ня чуў вакол сябе, а чуў у сабе”, або, як выразіўся праф. І. Замоцін, якую „паэта вывучаў больш тэарэтычна, чым практычна”.

Вялікі талент Багдановіча і ўсе тыя, успомненыя вышэй, апрычоныя асаблівасці творчасці, што выроўніваюць яго спасрод усіх іншых паэтаў нашаніўскае пары, сталіся зразумелай прычынай, што беларуская літаратурная крытыка даволі шмат звяртала ўвагі на творчасць паэта як пры ягоным жыцці, таксама й па смерці. Хаця яшчэ й да сяння далёка ня ўсе праблемы творчасці Багдановіча вывучаныя й распрацаваныя і чакаюць на будучых даследчыкаў, аднак агульная й больш-менш адназгодная ацэнка творчасці Багдановіча была сфармуляваная яшчэ да пары здушэння бальшавікамі ў канцы 20-х і пачатку 30-х гадоў незалежнай і навукова аб'ектыўнай беларускай літаратурнай крытыкі.

Здольны беларускі літаратуравед, арыштаваны й высланы ў 1930 годзе бальшавікамі й перадчасна памерлы ў 1937 годзе ў высылцы, Адам Бабарэка ў артыкуле „Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках” зрабіў падагульненне вынікаў і вывадаў літаратурна-крытычных працаў аб Багдановічу, якія паявіліся да 1927 году. У гэтым сваім аглядзе Бабарэка вызначыў тры асноўныя моманты, якія за гэты час выявіла беларуская літаратурная крытыка:

„Першы момант – гэта вызнанне М. Багдановіча за песняра своеасаблівага індывідуальнага яшчэ пры жыцці паэта, другі – вызнанне яго за нацыянальнага паэту-клясыка, якое адбылося ў жалобнае пяцёхгодзьдзе, і трэці – вызнанне Багдановіча за мастака-сінтэтыка, якое прыдае на час рэгістрацыйнага зьбірання спадчыны паэты ў другое пяцёхгодзьдзе пасля яго сьмерці. Адначасова ж усё гэтыя моманты суправаджаюцца легендаю аб М. Багдановічу, як паэты „мастацтва для мастацтва”, якая ўтварылася з патрэбы ў свой час адрозьнення М. Багдановіча ад іншых паэтаў адраджэністых”.

х х х

Вялікім ударам для беларускай літаратуры была перадчасная сьмерць Багдановіча. Ён памёр, пражыўшы ўсяго дваццаць пяць гадоў, у буйным росквіце сваіх творчых сілаў. Беларускай літаратуры такім чынам ён ня змог даць усяго таго, што даць мог і даць маніўся. Таму ягоная перадчасная сьмерць – гэта асабліва балючая страта для нашае літаратуры й культуры.

Але ня глядзячы на тое, што бязлітасная сьмерць рана абарвала сьмелыя ўзлёты нязвычайна таленавітага песняра, роля й значэнне Багдановіча ў беларускай літаратуры вялізнае. Гэтая роля вымяраецца не адным, але цэлым радам літаратурных дасягненняў, якія ён прынёс маладой беларускай літаратуры. Ён для яе цэнны й заслужаны і як глыбока нацыянальны паэта, і як незраўнаны ў сваім часе мастак і эстэтык паэтычнага слова, і як наватар у цэлым радзе літаратурных плыняў, і, напасьледак, як аўтар, які зьвязаў беларускую літаратуру зь літаратурным мастацтвам заходніх народаў і ўзвёў яе на эўрапейскую вышыню. А адначасна ён аставаўся верным сынам сваёй эпохі, як нашанівец і адраджэнец.

Мы прывыклі на чале нашае беларускае літаратуры ставіць толькі двух вялікіх і вядучых яе прадстаўнікоў – Купалу й Коласа, прыносячы гэтым немалую шкоду нашай літаратуры й робячы незавіненую крыўду Багдановічу. Не аб вядучай двойцы, але аб тройцы, якая ўзаемна дапаўняе і ў роўнай меры рэпрэзентуе нашу навачасную літаратуру, гаварыць належыцца: аб Купале, Коласе і Багдановічу.

Уступнае слова да кнігі „Вянок паэтычнае спадчыны Максіма Багдановіча”, выдавецтва „Бацькаўшчына” Нью-Ёрк – Мюнхэн, 1960 г.

АЛЯКСЕЙ КОРШАК

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

Б'ецца мора аб бераг дзікае,
пер'е пены губляе скрозь.
Зноў з тугою, як сьвет, вялікаю
ён прыйшоў сюды з краю кроз.

Па сьлядах жа Страціма-лебедзя
расставаньне з жыцьцём прыйшло...
Патанула ў сухотах зьездзена
маладосці яго крыло.

Ды адчуўшы душой узрушанай
мора сіняга грозны гнеў,
ён прыбег у пакой прыглушаны,
ён за столік з паперай сеў.

І калі ён, ад кашлю стомлены,
адышоў ад гарачых слоў,
на паперы гарэлі польцем
пылкі верх і жывая кроў.

Выцінак зь верша, які быў надрукаваны
ў адным з нумароў часопіса „Беларусь” за 1945 год.

АНАТОЛЬ ІВЭРС

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

Мора шэрай парусіны —
жыта хвалямі ўзьнялося.
З таго поля пару сініх
васількоў прынёс з калосьсем.

Стала ўтульна ў нашай хаце.
На стале „Вянок” пэста —
вось і ўсё маё багацце,
наш куточак ім сагрэты.

Са сьцяны заўсёды юны
пазірае Багдановіч.
Закранае ў сэрцы струны,
такі ласкавы і новы.

І загадкавы, як зорка,
што гарыць над родным краем.
І на бой зь нядоляй горкай
кліча. Праўдай дакарае.

1937

ВАСІЛЬ СУПРУН

МАКСІМУ БАГДАНОВІЧУ

У час, цяжкі, пакутлівы, трывожны —
куды б ні кінуў сталінскі этап —
ці ведаеш, чаму я не ослаб?
Я твой „Вянок” схваў у мех дарожны.

Тут глушаць, як абухам, бляск надзей.
Здаецца, ўжо ня хопіць сіл і веры.
Каб дзень пражыць, я да худых грудзей
тулю радкі на выцьвілай паперы.

І чэрпаю, як ад сьвятых крыніц
гаючы дух жыцця, і ў ім згараю.
Пакуль, як бачыш, не зваліўся ніц —
у кайданых іду насустрэч зграі.

1953 г.

СЯРЖУК СОКАЛАЎ — ВОЮШ

Аўтару „Вянка”

Паходня, дзіда, гнеў пагоні
табе бліжэйшымі былі.
Сьмерць балявала на зямлі,
палалі замкі у сутонні,
дзе звонкасьпеўная страля
хрыбет варожы працінала,
калі ўцякала, як магла,
чужындаў брыдкама навала.
Плылі над косткамі крукі,
да часу спачывалі лукі,
і ў летапісных радкі
твае параненыя рукі
пісалі боль маёй зямлі...
А вояў — слава абароніць.
Іначай ўзвіцца не маглі б
паходня, дзіда, гнеў пагоні!

Зь першай публікацыі ў „Ліме”.

ДАНУТА БІЧЭЛЬ

РАКУЦЕЎШчыНА 31 мая 1987

Хто нашу зямельку адновіць,
верне яе блакіту бязьмеры?
Глядзіць у вочы Максім Багдановіч
вачамі зоркі Вэнэры.

Хто нашу мову замовіць
ад вуснаў злых, нячытальнай паперы?
Глядзіць у вочы Максім Багдановіч
з надзеяй зоркі Вэнэры.

Хто нашы душы заслоніць?
У душы дзяцей хто ўкладзе крыху веры?
Гарыць высока Максім Багдановіч
ясным агнём зоркі Вэнэры.

А пушчы гамоняць вяснова.
А зорак зімова маўчаньне.
Між зор накрэсьліў Максім Багдановіч:
— Біце ў сэрцы нам, біце мячамі!

Лятуць і лятуць тыя коні
з атручанага Палесься.
І дзе ім пасьвіцца сеньня —
у полі, у небе ці ў лесе?

Аляксандр ГОСЦЕЎ

ГАРОДЗЕНСКАЕ МАЛЕНСТВА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Ў АСЯРОДЦІ ДАРОСЛЫХ

«Самае моцнае ў чалавеку — яго пачатак. Ён тайна кіруе ўсім жыццём».

Ігар Ішклярэўскі.

Максім Багдановіч нарадзіўся 27 лістапада (9 снежня) 1891 года ў Мінску. У сярэдзіне ліпеня 1892 года бацька Максіма Адам Ягоравіч перавёз сям'ю ў горад над Нёманам. Максіму ў гэты час было амаль восем месяцаў. Узрост, калі немаўля яшчэ не спрабуе хадзіць і нават ледзь-ледзь пачынае арыентавацца ў наваколлі. Раптоўная смерць маці Марыі Апанасаўны ад сухотаў 4(27) кастрычніка 1896 года зламала спакойнае жыццё Багдановічаў, прымусіла Адама Ягоравіча пакінуць Беларусь. Гэта адбылося ў сярэдзіне лістапада 1896 года. Праз некалькі дзён, ужо ў Ніжнім Ноўгарадзе, Максіму споўнілася пяць гадоў.

Такім чынам, пражыўшы ў Гродна каля 1580 дзён (4 гады і 4 месяцы) амаль ад самага нараджэння, Максім Багдановіч і сам мог бы лічыць гэты горад сваім пачаткам, мо так бы яно і здарылася б, каб не першая сусветная вайна з германскай акупацыяй Гародні ды заўчасная смерць Максіма 12 (25) мая 1917 года. Бо менавіта на гародзенскай зямлі ён зрабіў першыя крокі, тут пачуў і пачаў асэнсоўваць беларускія казкі і паданні (бацька і маці ведалі іх шмат, родную беларускую мову, на жаль, вывучаў не ў сям'і і нават не ў Гародні, а сярод сялян вёскі Вязе, што на Лібава—Роменскай чыгунцы, куды Марыя Апанасаўна вазіла ўсіх траіх сыноў да сваякоў амаль на чатыры месяцы восенню і летам 1895 года). Тым не менш, краўдзі Гродзеншчыны, імклівы Нёман назаўсёды зачаравалі Максіма, паланілі ягоную душу. Толькі аднойчы, і ўжо ў сталым узросце, наведае Максім Беларусь адносна надоўга, пажыве ў вёсцы Ракуцёўшчына. Але гэта здзейсніцца якраз дзякуючы той таямнічай сіле, якая з дзяцінства прываблівала яго да роднай зямлі. І вытокі гэтае сілы, безумоўна, у Гародні.

Што нам вядома з гарадзенскага дзяцінства Максіма Багдановіча? Нажаль, вельмі мала. Бадай толькі тое, што пакінуў яго бацька ў сваіх успамінах. А гэта настолькі сціплыя звесткі, што іх можна прывесці амаль цалкам.

„В Гродно я сразу запрягся в три дела: служба по отделению Крестьянского банка, где я всё делопроизводство (хотя и назывался помощником бухгалтера) и камеральные оценки земли, сотрудничал в неофициальной части „Губернских ведомостей” и был избран директором публичной библиотеки, сверх того состоял представителем общества драматических писателей и оперных композиторов. Круг знакомства.. состоял из цвета интеллигенции... врачи, некоторые педагоги, лучшие офицеры, кое-кто из еврейской молодежи. Часто у нас собиралась молодежь. Пение, декламация, чтение, беседы, споры... разнообразно, красочно-заманчиво жилось вплоть до неожиданной катастрофы — скоротечной чахотки жены... Жили мы на окраине города, на Новом Свете по Садовой, занимали квартиру в последнем доме слева. Дома в то время шли после имения Станиславова. Условия для воспитания детей были благоприятные: на дворе садик, кругом сады, поля, неподалёку лес да и Неман недалеко. Дети все время на чистом воздухе, климат мягкий. Все свободное время я отдавал детям, чтобы облегчить бремя матери, у которой через два года после Максима появился новый ребенок, сын Лёва. Я часто брал их на прогулку и в поле, и в лес, и на Неман, таскал Максима, как меньшого, за плечами. Кроме меня, мать никому детей не доверяла, а дома при них находилась безотлучно”.

Ад сябе да гэтага можна дадаць, што на мяжы Старога горада і Новага Свету на берагах Гараднічанкі, дзе яна распалася на два рукавы, раскінулася так званая Швейцарская даліна — надзвычай маляўнічы куток беларускай прыроды на ўскраіне губернатарскага сада, былога Батанічнага ХУІІІ стагоддзя, з аляямі ўздоўж рукавоў маляўнічай рачулкі, масткамі, незвычайнымі дрэвамі. Усё гэта ўражае нас, нашчадкаў, нават калі гэтая прыгажосць засталася толькі на старых паштоўках. Але гарадзенцы канца ХІХ стагоддзя, мабыць прывычаліся і таму Адам Ягоравіч не ўдзяліў Швейцарскай даліне належнай увагі, моўчкі разумеючы яе ў агульным выразе „вокруг сады”.

А між тым маленькі Максім, безумоўна, бегў басанож па гэтых прасадах і яскравая прыгажосць Швейцарскай даліны, яе загадкаваць не магла не паўплываць на фантазію хлапчука, не магла не паўспрыяць развіццю яго пазычнага дару.

А зараз паспрабуем трохкі глыбей зазірнуць у жыццё бацькоў Максіма, бо менавіта іх турботы, іх кола зносін аказвалі моцны ўплыў на дзяцей.

Пошук у ЦШГА БССР г. Гродна, а таксама праца ў бібліятэцы імя У. І. Леніна ў Маскве хоць і не прывялі да значных вынікаў, але ж, на мой погляд, паглыбілі нашы ўяўленні аб гарадзенскім перыядзе жыцця Багдановічаў.

Паколькі Марыя Апанасаўна займалася цалкам выхаваннем дзяцей і нават „В гости ходила чрезвычайно редко, ибо и одного часа не могла провести с ними в разлуке”, кола знаёмых і сяброўскія сувязі гэтай сям’і адбываліся праз Адама Ягоравіча. Сам ён нагадвае ў сваіх успамінах толькі адно імя — урача І. К. Сямакіна. „Добродушнейший, ко всему снисходительный, всякую детскую выходку встречавший с кроткой улыбкой, особой, чисто вятской (он был вятич) складки”. Да гэтай жывой характарыстыкі, зробленай Адамам Ягоравічам, дадаліся некалькі сухіх, афіцыйных радкоў. Іван Канстанцінавіч Сямакін, малодшы ўрач гродзенскага мясцовага лазарэту, надворны саветнік, доктар медыцыны, скончыў ваенна-медыцынскую акадэмію і ў 1895 годзе апынуўся ў Гродна. З Адамам Ягоравічам у яго адразу ўзніклі добрыя сяброўскія адносіны, якія аднаўляліся і ў пазнейшыя гады, калі іх даводзілася спыткацца ў Ніжнім Ноўгарадзе і Белібі. Сляды І. К. Сямакіна і яго жонкі М. А. Сямакінай губляюцца недзе ў Башкірыі.

Хто ж яшчэ ўваходзіў у кола знаёмых А. Я. Багдановіча? Па-першае, гэта былі яго калегі па працы ў Сялянскім пазямельным банку.

Гродзенскае аддзяленне Сялянскага пазямельнага банка было заснавана 10 лютага 1885

года. У яго склад уваходзілі: кіраўнік, які прызначаўся міністрам фінансаў, і тры члены, адзін з якіх прызначаўся губернатарам, а два другія запрашаліся на погляд гродзенскага губернскага па сялянскіх справах прысутствія. Аددзяленне банка было створана з мэтай выдачы доўгатэрміновых пазык сялянам для куплі зямлі ў прыватных асоб. Трохі пазней аддзяленне атрымала дазвол на куплю зямлі за свой кошт з мэтай далейшага продажу сялянам. У час першай сусветнай вайны гродзенскае аддзяленне Сялянскага пазямельнага банку было вывезена ў Пензу. У снежні 1917 года скасавана дэкрэтам СНК РСФСР. У ЦДГА БССР г. Гродна фонд гродзенскага аддзялення Сялянскага пазямельнага банку паступіў з Масквы.

Чым займаўся А. Я. Багдановіч у банку, можна адносна ўявіць сабе з гадовай справаздачы гродзенскага губернатара за 1893 год: „В отчетном году крестьяне приобрели в собственность 9024 десятины земли, из коих только 4096 приобретено при содействии местного отделения крестьянского поземельного банка, остальные же 4928 десятины куплены исключительно за наличные средства крестьян”. А таксама са спраў гродзенскага аддзялення сялянскага пазямельнага банку, якія захоўваюцца ў Гродна. З некалькіх дзесяткаў такіх спраў за 1893–1896 гады толькі адзінкі альбо напісаны А. Я. Багдановічам, альбо падпісаны ім: „Дело... о суде крестьян Беловежского товарищества... Брестского уезда для покупки земли дворянина Буховицкого в имени Гришицы того же уезда”, „отношение в Дмитровское волостное управление Брестского уезда (по делу всё того же дворянина Буховицкого)”...

„Дело о выдаче ссуды крестьянам Гвожицкого товарищества... Брестского уезда для покупки земли у крестьян Мельниковского товарищества в фольварке Мельники того же уезда”...

„Запрос в Медненское волостное правление Гродненского уезда...”, „Удостоверение о выдаче ссуды в размере 3000 руб. крестьянам...”, „О выдаче ссуды крестьянам Мельниковского товарищества дер. Мельники Брестского уезда для покупки земли у помещика в имени Збураж того же уезда”.

„В Малоритское волостное правление Брестского уезда...”.

І гэта ўсё, што знайшлося ў архіве.

Канешне, канчатковыя вынікі рабіць нельга, бо фактаў яўна недастаткова. Але гэтыя архіўныя матэрыялы, на мой погляд, не пацвярджаюць (як і не абвяргаюць канчаткова), а толькі ставяць пад сумненне сцвярджэнне Адама Ягоравіча аб тым, што ён „вёў все делопродводство и был помощником бухгалтера”. Тут патрэбен яшчэ дадатковы пошук.

Кіраўніком гродзенскага аддзялення Сялянскага пазямельнага банку быў Павел Міхайлавіч Дзікаў, стацкі саветнік, які скончыў мікалаеўскую акадэмію генштаба.

Акрамя, бадай што, Паўла Міхайлавіча Дзікава, які да свайго прызначэння на пасаду ўправляючага сялянскім праяземельным банкам у 1888 годзе з 1877 года быў сакратаром гродзенскага статыстычнага камітэта і выдаў брашуры „Сведения о лесах Гродзенской губернии, собранные губернским статистическим комитетом в 1882 г.”. Гродно, 1882 і „Список землевладений в Гродзенской губернии”. Гродно, 1890. Пасля 1888 года ён заставаўся правядзейным членам гродзенскага статыстычнага камітэта і ў кнізе „Историки Гродзенщины”. Гродна, 1898 г., складзенай супрацоўнікам Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта А. М. Нічурхным упамінаецца ў ліку гродзенскіх краязнаўцаў. Членамі па прызначэнню губернатара – Н. С. Пакроўскі, па запрашэнню – М. А. Кузьміч і В. П. Бросэ. Бухгалтарам, гэта значыць непасрэдным начальнікам А. Я. Багдановіча, быў П. Я. Пзічанка, які займаў гэтую пасаду з 1890 года.

Хутчэй за ўсё, з гэтымі асобамі Адам Ягоравіч сустракаўся толькі па абавязку працы і наўрад ці хто з іх быў яго сябрам. Больш блізікам па духоўнай патрэбе былі сувязі з гродзенскай публічнай бібліятэкай, членам праўлення якой Адам Ягоравіч быў абраны амаль адразу па пераездзе ў Гродна.

Гродзенская публічная бібліятэка, якая была заснавана ў верасні 1830 года, хутка была зачынена і доўгі час не працавала. Зноў адчынілася яна ажно ў 1863 годзе. З таго часу пастаянна пашырала свае фонды і аказвала вялікі ўплыў на культурнае жыццё горада. Вырасшышы адысці ад палітычнай дзейнасці і заняцца толькі культурна-асветніцкай, А. Я. Багдановіч адразу зарэкамендаваў сябе актывістам бібліятэкі і стаў аказваць моцную дапамогу членам Праўлення П. І. Волкаву і Я. Ф. Арлоўскаму. І адзін, і другі заслужылі асобнага апаваднання, але звесткі аб іх таксама не вылучаюцца паўнатай.

Пётр Іванавіч Волкаў (1844–12.02.1900), старшы рэвізор гродзенскай кантрольнай палаты, быў вядомы ў Гродна як грамадскі дзеяч. Аб гэтым красамойна сведчыць артыкул, змешчаны ў „Гродненских губернских ведомостях” за 15 лютага 1895 года: „8 числа в местной контрольной палате состоялось чествование 35-летней служебной деятельности старшего ревизора, старшего советника П. И. Волкова. Юбилару, которого во главе с г. управляющим палатою, сослуживцы приветствовали словом, имевшим исключительно товарищеский задушевный характер, была поднесена фотографическая группа личного состава членов палаты.

Помимо деятельности по ведомству государственного контроля за г. Волковым есть немало заслуг на поприще благотворительности и общественной пользы. Так юбилар состоит более 25 лет директором местной публичной библиотеки. Несмотря на такую многостороннюю деятельность, почтенный юбилар сохранил энергию молодости и теплую отзывчивость на всё хорошее, чем по справедливости заслужил уважение людей, близко его знающих. Пожелаем же ему доброgo здоровья и сохранения его благородной энергии многие годы”.

Аб цесных, нават сяброўскіх сувязях А. Я. Багдановіча з П. І. Волкавым можа сведчыць і тое, што ў другой палове 1895 года сям’я Багдановічаў перасяляецца з Новага Свету на вул. Палявую (зараз вул. Карбышава), у дом Шміта, на гэтай жа вуліцы ва ўласным доме з 1894 года жыў П. І. Волкаў. Такім чынам яны становяцца суседзямі і не выключана, што нашчадкі Пятра Іванавіча (а ў яго было тры дзяцей: Леанід, Раіса і Уладзімір) захоўваюць сямейны рэліквій накіштат сумесных фотаздымкаў ці праз Адама Ягоравіча з аўтографам аўтара.

Пётр Іванавіч даслужыўся да кіраўніка Эстляндскай кантрольнай палаты (поўнач Эстоніі), а пасля смерці быў пахаваны на гродзенскіх праваслаўных могілках. На яго магіле ўстаноўлена выдатны помнік, зроблены варшаўскім майстрам Р. С. Любавецкім.

Яўстафій Філарэтавіч Арлоўскі (1862–2.12.1913), вядомы беларускі гісторык, краязнаўца і педагог – бадай што самая яркая асоба з гродзенскага асяроддзя А. Я. Багдановіча. Скончыўшы гісторыка-філалагічны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта, ён з 1885 працаваў настаўнікам гісторыі і геаграфіі Гродзенскай мужчынскай гімназіі. Лаказаў ідэнтычнась летапіснага Горадня і нёманскага Гродна спачатку на IX археалагічным з’ездзе ў Вільні ў 1893 годзе, а пазней, больш грунтоўна ў вядомай кнізе „Гродненская старина”, выдадзенай ў Гродна ў 1910 годзе. У 1892 годзе яму было 30 год, як і Адаму Ягоравічу і, натуральна, што яны маглі сысціся і нават пасябраваць. На дзіва мала вядома аб гэтым цікавым чалавеку. Толькі скупыя радкі біяграфіі, ды пералік прац (самі працы – даўно бібліяграфічная рэд-касьць). І толькі зусім нядаўна па маёй асабістай просьбе Людвіка Антонаўна Войцік ці Зоська Верас запыталася ў Бачыслава Граблеўскага, свайго даўняга сябра, які зараз жыве ў Каліфорніі, а калісьці быў вучнем Я. Ф. Арлоўскага. Вось яго ўспаміны з захаваннем аўтарскай арфаграфіі (ліст ад 14.3.1988 г.): „Еўстафій Арлоўскі быў маім вучыцелем гісторыі праз два гады. „Старычок” нявысокага росту, дабрадушны да касцей... На яго лекцыях горшыя вучні на задніх лаўках выраблялі, што хацелі, але ён не нада звяртаў на іх увагу – гаварыў да тых, хто слухаў. Быў ён закаханым архіэлагам... Летам збіраў на берагах Нёмана розныя абломкі старых селішчаў, прыносіў у поясу, выясняў розніцу паміж палілітам і нэалітам”.

У ШГА БССР у Гродна захоўваецца цікавы сведка сяброўскіх сувязей А. Я. Багдановіча і Я. Ф. Арлоўскага – брашура першага з іх „Про панцину” (Гродна, 1894 г.) з надпісам: „Многауваемому Евстафию Филаретовичу Орловскому от автора”.

Верагоднымі сябрамі, якія маглі наведаць дом Багдановічаў, былі кандыдаты ў члены Праўлення публічнай бібліятэкі У. А. Добрахотаў, М. А. Андрэс — сын вядомага гродзенскага ўрача, А. Л. Вышаслаўцаў — аўтар жыццёпісання ў вершах Сергія Раданежскага (надрукаваны ў „Гродненских губернских ведомостях” № 74–76, 1893), М. П. Аўчынінкаў — малодшы ўрач гродзенскага краснаснага пяхотнага батальёна, які скончыў медыцынскую акадэмію і з 1893 года працаваў у Гродна.

„Гродненские губернские ведомости” (№ 22, 1896 г.) паведамілі, што 18 марта на засяданні правлення публічнай бібліятэкі А. Я. Богдановічу аб’явлена благодарнасць за складанне каталога бібліятэкі. Каталог быў надрукаваны асобнай брашурай пад назвай: „Каталог русским и иностранным книгам Гродзенской городской публичной библиотеки по отделам. Составитель член Правления А. Богданович. Гродна, губернская типография, 1895 год”.

Плэнным было і супрацоўніцтва Адама Ягоравіча з неафіцыйнай часткай „Гродненских губернских ведомостей”. Тут ён друкуецца пад уласным прозвішчам, а таксама пад псеўданімам: „А. Б.”. Праўда, Я. Саламевіч у „Слоўніку беларускіх псеўданімаў” (с. 168 і 234) дае яшчэ адзін псеўданім: „Б-ович” са спасылкай на „Гродненские губернские ведомости” (№ 1, 1894 г.). Але ў гэтым нумары ёсць толькі апавяданне „Лучкар”, падпісанае падобным (і ўсё-ткі не такім) псеўданімам: „А. Б-ович”, якога ўвогуле няма ў „Слоўніку” Я. Саламевіча. А між тым такі псеўданім не аднойчы сустракаецца ў „Гродненских губернских ведомостях”. Напрыклад, „Деревенская драма” (рассказ из белорусской жизни) (№ 84, 85, 87, 1893 г.).

А дзве наступныя рэчы: „Сумасшедший из Фирлевки”. Из Галицийских рассказов Захер-Мазоха. Пер. с франц. (№ 9, 1895, № 1–2, 1896) і „Похороны” М. Конопницкой. Пер. с польск. (№ 9, 1896), падпісаны псеўданімам: „А. Б-ович”, якога таксама няма ў „Слоўніку” Я. Саламевіча.

Было б цікава ўдакладніць, каму ж усё-такі належыць гэтыя псеўданімы. Тым больш, што Адам Ягоравіч адзначае ў сваіх успамінах: „Писал я в то время много, преимущественно (курсы мой, А. Г.) по этнографии и по педагогическим вопросам”. І сапраўды, вось толькі некалькі яго публікацый, падпісаных „А. Б.”: „О необходимости возобновления народных чтений в нашем городе” (№ 14, 1894), „К вопросу об открытии у нас народной библиотеки”. (№ 28, 1894), „Об улучшении быта народных учителей” (№ 31, 33, 1894), „Школьная страда” (№ 44, 45, 47, 1894). А гэтыя падпісаны „А. Багданович”: „Про панцину” (№№ 10, 11, 16, 18, 1894 г., Выйшла асобнай брашурай), „Отцы и дети в белорусской деревне” (№№ 20, 22, 30, 1894), „Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов” (№№ 10–45, 1895). Выйшла асобнай кнігай. Гродна, 1895, тираж 500 экз.).

Тут трэба нагадаць, што Марыя Апанасаўна таксама надрукавала адзінае свёё апавяданне „Накануне рождества” у апошнім, 102 нумары „Гродненских губернских ведомостей” за 1893 год.

Адзін з кіраўнікоў рэдакцыі „Гродненских губернских ведомостей”, рэдактар неафіцыйнай часткі, начальнік газетнага стала губернскага праўлення, а таксама загадчык губернскай друкарні губернскі сакратар Канстанцін Дзмітрыевіч Давыдовіч стаў хросным бацькам дачкі Багдановіча, Ніны, якая нарадзілася 30 мая 1896 года. Ды і жылі яны амаль увесь час па суседску на Новым Свеце, што таксама спрыяла сяброўскім адносінам.

У 1894 годзе, калі была створана гарадская санітарная камісія і Гродна падзялілі на санітарныя ўчасткі, К. Д. Давыдовіч, стаўшы членам-папярочнікам гэтай камісіі, узяў апеку над Аляксандраўскім пляцам і Аляксандраўскай вуліцай, (зараз вул. Будзённага), С. Ф. Галюн разам з О. Касцялкоўскім над Тэлеграфнай і Ганчарнай (зараз частка вул. Чапаева), А. Я. Багдановіч разам з У. П. Багінскім — над Новым Светам. Ларэчы, гэта бадай што адзінае пакуль што сведчанне („Гродненские губернские ведомости”, № 49, 1894): „О благоустройстве в городе” магчымых уземаадносін А. Я. Багдановіча з С. Ф. Галюном, якога пазнаў сучасны гродзенскі даследчык гісторыі медыцыны Ф. І. Ігнатовіч на вядомым здымку, зробленым у

Гродзенскай публічнай бібліятэцы (здымак гэты прыведзены, напрыклад, у кнізе Л. Зубарава „Максім Багдановіч“, Мн. „Універсітэцкае“, 1989 г.), дзе сярод групы сфатаграфаных людзей дасканала вядомы толькі А. Я. Багдановіч, які сядзіць за сталом пасярэдзіне здымка; С. Ф. Галюн, па сведчанню Ф. І. Ігнатовіча, сядзіць побач з ім, за мікраскопам. Не выключэнне, што абедзве асобы з другога боку стала П. І. Волкаў і Я. Ф. Арлоўскі. Дык вось, удзел С. Ф. Галюна і А. Я. Багдановіча ў санітарнай камісіі ўскосна пацвярджае думку Ф. І. Ігнатовіча.

Сяргей Фёдаравіч Галюн (1866 —?), урач гродзенскага ваеннага шпітэля, потым (з 1895) урач 102-га Вятскага пяхотнага палка. Вядомы як адзін з кіраўнікоў першых сацыял-дэмакратычных арганізацый у Беларусі. У Гродна жыў з 1892 года. Адразу ўступіў у Гродзенскі рэвалюцыйны гурток, а з 1893 узначаліў яго. У 1897 г. арыштаваны (з гэтага моманту знікаюць звесткі аб ім у афіцыйным друку) і насланы ў Архангельскую губернію. Збег за граніцу, дзе жыў да 1990 года. З 1901 — земскі ўрач у Варонежскай і Твярской губерніях. У Гродна С. Ф. Галюн праводзіў таксама санітарна-асветніцкую работу. У 1893 годзе № 18 „Гродненских губернских ведомостей“ паведаміў аб публічнай лекцыі С. Ф. Галюна аб кантагіозных (заразных) захворваннях. А № 20 надрукаваў змест яго лекцыі. Сяргей Фёдаравіч прапагандаваў ідэі марксісцкага напрамку і асуджаў ідэалогію і тактыку „Народнай волі“. Цікава, што ведаў пра гэта былы нарадаволец А. Я. Багдановіч?

Вядомыя прозвішчы (мне іх, як і прозвішча К. Д. Давыдовіча, паведамліў ў літаратурным музеі М. Багдановіча ў Менску) хросных сына Багдановічаў Льва, які нарадзіўся ў Гродна 14 лістапада 1893 года. Гэта Давід Львовіч Глінскі, які скончыў у 1882 годзе ваенна-медыцынскую акадэмію і з 1893 года працаваў у Гродна урачом Петразаводскага палка, у 1895 стаў калежскім саветнікам, а ў 1896 — доктарам медыцыны. І Марыя Іванаўна Іванова, жонка капітана Гродзенскага краснага батальёна Аляксандра Міхайлавіча Іванова, які скончыў Віленскае конжарскае пяхотнае вучылішча ў 1868 годзе. У Гродна з 1893 года. Кавалер ардэну св. Анны і св. Станіслава.

Канечне, кола гродзенскіх знаёмых і сяброў сям'і Багдановічаў гэтым длёка яшчэ не акрэслена. Шмат чаго яшчэ трэба даведацца дзеля „рэтаўрацы“ таго культурна-бытавога асяроддзя, у якім пачынаў сваё фарміраванне нацыянальны геній Максіма Багдановіча. Па крупінках трэба збіраць матэрыял, каб адрозніць карціну культурнага жыцця Гродна канца XIX стагоддзя, у якім самы непасрэдны ўдзел прымаў Адам Ягоравіч Багдановіч. А пакуль зроблены, бадай што першыя крокі ў гэтым кірунку. Але трохі ажылі, пачалі напаяцца бачнымі чалавечымі постацамі скуляга фразы ўспамінаў А. Я. Багдановіча. Больш выразнай становіцца постаць самога Адама Ягоравіча, для якога гады працы ў Гродна на ніве беларускай культуры былі бадай што самымі плённымі. Больш яснымі становяцца вытокі нястрыманага імкнення Максіма Багдановіча да Беларусі. І няхай ніколі ўяўна не нагадваў ён Гародню. Аніводным радком („А з Гродна помніў адно: смерць маці“ — удакладніла свае ўспаміны ў лісце да мяне ад 9.12.1887 Зоська Верас) — нездарма яго бацька адзначаў: як чалавек Максім увесь у сваіх творах. Дык звернемся ж да іх. Перачытаем яшчэ раз першы на Беларусі пазычны пераклад ўрыўка са „Слова аб палку Ігаравым“ — „Песню пра князя Ізяслава Полацкага“, 1910 год). Ці выпадаковы выбар ўрыўка? Бо не аб Нямігі крываваых берагах тут ідзе гаворка. Значыць не аб Менску, які пазт, безумоўна любіў, успамінаў ён у той момант. Не. Максім Багдановіч стварыў маленькі шэдэўр, заключны радок якога зняацку, з асаблівай вастрынёй выкрывае боль і нуду паэта па роднай старонцы: „...І жалобна, сумна трыбу ў Гародні граюць“.

Трэба працягваць пошук.

МІХАЛ АДАМІН

х х х

Прарочая зорка з грудзей Пана Бога
той шлях асвятціла, наш слаўны Максім, —
і памяць збудзіла сьвятая трывога
за край наш нядолжны: што станецца зь ім?

З табою вяртаюцца Зорка Вэнэра
і тупат Пагоні праз вечныя сны,
і кнігі Скарыны і прадзедаў вера,
і памяць бацькоў, і надзеі сыны,
што пойдучь у шаблі з навалай варожай
і больш не дадуць чужакам у палон
ні мілага краю, ні песні прыгожай, —
за гэта прымі ад нашчадкаў паклон!

2.08.90.

З кнігі водгукаў у музыі.

АЛЕСЬ ПІСАРЫК

ВУЛІЦА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Ціхая сутоньнямі і золкамі...
ты ж і некалі такой была:
песняй салаўінаю, вясёлкамі
у вянок пазту ажыла.

Я прыйшоў сюды. Стаю і верыцца,
што калісь у казачным кутку
малады Максім лічыў з Венераю
сто гадоў — зязюльчыных ку-ку.

АПАНАС ЦЫХУН

х х х

Дзе кіпарыс гайдае выш
пад вечны гул прыбою, —
пад яснай зоркай што ты сьніш
зь „Вянком“ над галавою?

Ды з крыльля белага вянок
табе сплятаюць гусі,
калі вяртаюцца здалёк
да роднай Беларусі...

АЛЯКСЕЙ ПЯТКЕВІЧ

ЛЯ ДОМА ПЭТА

Быў сонечны дзень вясны 1965 года, 6 мая. Нядаўна, моцна запазіўшыся, зрабілі абрэзку дрэваў на вуліцах, і яны раскрыліся, сталі неяк непрывычна прасторнымі. Гэта, гэўна, адчуваў кожны на вузкай і ціхай вуліцы Максіма Багдановіча, ля дома, дзе некалі жыла сям'я паэта. Тут сабраліся гродзенцы на ўрачыстую часіну адкрыцця мэмарыяльнае дошкі.

Неўзабаве падыйшлі госьці, якія толькі што сустраліся са студэнтамі педагагічнага інстытута імя Янкі Купалы. Сярод іх — стрыечная сястра М. Багдановіча па лініі маці Ганна Кіпрыянаўна Гразнова і стрыечная пляменьніца паэта Натальля Глебаўна Кунцэвіч. Зь імі былі беларускі бібліяграф і літаратуразнавец Ніна Барысаўна Ватаці і паэт Ніл Гілевіч.

Выступалі афіцыйныя асобы. Добрыя сардэчныя словы ўсех і ўдзячнасці выказала з урачыстае нагоды стрыечная сястра паэта. Усіх усхваляваў верш, які яна прачытала, вялікі, напісаны па-беларуску. Аўтарка верша, стрыечная пляменьніца Багдановіча, не рызыкнула сама тут гаварыць: у яе балела горла. Але прысутнасць яе была цёпла ўхвалена: да Натальлі Глебаўны падыходзілі, распыталі пра сваяцкія сувязі з М. Багдановічам, цікавіліся, як жывучы ў Расеі, засвоіла яна беларускую мову. Верш крануў не літаратурнымі вартасцямі, а шчырасцю пачуцця, непасрэднасцю размовы з чытачамі, якім паведамляліся некаторыя падрабязнасці з жыцця М. Багдановіча. У прыватнасці, згадваўся цацачны плюшавы мядзьведзік, якога Максім падарыў аўтарцы верша 50 гадоў таму назад, калі яна была ў двухгадовым ўзросце, а паэту было 22.

Паступова разыйшоўся гурт людзей. На сцяне дарагога ўсім дома засталася дошка зь белага мрамору з гістарычнымі, заповітнымі словамі.

Гродна. Сакавік 91.

ВІКТАР ДЗЬМІТРУЕЎ

БЕЛЫЯ КРЫЛЫ ПТУШКІ ЧЫРВОнай...

Вечер разгарнуў белыя крылы. Труна пад сьцягам. Нясуць па старой вуліцы да люднага месца. Слупянеюць праходнія...

— Навошта?!

— А таму што!

Слухайце: на скрыжаванні гучыць беларуская мова. Жывая, Богам дадзеная.

45—22—54. Дзень... дзень... дзень...

— Навошта?!

— А таму што!

Кроў у вісках кіпіць: „Забылі, усё забылі, у-у-у...”

Штотыдзень пяць дзён спраўна функцыянуе склеп. Ранкам з дазволу адчыняецца, вечарам здаецца пад ахову.

— Заходзьце, дзяўчаткі і хлопчыкі...

Пасья экскурсіі:

— Так сьпявае славуць беларускі хлопец з Амэрыкі Данчык.

А ты хіхічаш у кутку, дурачок. Маці твая апанулася па-гарадскому. Яна сьпявала якія песьні? Маці з Амэрыкі сьпявала свайму сыну родныя, беларускія.

Дом-Музей Максіма Багдановіча. вялікага сына васільковай зямлі. Нідзе няма шылдачак, каб не чапаць рукамі. Цнатлівы, як памяць, — музей. Шчыры і гасцінны — дом. Калі людзі хавалі ўласны гонар, стаўся ён недарэчным склепам матчынай мовы. Замкнулі. Васільковы паэт мроіў свабодай. Вокладка прыціснула чарнільнага вершніка.

Дом, дзе гняздо чырвонай птушкі зь белымі крыламі.

— Склеп?

— Не — калодзеж.

Рыпці журавель. Зьвініць, зьзяе крынічная вада. Адмываешся ёй, сьцюдзёнай, п'еш яе, мядовую. Чэрпайце ж... Калі ня браць з калодзежа, памірае крыніца.

Чэрпайце ж дух і волю. Памаліцеся Богу: ды будзе свабоднай Айчына...

АЛЯКСЕЙ КАРПЮК

НАПАЎЗАБЫТАЕ

Недзе ў другой палове 60-х гадоў мне трэба было паехаць у Яраслаў, там жыла артыстка Мілёнушкіна, прататып адной маёй гераіні.

А перад гэтым Кіркевіч мяне падбіваў зьездзіць туды па музычных патрэбах. Я ў яго пытаюся: „Ну, што табе трэба ў тым Яраслаўлі?“ Тут ён мне дае адрас сваячкі Максіма Багдановіча. Ня меў яшчэ звычкі запісваць у нататніках пра ўсё, таму і не запомніў, як называлася тая сваячка. (Па дадатковых дадзеных мы вырашылі, што гэта была жонка Паўла Багдановіча Аўгуста).

Жыла на ўсходзе, здаецца, зусім адна. Аказваецца, яна бамбіла лістамі наш гродзенскі музей, каб хто прыехаў па рэчы Максіма Багдановіча. Але ім было не да гэтага.

Вось яна вынесла мне шкатулку, у якой ляжаў нататнік. Яна ня была ўпэўнена на сто працэнтаў, што гэта нататнік Максіма Багдановіча, але так думала, што гэта ягоны. Паказала фатаграфіі, многія мне былі вядомы па друку. Было шмат лістоў, асабліва ад Пешкавай Кацярыны...

Хацела, каб я забраў куфар. „Гэта іхні сундук“, — так тады сказала. Але я той куфар забраць ня меў магчымасці. Стала даставаць старыя рэчы з куфра... Я выбраў фатаграфіі, лісты, шкатулку, рамачку, здаецца, ракавінку, такую сьціплую ракавінку. І той нататнік. Мы дамовіліся, што па сундук прыедуць спецыяльна з музея і забяруць. Я ж заходзіў як бы ў разьведку да яе...

Калі я вярнуўся дадому ў Гародню, Кіркевіч раптам перайшоў працаваць у „Гродзенскую правду“, у яго ўжо не было часу, ён не сьпяшаўся забіраць рэчы Багдановіча. Гэта шкатулка стаяла тут, у адзядзяленьні на паліцы. Стаяла, стаяла, стаяла...

Ніхто ў Яраслаў не паехаў.

У 1970 годзе мяне пачалі звальняць з працы за крытыкаваньне начальства, за публіцыстыку. Сталі прыпісваць мне розныя прыдумкі „кулака“, „нямецкага шпіёна“. Быкаў стаў кіраваць адзядзяленьнем пісьменнікаў, я здаваў яму маёмасць. Было мне вельмі крыўдна, што выступалі ўсюды на сходах з крытыкай мы зь ім разам, ён яшчэ болей, чым я, і крытыкавалі нас за гэта розныя падбрэхічы аднолькава, але звальнялі з працы мяне, а яго ставілі на маё месца. Я здаваў Быкаву справы. Тут сабралася крыху нашых агульных знаёмых. Ён ім паказаў шкатулку Багдановіча, яны сталі выбіраць кожны для сябе сувеніры... А можа яны толькі паглядзелі ды паклалі назад... А мне ўжо хоць сьвет валіся... Мне тады было не да гэтага.

5 сакавіка 1991 г. Гародня

Камэнтарый. Перададзеныя жонкай Паўла Багдановіча Аўгустай і прыведзеныя Аляксеем Карпюком з Яраслаўля рэчы патрапілі ў музей. Сярод іх — шкатулка, срэбная лыжачка з манаграмамі М. Б., настольная рамачка-паспарту для фатаграфіі, — можа, Аляксею Нічypавічу яна і запомнілася як ракавінка... Ёсьць ліст да Адама Ягоравіча Кацярыны Пешкавай. Крыху фатаграфій, арыгіналаў, некаторыя так і не распазнаныя. Нядаўна на адвароце прачыталі надпіс лекара Сямякіна Івана Канстанцінавіча... Нататніка няма сярод гэтых рэчаў...

СВЯТЛАНА ПАЛХОЎСКАЯ

У ФОНДАХ

Далёка за межамі беларускай зямлі на паўднёвым беразе Чорнага мора пахаваны Максім Багдановіч. У Місхоры на тэрыторыі санаторыя „Беларусь” пастаўлены помнік-бюст паэту, на помніку надпіс:

Хоць зернейкі засохшымі былі,
Усё ж такі жыццёвая іх сіла
Збудзілася і буйна ўскаласіла

Парой вясенняй збожжа на раллі.

І сапраўды, зернейкі паэзіі Максіма Багдановіча пусцілі такія глыбокія карані, што да сённяшняга дня даюць і яшчэ доўгія гады будучы даваць яны вельмі багаты плён.

Ня глядзячы на тое, што жыццёвы і творчы шлях паэта быў вельмі кароткім, насычаны ён быў мноствам падзеяў. Дакументы, якія захаваліся ў фондах Гродзенскага гісторыка-археалагічнага музея, расказваюць аб некаторых з гэтых падзеяў і аб людзях, жыццё якіх было цесна звязана з іменем Максіма Багдановіча.

З дзедам Максіма па бацьку Ягорам ці Юрыем Багдановічам звязаны дакумент-рукапіс, які добра захаваўся, і сёння мы можам даведацца, што селянін Менскае губерні Бабруйскага уезду Ласкавіцкай вобласці дазваляе свайму сыну Адаму вучыцца ў Нясвіжскай вучыцельскай семінарыі. Дакумент-распіску за Юрыя Лук'янава Багдановіча па яго просьбе напісаў і як за бязграматнага распісаўся нехта Малыніч.

У Гродзенскай фотамайстроўні Садоўскага-Казлоўскага ў 1893 годзе выкананы здымак бацькі паэта Адама Багдановіча.

У 1888 годзе Адам ажаніўся з дачкой наглядчыка Ігуменскай бальніцы Апанаса Мякоты Марыяй. 6 красавіка 1890 года ў іх нарадзіўся сын Вадзім. У фондах захоўваецца пасведчанне, у якім запісана, што ў метрычнай кнізе Мінскай кафедральнай Саборнай царквы за 1890 год пад № 29 маецца запіс аб нараджэнні 6 красавіка 1890 года і хрышчэнні 6 мая сына Вадзіма ў настаўніка першага прыходскага вучылішча Адама Багдановіча і яго жонкі Марыі Апанасаўны.

Захаваўся арыгінал ліста Вадзіма да Сямёна Гарбачыка і канверт з адрасам: Коўна, вуліца Садовая, дом Кармялоўскага, яго высокаблагародзію Сямёну Гарбачыку.

У Мінску нарадзіўся і Максім 27 лістапада 1891 года.

З маленькім Максімам бацькі пераязджаюць у Гродна. У 1892 годзе ў майстроўні Садоўскага-Казлоўскага выкананы фотаздымак маленькага Максіма са сваёй маці. Пасведчанне № 182, выдадзенае ў Гродне Адаму і Марыі Багдановічам, сведчыць аб нарадзінах і хрышчэннях сына Лёвы. Нарадзіўся 14 лістапада 1893 года, ахрышчаны 15 мая 1894 у Сафійскім саборы святаром Дзікоўскім. Хрысцілі Лавыд Львовіч Глінскі і Іванова Марыя.

Добра ім жылося. Раслі дзеці, якіх маці лічыць найлепшымі на свеце, шмат сяброў і знаёмых. Што можа засмуціць гэтае шчасце? 30 мая 1896 года нарадзілася дзяўчынка Ніна. Новая радасць прыйшла ў сям'ю. Але нарадзіны Ніны справакавалі развіццё скарацечных сухотаў у маці. 4 кастрычніка Марыя Апанасаўна памерла. Пры гэтым прысутнічаў урач Гродзенскага мясцовага лазарэту Іван Канстанцінавіч Сямакін, арыгінал фота якога з дэдыкацыяй Адаму Ягоравічу захоўваецца ў фондах. Таксама тут знаходзіцца пасведчанне № 841 ад 9 лістапада 1896 года аб нараджэнні Ніны, якую хрысцілі 18 жніўня, хрысчонай маці была сястра Адама Магдалена Гапановіч.

Копія пасведчання аб смерці і пахаванні Ніны 10.02.97 г. ў Ніжнім Ноўгарадзе захоўваецца таксама. Захаваўся і фотаздымак дзяўчынікі ў труне... Калі Марыя Апанасаўна захварэла, Адам Ягоравіч запрасіў малодшую сястру Марыю, каб дапамагала гадаваць дзяцей. І яна прыехала з Адзсы ў Гродна, а пасля паехала з сям'ёй у Ніжні Ноўгарад. Вобраз маладой

прыгожай дзяўчыны данёс да нас фотаздымак Марыі.

Мужам Магдалены Ягораўны старэйшай сястры Адама, стаў ягоны сябра па семінары Іван Гапановіч. У музеі захоўваецца фотаздымак дзяцей Івана і Магдалены Гапановічаў Веры, Нюты і Пеці.

У Ноўгарадзе Адам Ягоравіч пазнаёміўся з А. М. Горкім, а праз тры гады яны парадніліся: 15 студзеня 1899 года бухгалтар аддзялення сялянскага пазямельнага банка, каледжскі рэгістратар Адам Багдановіч павяінчаўся з дваранкай Аляксандрай Волжынай. У фондах музея знаходзіцца дакумент і аб гэтай падзеі.

У Ніжнім у сям'і дырэктара гімназіі Шчарбакова Сяргея Васільевіча, дзе вучыўся Максім, сустракаюць сябры разам Новы Год. На памяць аб гэтай сустрэчы зроблены любіцельскі здымак.

Аляксандра Паўлаўна была добрай маці дзецям Адама, але шчасце зноў было кароткім. 13 лістапада 1899 года яна нарадзіла хлопчыка, якога назвалі Аляксандрам у памяць аб маці, бо маці памерла ад родаў. Аб гэтым трагічным здарэнні сведчыць выпіска з метрычнай кнігі за 1899 год.

У 1911 годзе Максім закончыў Яраслаўскую гімназію. У майстроўні Святкоўскага быў выкананы фотаздымак Максіма, на якім прыгожы, здаровы на выгляд юнак, але быў ён ужо вельмі хворым і жыць заставалася яму шэсць гадоў...

Паміраюць браты. У 1908 годзе 9 красавіка памёр ад сухотаў Вадзім, аб чым ёсць запіс у метрычнай кнізе... 12 мая 1917 года памірае Максім. А ў 1918 годзе загінуў Лёва.

Трэцяй, праз доўгі час нявенчанай жонкай Адама, была Аляксандра Мякота, родная сястра першае жонкі. З ёю ў Адама Ягоравіча было яшчэ 5 сыноў: Павел, Мікалай, Вячаслаў, Аляксеі і Раман. У фондах захоўваюцца пасведчанні аб нараджэнні Паўла, Мікалая, Вячаслава і Аляксея, а таксама аб смерці Рамана 5 студзеня 1917 года, усыноўленага сваім бацькам 16 снежня 1914 года.

ДАНУТА ЗАГНЕТАВА

Дом-музей Максіма Багдановіча ў Гродні

Жылі яны ў Гародні на Новым Сьвеце па вуліцы Малой Садовай.

Драўляны дом на вуліцы Малой Садовай застаўся адзін з таго часу. 6 мая 1965 года на доме ўстаноўлена дошка наступнага зместу: „У гэтым доме з 1892 па 1896 праходзіла дзяцінства выдатнага беларускага паэта Максіма Багдановіча“. У 80-я гады дом здалі на капітальны рамонт, мэмарыяльную дошку зьнялі і закінулі, згубілі. У 1983 Уладзімір Кіслы зрабіў драўляную дошку з латунным васільком і больш простым зместам: „У гэтым доме з 1892 па 1896 жыў Максім Багдановіч“. Усе прызвычаліся да драўлянае дошкі на драўляным доме. Пасяля мармуровая пліта знайшлася на складзе аднаго ЖЭСа з адбітым вуглом...

Суседзі з вуліцы Максіма Багдановіча любяць даказваць, што паэт у гэтым доме ня жыў, таму што яго ніхто не памятае. Памятаюць прапаршчыка. За польскім часам жыў тут валютны злодзеі... Успамінаюць Багдановіча домаўладальніка, які вядома ж жыў у сваім уласным, ня ў гэтым, доме...

Пасяля капітальнага рамонту кватэру плошчай 58 кв. метраў прапаноўвалі пад бібліятэку. Пасяля ўспомнілі пра мэмарыяльную дошку і аддалі кватэру Гродзенскаму гісторыка-археалагічнаму музею. Уладкавацца працаваць малодшым навуковым супрацоўнікам з акладам 120 рублёў у месяц мне дапамагаву Максім Танк. Ахвотнікаў на пасаду ня было, але ж і я не падыходзіла, таму што ідыялагічныя вакансіі размяркоўваў абкам партыі, а я пісала вершы, ездзіла да Ларысы Геніюш, слухалася Быкава ды лічылася „неудобнай“ у настаўніцкім калектыве...

Большасць беларускіх літаратурных музеяў адметныя сваёй беднасцю, прастай, наш не выключэнне. Мне падабаюцца музеі Рыгі, яны створаны не хранялагічна, як школьныя

падручнікі. У іх проста дэманструюцца унікальныя цікавыя і прыгожыя рэчы, якія і ствараюць, дапаўняюць зьяву літаратуры. Яны творы мастацтва...

Але ў кожным доме і сьцены гавораць. Душа паэта прысутнічае ў доме, усе, хто заходзіць у музей, ён заходзіць да паэта, і вялікага значэньня няма, на якім мастацкім узроўні ўсё выглядае, галоўнае – натуральнасьць і ідэнтычнасьць. Гучыць „Зорка Вэнэра” або песьня Данчына. У пачэсным куточку стаіць гіпсавая галоўка паэта, якую Валера Янушкевіч, будучы студэнтам мастацкага інстытута, прывёз у спартыўнай кайстры, над дзвьярыма вісіць „Купальскі дзядок” Уладзіміра Кіслага; пас, вытканы гудзевіцкімі аматарамі, партрэт паэта, які напісаў Сяргей Грыневіч, усё непрыкметна сьціплае, яно дазваляе людзям шчырэць і цішыць, ачышчае душу.

Пакуль у тутэйшых людзей няма патрэбы чытаць вершы родных паэтаў і хадзіць у іх музей, бо яны ня сталі беларускім народам. Часьцей заходзяць людзі здалёку – з Варшавы ды з Беластоку, хто ў Гародні шукае Беларусі. Данчык быў у музеі са сваёй прыгожай маці. Угіяцкі сьвятар Алесь Надсан доўга прыглядаўся да „Бібліі” Францыска Скарыны, муляж прыняў за арыгінал, а ён жа гэтай „Бібліяй” карыстаецца ў Скарынаўскай бібліятэцы ў Лёндане. Хлопец з іншае сувэрэннае рэспублікі зойдзе ды спытае, ці правільна ён вывучыў верш Багдановіча напамяць, ці не сказіў словы...

Адчынялі экспазыцыю 16 мая 1986. Пад пільным кіраўніцтвам КПСС. Чаму ў экспазыцыі няма сучаснасьці? Навошта тут біблія? Гвалт узьняўся, што на запрашалых білетах горад назвалі Гародняй, такога, маўляў, няма. Дыктавалі, каго я павінна запрасіць на ўрачыстасьць, а каго ні ў якім разе не павінна. Атрымалася, што ўсіх, каго запрасіла, якраз і нельга пуськаць у Гародню, бо яны экстрэмсты ды нацыяналісты. А яны ж мне дапамагалі экспанатамі ды кансультацыяй: Лявон Луцкевіч, сын Антона, Вячаслаў Целеш, мастак з Рыгі, Міхал Ляпеха, захавальнік дома Багушэвіча ў Кушлянах, Мікола Канах са Жлобіна... Леаніду Галубовічу адміністрацыя саюза пісьменьнікаў не заплаціла камандзіровачных. Сяркуку Сокалаву–Воюшу пазванілі ў Наваполацк і сказалі так: „Цябе Ніл Сяменавіч у рафік ня возьме”. Цяпер, як Сяркук вярнуўся са Злучаных Штатаў на машыне, зь ім размаўляюць за круглым сталом нават савецкія начальнікі не ад літаратуры. Шмат зьмянілася з таго часу. П’еса „Тутэйшыя” пастаўлена ў Гродзенскім лялечным тэатры, і яе глядзяць нават школьнікі. Але шмат засталася такім, як было тады.

Сакратар Яновіч прывёз у музей „Беларускую лірыку” Максіма Багдановіча, выдадзеную ў Нямецчыне ў 1949 і зборнічак Багдановіча, Гаруна, Бядулі на ангельскай і беларускай мовах, выданы ў 1980 у Лёндане. Шмат ездзячы па дэмакратычных краінах, беларускі пісьменьнік Беласточчыны памятае пра нашых патрэбы. У Польшчы беларусам няўтульна, а ў БССР ім проста няма месца. „Мы неяк пратрымаемся, – сьцьвяджае Сактар, – а вы тут, глядзіце, нам вас выратаваць цяжка...” І ўсё ж перад моладзью ў Лідзе Сактар разважаў, што беларуская літаратура яму нагадвае могілкі, дзе зрэдку наведваюць толькі асобныя магілы, астатнія задзірванелі, сталі безыменнымі...

Тры Ані. Ганну Какуеву Максім кахаў і пакінуў аб гэтым сьведчаньне, прысьвячаючы ёй вершы каханьня. Нюце Гапановіч пераклаў і напісаў уласнаручна сшытак вершаў, які назваў „Зелена”. Аня Валасовіч ганарылася, што ў яе быў брат вялікім паэтам, і любіла чытаць яго вершы.

У экспазыцыі ёсьці „Вянок” 1913, на якім тры аўтографы: „Тебе, милая Аня, от твоего брата, память о нём. А. Богданович – 14.07.23” „Дорогому Ивану Антоновичу на память от сестры Максима – А. Волосович–Гразнова 4.08.68. Горький, „Музею Максіма Багдановіча – Янка Брыль. 5.04.85.

Стрыечная сястра Максіма Ганна Кіпрыянаўна Валасовіч–Гразнова да 1915 г. жыла ў Менску. Адночы да іх зайшоў Жэня Сякержыцкі, сын Сьцепаніды, старэйшай сястры Марыі Апанасаўны, маці Максіма, пачаў чытаць вершы са зборніка „Вянок” і пакінуў кніжку Ані.

Аня жыла ў Яраслаўлі, пасля ў Ніжнім Ноўгарадзе. Бацька Максіма зрабіў надпіс на зборніку, які належаў Ані.

У канцы свайго жыцця Ганна Кіпрыянаўна прыязджала ў Беларусь часцей, тут у яе знайшлося шмат духоўных сваякоў. Была яна ў Гародні ў 1965 годзе. „Толькі Радзіма дае мне сілу. Мацуюся і пішу лісты родным, якіх у мяне ня меншае, а ўсё большае. Недзе чытала: калі чалавек не губляе сяброў, ён не старэе. Падумаць, вось ужо адзінаццаць гадоў я жыву лямвымі духоўнымі зацікаўленымі. Мне пішучь шчырыя лісты Гаўрыла Гарэцкі, Янка Брыль, Алесь Бачыла...” Гэта зь ліста да Ірыны Крэнь, якая і цяпер сябруе са сваякамі Ганны ВаласовічГразновай. Ганна памерла ў 1975 годзе. Яе дачка Наталля Глебаўна памерла ў 1982 годзе...

У чэрвені 1892 прыехаў у Гародню Адам Ягоравіч, у ліпені перавёз Марыю Апанасаўну з двума сынамі Валзімам і Максімам. Яны памянлі некалькі прыватных кватэраў. Дом Марушэўскага і дом Агульніка на Новым Сьвеще, дом Шміта па вуліцы Палавой.

Гродзенскае адзядзяленне сялянскага пазямельнага банку, дзе знайшоў працу бацька, знаходзілася ў дамах Рэйнгарда ў Гароховым завулку, у доме Ашкеназе па Гараднічанскай.

Публічная бібліятэка, дзе Адам Ягоравіч быў у складзе праўлення, таксама мяняла кватэры: дом Хомскага па Садовай, дом Маруга па Маставой.

У Гародні нарадзіўся Лева 14 лістапада 1893 і Ніна – 30 мая 1896, яе хрышчонай маці была цётка Магдалена, старэйшая сястра бацькі. У фондах нашага музея захоўваюцца пасьведчаньні аб іх хрышчэньні.

Маці паэта – сама прыгажосць і дасканаласьць. Унучка праваслаўнага сьвятара Васіпа Малевіча, дачка служачага Апанаса Мякоты з Ігумена. Памерла 4 кастрычніка ад скараецных сухотаў, – лёс пераблытаў апошні дзвёе лічбы яе гадоў 1869–1896, – і пахавана перад царквою, дзе звычайна хаваюць сьвятароў... Магіла была недагледжанай. У 1987 годзе студэнты будаўнічага атрада імя Максіма Багдановіча „Нашчадкі“ частку заробленых на раскопках замку грошай пералічылі на надмагілле Маці Паэта. Помнік, які прапанавалі мастакі зь нутэйшымі прозьвішчамі, ня ўлісваўся ў архітэктурную старую могілкаў. Ад яго адмовіліся і цяпер робяць нанова. На магіле бацькі ў Яраслаўлі і Максіма ў Ялце таксама трэба аднавіць надмагілле. там плянуюць зрабіць крыжы Ефрасіньні Полацкае – зь дзвюма папярочнымі. Тое ж самае трэба паставіць на магіле маці. Хоць гэты сімвал іх далёкія магілы аб’яднае. Але ж мастакам прастата не да спадабы, ім хочацца прадумаць нешта адметнае, штучнае...

° Шмат лістоў напісалі аб патрэбе паставіць помнік на магіле маці. Мне пярэчылі нават такім чынам: „А хто она такая? Вы тожэ патребуеце, чтобы горисполком поставил памятник Вашей матери!” Мая маці жывая. Тая начальніца пайшла на пэнсію.

Маці паэта. Як яна здолела, выхоўваючыся ў дзіцячым прытулку, застацца прыгожай, вясёлай, таленавітай ды інтэлігентнай? Нарадзіла чацьвёра дзяцей і навучыла іх думаць. Надрукавала адно апавяданьне ў літаратурным дадатку да „Гродзенских губернских ведомостей” за 29 сьнежня 1893. Талент перадала з генамі сыну. Падаравала яму радзіму, але не даравала долі. Выхавала ў ім здольнасьць адчуваць музыку прыроды і мовы.

° Зоська Верас. Сяброўка Максіма Багдановіча яшчэ жыве. Дасьць Бог, яна адсьвяткуе з намі ягонае стагодзьдзе „Сягоньня я пачуў словы мая нешчаслівая дзевачка і думаю ўвесь вечар аб гэтым, але жывём мы як чужыя людзі і ні да чаго дадумамца няможна...” Калі яны ў „беларускай хатцы” ў Менску гулялі вечарынаю ў пошту, Максім напісаў Людвіцы ліст. Яна захоўвала ліст гэты ўсё жыцьцё.

Спачатку яны друкаваліся ў адной газэце „Наша ніва”.

У верасьні 1916 года сустрэліся ў Менску і разам працавалі ў камітэце таварыства дапамогі ахвярам вайны. Гэта Максім намовіў Зосьцы займацца літаратурай для дзяцей, недахоп якое адчулі, апыкуючыся сіротамі ў карпілаўскім прытулку...

Зрэшты, у Гародні яны таксама маглі спаткацца. Максім тут жыў, Людвіка прыязджала да свайго дзеда з бацькамі маленькай дзяўчынкай.

Паўліна Мядзёлка, якую я спаткала ў Маскве ў 1969 годзе, апавядала мне пра Максіма Багдановіча як пра беднага прыгожага хлопца, які заўсёды кашляў, пацеў... Зоська Верас наадварот лічыла яго прыгожым і інтэлігентным. Калі кашляў, стараўся адыйсці ад людзей убок, пот выціраў бялюткімі насавачкамі. Быў высокі – метар дзевяноста сантыметраў, блакітныя вочы і каштанавыя валасы незвычайна ўпрыгожвалі ягоны бледны твар...

Крыху кніжак са скарбніцы Людвікі Антонаўны (ці Зоські Верас) знаходзіцца ў нашым музэй. Вось часопіс „Заранка”, які яна выдавала ў Вільні ў 1927–1931. На асобніку, ў якім зьмешчана пэзэма Максіма „Мушка–зелянушка і камарык–насаты тварык” стаіць штамп „доктар І. Геніюш”. Відочна, быў уласнасцю мужа Ларысы Геніюш, Людвіцы Антонаўне часопіс аддаў Сяргей Новік–Пяюн, а ўжо яна – у музэй.

„Вянок” 1913 у цвёрдым пераплёце захоўвала Ларыса Антонаўна. Абяцала аддаць яго ў музэй, ды ўсё адкладвала, тым болей, што экспазыцыя пакуль не была падрыхтавана. Перад анкалагічнай аперацыяй сказала мне, што калі здарыцца непараўнае, „Вянок” схаваны ў шафцы, дзе лікёры. Пасля яе смерці дом апламбіравалі. Зэльвенскія жанчыны сарвалі плёмбу і адчынілі дом, занеслі цэла гаспадыні, пахавалі па-людску, здаецца, ўся Беларусь сьшлася на пахаваньне паэткі... Але ўсю маёмасьць яе дому апламбір авалі. Калі ж сыну і ягонай сям’і дазволілі распараджацца рэчамі, яны хацелі забраць „Вянок”, але так атрымаўся, што кнігу не дазволілі перавезці праз мятню. Яна доўга вандравала, пакуль ня трапіла ў музэй.

Ведаю некалькі дзяўчат, закаханых у Максіма Багдановіча. Адна жыве ў Беластоку. Незнарокам, размаўляючы з ёю, сказала, што юнак, які ўсьміхаецца, падобны да Максіма, але ня ён. Вельмі засмуцілася. Сказала, што менавіта гэтаму Максіму з фатаграфіі напісала адзіны ў жыцці верш. Сказала, што ноччу, відаць, не засьне. Верша мне не паказала...

...Прыехала ў Гародню з Барысава, паглядзела наш сьціплы здабытак і напісала ў кнізе водгук:

Ах, Максіме, Максіме,
Як жа мала ты жыў.
Неспадзеўкі у Крыме.
Свае крылы зляжыў.

Дзе ж твая Вераніка,
хоць хто-кольвек з радні?
Кіпарысы паніклі,
Ад журбы зьнемаглі.

Каб і з гэтым жа імем.
Так сьмяяўся й тужыў...
Ах, Максіме, Максіме,
Як жа мала ты жыў.

Людзі добрыя ў сьвеце!
Нават і не прасіў –
Пахавалі, а вецер
Па табе галасіў.

І няўцям анікому,
Што ў дзявочай журбе
Я шукаю такога,
Каб усім – у цябе.

3.08.88
Верш прысьніўся ў 1977.
Вольная пэзэтка з Барысава.

Аўтар беларускага буквара перад фатаграфіяй Ані Какуевай задуменна мовіў, што Максім абмануў, калі напісаў у пэзме „Вераніка” – „чым болі сходзіць дзеён, начэй, тым імя мілае вышэй”, – дрэва з камля не расьце, праверыў у пятым класе, пасучы каровы, выразаўшы на дрэве імя каханай, начытаўшыся вершаў Максіма Багдановіча...

Вельмі хацелася б, каб у Гародні зьявіўся такі звычай: каб маладыя пасля шлюбу прыносілі кветкі Купале, Ажшчы і ў домік Максіма Багдановіча...

* Зоська Верас памерла 8 кастрычніка 1991 г.

* Помнік на магіле Марыі Апанасавы Багдановіч зрабілі мастак Ул. Панцялееў і архітэктар Ан. Капшоў.

Дзяды па бацьку былі з вёскі Халопенічы. Прадзед Лук'ян, прыгонны садоўнік, ажаніўся з Арынай Юневіч у 1832 годзе. Іх старэйшыя дзеці Юры, Сымон, Магдалена, Амялян — запісаны на прозьвішча Скокліч, а малодшыя — Аксена (1849 г.нар.) ды Ганна (1857) на прозьвішча Багдановіча. Мне невядома, чаму...

У 1860 годзе Ягор ці Юры ажаніўся з Анэлай Осьмак, маці якой Рузалья была высковай лекаркай і чараўніцай. Гэта яна ведала шмат казак і паданьняў, якія расказала дачцы, а дачка сыну Адаму. Маці Адама Ягоравіча памерла ў 1880 годзе, і бацька ажаніўся другі раз у 1883, пражыў 70 гадоў, памёр у 1904 годзе. Ды гэта яшчэ ня мае дачынення да лёсу паэта.

Бацька Максіма Адам Ягоравіч (20.03.1862 — 16.04.1940) скончыў настаўніцкую сэмінарыю ў Нясьвіжы, але з-за тубэркулёзу вымушаны быў зьмяніць прафэсыю настаўніка на служачага сялянскага пазямельнага банку. Шмат пісаў, але ня ўсё засталася надрукаваным. Сёстры яго Магдалена і Марыя вандравалі зь ім па гарадах Расеі, дапамагалі яму выхоўваць хлопцаў Марыі Апанасаўны. Сястра Паўліна памерла маладой. Сёстра Марыі Апанасаўны — Сьцепаніда, Ані і іх маці Тацяна Восіпаўна — наадварот, да сіратаў не дапускаліся.

Марыя Ягораўна Багдановіч (1872-1931) замяніла дзецям маці з 1896 па 1899, пакуль бацька не ажаніўся з Аляксандрай Волжынай, якая памерла, нарадзіўшы хлопчыка, які таксама мала пажыў. З Аляксандрай Апанасаўнай Мякота ў Адама Ягоравіча было пяцёра дзяцей: Павел (1901-1968), Мікалай (1903-1965), Вячаслаў (1908-1940), памёр у наступным месяцы пасья бацькі, 24 мая, Аляксей (1905-1932), і Раман, які памёр у чатырохгодовым узросьце ад запаленьня лёгкіх у 1917 годзе.

Паэты заўсёды бываць белымі варонамі ў сваім асяродзьдзі, Максіма ня быў выключэньнем, тым болей, што пісаў на мове сваёй далёкай Радзімы, якою ў сям'і не карысталіся. Павел і бацька пакінулі ва ўспамінах, што яны ачышчалі куток ад чарнавікоў Максіма, лічачы іх непатрэбнымі. Паважаць яго яны пачалі тады, калі ў Беларусі Максіма прызналі вялікім паэтам, клясыкам.

Этнаграфічны нарыс „Перажыткі старажытнага сьветапогляду ў беларусаў” Гродна, 1895. Не знаходжу здрады ні свайму народу, ні сыну ў поглядах Адама Ягоравіча, але папракаюць яго нашы літаратуразнаўцы. Бацька лічыў сябе сынам Беларусі, адсюль з горыччу і іроніяй разважае аб паслужаньні працавітасьці і замаруджанай рэакцыі беларусаў на навакольныя падзеі, аб адсутнасьці сапраўднай інтэлігенцыі, беднасьці культуры. Патэнцыяльны талент беларусаў дрэмле ў фантастычным сьвеце забабонаў, прымхаў, легендаў. Прымхі пра царцей, русалак і іншых фантастычных істотаў выкарыстаў сын у чарадзейнай нізцы „у зачарованым царстве”. Прадаўжэньнем роздумаў бацькі над лёсам беларускае інтэлігенцыі зьяўляюцца артыкулы сына. З кароткіх артыкулаў і рэцэнзій Максіма відаць, што ён умеў думаць, аналізаваць, рабіць высновы, вучыцца чытаючы, чаго і сёньня ня ўмее наша інтэлігенцыя. Самая цяжкая праца розуму — чаму адбылося менавіта так, і што б здарылася, калі б... Беларуская інтэлігенцыя ня ўмее слухаць і думаць. Адсюль усе паражэньні пры так мізэрных перамогах. Самі ня ўмеем вучыцца думаць, то трэба слухаць іншых, хто ўмее, а менавіта Максіма Багдановіча і Васіля Быкава.

Публіцыстыка Быкава пра беларускую інтэлігенцыю, якая так папалася на кручок камуністаў, толькі і чакае ад іх падачак, рагунку, стоячы з працягнутай рукой каля іхніх друкарняў, аблыгаўшыся ўшчэнт разам з ўсёй намэнклятурай ды яшчэ ня паклаўшы білетаў КПСС нават пасья падзей у суседскай Летуве 13 студзеня 91. А хто разьвітаўся з партбілетамі КПСС, тут жа кінуўся ўтвараць „партыю надзеі” — адраджаць сацыял-дэмакратыю, — як жа пакінуць свой народ бяз новай „надзеі”, бяз фікцыі!

Сталейшага ўзростам, але маладзейшага ў часе Васіля можна называць духоўным сынам Максіма Багдановіча. Думаючы пра гістарычны і будучы шлях — „а за вамі, прад вамі гады” — міжволі абодва нашы палітыкі шукаюць кладкі між інтэлігенцыяй і народам. Кладкай служыць беларуская мова, якую ў багдановічавым часе зьберагаў народ, а ў быкаўскім — толькі асобныя прадстаўнікі інтэлігенцыі. І тады і цяпер народ наш здольны працаваць. Праца

інтэлігенцыі — мысленне, дык наша беларуская інтэлігенцыя працаваць ня ўмеє. Зноў жа выключэннем могуць быць нямногія, у першую чаргу Багдановіч і Быкаў.

Пра Багдановіча першы ягоны крытык Антон Навіна напісаў, што ягоны „верш гэтак сама гаворыць беларусу, як і чужынцу”. Васіль Быкаў далучыў да „чужынскага” сусветнага чытача беларускую прозу...

І аб тым, што сьвет неабьякавы да нашае літаратуры, сьведчаць імёны Багдановіча і Быкава. Наш малады, можна сказаць „зялёны”, клясык, дасканалых, магутных вершаў у яго некалькі дзесяткаў, перакладзены на ангельскую, польскую, чэшскую, балгарскую, нямецкую, расейскую, летувіскую, украінскую мовы. Што ўдалося сабраць ці занатаваць мне... Летапісца другое сусветнае вайны чытаюць на ўсіх кантынэнтах.

Трэба адзначыць, што і яны вельмі ўважлівыя да суседскіх літаратураў. Максім Багдановіч у артыкуле „На беларускія тэмы” дасьледуючы пытаньне касцёла на Беларусі, тлумачыць выразна, чаму гістарычна склалася, што служба ў ім вядзецца на польскай мове. Калі пачаўся татальны наступ на край царскім чыноўніцтвам, католікаў-беларусаў сьведама кінулі ў ахвяру палянізацыі, каб з большай энергіяй расейзаваць праваслаўе. Артыкулы Багдановіча пра Шаўчанку, пераклады сусветнае клясыкі, гісторыка-этнаграфічныя нарысы „Угарская русь” і інш. — ці ж ня прыклады пашаны паэта да людзей сьвету?

Паэзія Максіма Багдановіча дае нам шчасьця, гонару і дужасьці, робіць нас крылатымі й багатымі, незалежнымі й слыннымі.

Праніклівым і ўдумлівым дасьледчыкам паэзіі Багдановіча быў Антон Навіна (ці Луцкевіч), ён напісаў рэцэнзію на зборнік „Вянок”, даўшы аўтару атэстацыю „паэта чыстае красы”, назваўшы зборнік праўдзівай пэрлай беларускае паэзіі. Ён жа напісаў уступны артыкул да другога віленскага выданьня „Вянка” на дзесятыя ўгодкі сьмерці паэта, у гэтым артыкуле Навіна называе Багдановіча паэтам гармоніі, вялікім вучыцелем і сусветным клясыкам, тонкім майстрам паўтонаў у фарбах, у гуках, у пачуцьцях, „Ён іграе на бэмолях”, Ён узводзіць родную мову на вышыні агульналюдзкія, праз нацыянальнае Ён стаецца бесьсьмяротным.

У гэты самы час аб жыцьці і творчасці Максіма Багдановіча піша грунтоўны нарыс прафэсар Замоцін Іван Іванавіч у БССР, рыхтуючы да выданьня двухтомнік твораў Багдановіча. Прафэсар вызначае крыніцы, зь якіх чэрпаў паэта, асноўныя накірункі тэмаў, адметнасьць яго лірычнага таленту праз лучнасьць з роднай прыродай, з фальклёрам, праз тыпізацыю бытам, умеючы кожны радок ажывіць уласным дыханьнем, даводзячы да высокай мастацкай формы.

Пасьля пайшлі гады забыцьця і нячытаньня Максіма Багдановіча. У 1940 годзе зьявіўся томік „Выбраныя творы” пад рэдакцыяй М. Ларчанкі і М. Клімковіча, з уступным артыкулам першага, які пачынаецца здалёк, з супярэчнасьцей рускага буржуазна-нацыяналістычнага сымвалізму... „І М. Багдановіч, падобна рускім сымвалістам, у сваіх эстэтычных поглядах з’яўляецца супярэчлівым”... Далей дасьледчык доўга пераконвае чытача, што Багдановіч па сьлядах тых самых рускіх сымвалістаў скаціўся ў балота таямнічых намёкаў, містычнасьці, таемнасьці ў непазнавальнасьці рэальнага сьвету, круціцца ў „зачараваным коле”, зь якога няма ніякага выйсьця, апрача краіны забыцьця, а сьмерць зьяўляецца нібыта пачаткам нейкага новага жыцьця, і цытуе:

Быць можа пучына жыцця
Лягла пярсцёнкам, друг,
І я ў краіне забыцьця
Не раз раджаўся, як дзіця,
Прайшоўшы поўны круг.

Ізноў аж захлынаецца Ларчанка пра пэсымізм, расчараванасьць, бязвыходнасьць, матывы тугі, роспачы, змрочнага трагізму і хваравітых перажываньняў у паэзіі Багдановіча, які падражае Блоку, Брусаву, Бальмонту, Хвёдару, Салагубу і Андрэю Беламу. Чысты і наіўны цыкл „У зачарованым царстве“ падаецца як „адлюстраваньне сьвету патустароньняга“.

Пэсымізм паэта, пачуцьці „больной тоскі“, матывы адчаю і роспачы і адзіноцтва... абумоўлены ня толькі тым, што паэт хварэў на сухоты: а... „пэўнымі сацыяльнымі прычынамі“... І тут як апраўданьне ўсяго гэтага нявартаснага ў творчасьці Багдановіча крытык выплёўвае славесны вулкан на царскія кашмары, што ўцягнула паэта ў гнятуць стан, і далей як пахвалу зазначаць, што „па ідэйнай сутнасьці пэсымізм М. Багдановіча нагадвае сабой прагрэсіўны пэсымізм М. Ю. Лермантава „...а верш „У вёсцы“ па сваёй рэалістычнай манеры пісьма, яснасьці і чоткасьці вобразаў нагадвае вядомы верш А. С. Пушкіна „Румяный критик мой“,... і ўжо зусім добры рэалістычны верш у прозе „Над морам“, бо ён напісаны пад уплывам Горкага... Як сказаў пазней наш гародзенска-вазёрскі паэт Юрас Пацюпа, між іншым, таксама „пясьняр чыстае красы“ і крыху сімваліст, як і Багдановіч, у сваім доволі зьдэклівым вершы:

МЫ

Адкуль беларусы?
Ад рускіх, вядома,
Мы з братняю Русьсю
У абдымку — ідзём.

Нам Ленін зямлю даў
і раіў дзяліцца,
нат лямпачку й тую
ён вынайшаў сам.

Таму што вучыўся
адно на пяцёркі
і ведаў з калыскі,
што трэба рабіць

А Горкі знайшоў нам
да шчасьця дарогу,
а Пушкіна змалку
Купала чытаў.

Тут бульба гнілая
расла на балоце,
а зараз шчасьлівы
і радасны час.

„Народнае дзякуй
Маскве, Ленінграду!“ —
прамовіў пясьняр
і ў кутку напісаў:

„Нам сонца ня трэба,
нам партыя сьвешці.
Мы хлеба ня хочам,
нам працу давай“.

І мы не баімся
чужых радыяцый,
бо ўсё мы спазналі
і нават сваю.

Дык слава ракетам
і трубам заводаў,
няхай расьцьвітае
калгасная шыр!

Вяртаемся да Ларчанкі, які далей кляймоў Багдановіча, бо верш „Пагоня“ і „Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі“... „з рэакцыйнымі момантамі нацыянал-романтыкі зьяўляюцца рэзультатам варожых уплываў на творчасць Багдановіча“. Вось такія пірагі. Уплывы, уплывы, і ўсё ня тыя, што трэба...

„Выбраныя творы“ Багдановіча 1946 г. прадстаўляе Сьцяпан Майхровіч, які „ратуе“ Максіма, сьцьвярджаючы, што хоць той і захапляўся сімвалізмам, але выбраўні ў настаўнікі Бялінскага і Чарнышэўскага ды таго ж Брусава, але ў Майхровіча ён становіць сімваліст, — да містыкі Багдановіч зьвяртаўся толькі шукаючы гераічнага, а ўвогуле ён можна змагаўся з рознымі сатрапамі, выносячы ім жорсткі прысуд. Сімвалізм у Майхровіча ператвараецца ў рэвалюцыйную сімволіку...

Некалькі цытатаў з Майхровіча.

„Разам з тым Максім Адамавіч праводзіць вялікую масава-палітычную, рэвалюцыйную работу нацыянальна-вызваленчага характару, накіраваную на зьвязаньне нікалаеўскага дэспатызму“...

„Часта ён раствараецца ў чаруючай красе беларускай прыроды, у „зданнёвай ідыліі“ жыцця, ад якой, праўда, паэт хутка адыходзіць у любованне міфатворчасцю, застаючыся, аднак, рэалістам і не навіязваючы міфатворчым ілюзіям сімвалісцкія рысы“...

„Родная старонка стала махачай. Яе апаганілі царскія сатрапы з яе здзеююцца

Труні пракалятыя —
Паны ды падпанкі,

тыя, што высмоктаваюць з беднага селяніна кроў яго сэрца і мозг яго галавы”...

„...Маляваць праўдзівыя натуралістычныя карціны вечна гнятучай сазнанне безвыходнасці і бесперспектыўнасці існавання... рэвалюцыянізавалі сазнанне, рыхтавалі народ да вялікіх бітваў

За праўду народную —

Праўда сялянскую...

„...„Пагоня”, якую паганілі, фальсіфікавалі вырадкі — нямецка-беларускія бандыты яра, і інш... зьяўляецца шэдэўрам рэвалюцыйнай беларускай паэзіі, гучным рэхам дум і імкненняў беларускага народа перадкастрычніцкай эпохі”...

У пазнейшы час выдалі аднатомнік твораў паэта ў 1957 годзе, двухтомнік у 1968 і факсімільна выданы яго „Вянок”. Пра Максіма Багдановіча пісалі шмат кніг, іх выдавалі і перавыдавалі нашы прафэсары ад літаратуры. Сярод гэтых кніг запамініліся яшчэ з першага працягання больш біяграфічныя, чым крытычныя: Алесь Бачыла „Дарогамі Максіма Багдановіча”, Ніна Ватацы „Шляхі”. Ні ў якім разе не хацелася б пакрыўдзіць у такой несаліднай публікацыі, як гэта, працы Грынчыка, Лойкі, Бязрозкіна і іншых. На мой вялікі жаль, я не чытала артыкула А. Бабарэкі „Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках” — „Узвышша” 1927 г. № 2, які цытуе, на які спасыліся Ст. Станкевіч.

Нібыта ніякага сьледу ў нашым сьвеце ён не пакінуў, і разам з тым — так сьветла, так шчасна думаць, што лёс ягоны суровы закінуў сюды, у наш гародзенскі куток, вялікага паэта ў пачатку яго шляху. Ён сваім горкім сіроцтвам ачысьціў нашы душы, а сваім талентам злучыў нас з людствам. Нават калі ўсе пакінуць, адракуцца ад мяне, не адчую адзіноцты... У гэтым доміку са мною сумны цёмнарусый хлопчык пяці гадоў на крэселку з пахіленай галоўкай... А тут бывае холадна і пуста з тае прычыны, што гаспадыня гэтае сьвятynie — лёс мяне ўзнагародзіў! — усьлед за сваім духовым панам ня прымае гульні ў папітку, у адраджэньне, памятаючы, што праўда вышэй і Радзімы. Ён лёс дараваў мне гэтае права дэкляраваць ад імя паэта гэту праўду, бо мала хто так любіў сваю Радзіму, як ён, які паводле Ё. Замоціна пасьвяціў сябе ў рышары гэтаў даме свайго юнацкага рамана, толькі ёй хацеліся і слугаваць...

Кастусь Тарасаў ва ўступе да кнігі „Памяць пра легенды” пісаў пра сябе, але гэта і пра Багдановіча:

„Любоў да Радзімы не зьяўляецца вынікам атрыманых ведаў: хутчэй імкненьне да ведаў ёсьць вынік любові да Радзімы. Менавіта любоўю да Радзімы дыктуецца жаданьне прасякаць загадкі даўніны, даведвацца пра тое, што было, але чаго ўжо няма, ці што засталася малапрыкметным, што зацперлася гужам стагодзьдзяў, зацягнулася гужам стагодзьдзяў, зацягнулася глухімі туманамі мінулых эпох”.

„Наведаў Музей Максіма Багдановіча і слухаў зь цікавасьцю аб нашым таленавітым земляку, паэзія якога прадаўжае нязгасна жыць на берагах Нёмана”. Напісаў Клімуць І.І., селянін зь вёскі Вострава ў вельмі пажылым узросьце 11.06.86 г.

Радкія выданні твораў Максіма Багдановіча, сабраныя ў музеі ў Гародні.

1. Творы Максіма Багдановіча ў двух тамах выданьня Інбелкульту, Менск 1927-1928 гг. з прадмовай, крытычна-біяграфічным нарысам пра паэта і пад рэдакцыяй Замоціна І.І.

2. Вянок паэтычнай спадчыны Максіма Багдановіча пад рэдакцыяй Ант. Адамовіча і Ст. Станкевіча, куды ўкладзена паэзія, у тым ліку і розныя варыянты адных і тых жа вершаў, і мастацкая проза, але няма публіцыстыкі, літаратуразнаўства і гістарычных артыкулаў. Выданьне „Бацькаўшчына”, Нью Ёрк — Мюнхэн, 1960 г.

3. Максім Багдановіч „Лірыка” пераклады на ўкраінскую мову. Выдавецтва „Дніпро”, Кіеў, 1967 г. З аўтаграфам укладальніка.

4. Максім Багдановіч „Вянок”, пераклад на летувіскую мову Антанаса Дрылінга. Выдавецтва „Вага”, Вільнюс, 1989 г.

5. Максім Багдановіч „Выбраная паэзія” у перакладзе на польскую мову. Укладальнік Ян Гушча. Выданьне Лодзі, 1973 г.

6. Беларуская лірыка Максіма Багдановіча ў перакладах на нямецкую мову, выданьне Аўгуста Лакса ў ... Нюльдэхайме, 1949 г.

7. Максім Багдановіч „Залатыя струны”, на балгарскую мову пераклаў Хрыста Папоў. Выд. „Народная культура”, Сафія, 1984 г. На шмуцтытуле – аўтограф: „С преклонение пред Поета” 14.У.86. Хр. Попов, Минск.

8. Кніга вершаў паэтаў аднаго пакаленьня – Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна і Зьмітрака Бядулі – у арыгінале і перакладзе на ангельскую мову Верай Рыч. Лондан, 1982 г.

9. Часпісь „Беларускі сьвет” № 635 за 1979 г. ЗША. Вершы М. Багдановіча ў перакладах на ангельскую, нямецкую і рускую мовы. Ноты М. Куліковіча да верша „Пагоня”.

У № 11 за 1982 год таго ж часпісі зьмешчана аповесьць пра Максіма Багдановіча Уладзіміра Глыбіннага „Пад лебядзіным знакам”, але ня маем пачатку і прадаўжэньня аповесьці.

СЯРГЕЙ КАВАЛЁЎ

ТРЫЯЛЕТ

Ён марыў жыць сярод бяроз.
А над магілкай – кіпарысы.
У сьмерці – крымскія абрысы.
Ён марыў жыць сярод бяроз.

Застылі ў смутку твару рысы.
Як жорстка насамьяяўся лёс.
Ён марыў жыць сярод бяроз.
А над магілкай – кіпарысы.

УЛАДЗІМІР ШУРПА

СУСТРЭЧА З БАГДАНОВІЧАМ

Я ўжо ў Ялце здаецца свой.
Не згадаю ж там вуліц новых.
Ды на Крымскай, цяпер былой,
Шыльда ўразіла: „Багдановіч”.
Тут хадзіў малады Максім,
Грэўся ў першым сваім каханні, –
Беларусі далёкай сын,
Яе славы пялёстак ранні.
Сёння сведкаў ужо няшмат,
Каб маглі расказаць пра гэта.
Можа толькі пансіянат,
Дзе лячылі тады паэта?
Як далёка закінуў лёс,
Да падножжа гары Ай-Петры.
Нехта раіў: туберкулёз
Добра гоіцца ў тым паветры.
Ці здагадваўся мой зямляк,
Што тут знойдзе прытулак вечны?
Адлучыў ад радзімы шлях
Доўгі, нібы нябесны Млечны.
паміраў уначы адзін.
За сцяною буяла квецень...
Шмат мінула ўжо лет і зім,

Як не стала яго на свеце.
Сціплы помнік, цвінтарны дух.
Запусценне краенае нервы.
Пасуем мы з ім удвух:
Я жывы, ён ужо памерлы.
Родны кут удалечыні.
Карані ў беларускай хаце.
Там ля Нёмана ў цішыні
Вечным (ном спачывае маці.
Як вярнуся ў Гародню я,
Перадам ёй паклон ад сына...
Хай чужая гэта зямля
Будзе пухам табе, Максіме.

ЯНКА БРЫЛЬ

У гісторыі беларускай літаратуры
імя Максіма Багдановіча — адно
з найпрыгажэйшых, і разам з тым адно
з найбольш трагічных.

Ён быў разлічаны на вялікае.
Усё, што зроблена ім, дае падставы
меркаваць, прадбачыць, быць упэўненым,
як многа мог бы ён зрабіць, каб пажыў —
проста кажучы — трохі больш...
Ён з намі — вечна малады і звонка,
сонечна родны.
Хай жа свеціцца яго імя!
З аўторгафа, які экспануецца ў музэі.
1986 г.

СЯРЖУК СОКАЛАЎ—ВОЮШ

Максіму Багдановічу

І тэз, забыўшыся, рука
заміж парсыдэкага вузору
цвяток радзімы васілька
Максім Багдановіч

Не, рука не забылася —
іншая сіла была,
што стрымала яе
у часіну сьвятога зажыну.
Яраслаўлі і Ялты
яна апяваць не магла —
не жадала яна
дыфірабамі песьціць чужыну.

Па жытнёваму полю
ішоў ён, вянок несучы,
і імкліваму сёння надаўшы учора надзею,
той вянок выплятаў

не на голаў купальскай начы,
не на шэры пагост,
што Радзіме раклі ліхадзеі.

Страцім-лебедзя песня
ірвалася ўвысь, да сьвятла,
нібы шлюбным пярсьцёнкам,
вянком заручыла Радзіму
з адраджэньнем я!

Бо іначэй рука не магла,
не скарылася бо...
быццам некалі сэрца Страціма.
1989 г.

ВАЛЕРЫ ЖЫВАЛЕЎСКІ МУЗЫКА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Так складалася, што я нарадзіўся на сьвет ва ўзросьце, калі Максім памёр...

Служыў у арміі. Лёс кідаў мяне па Саюзу. Родныя дасылалі газеты з Беларусі, каб мог чытаць на мове. У Кіеве я з украінцамі размаўляў па-беларуску, а яны са мной па-украінску. Там памёр Сяргей Палуян, сябра Максіма Багдановіча. Адночы з канцэртаў мы паехалі ў Чарнобыльскую зону, і я наведваў Брагін, радзіму Сяргея Палуяна. Твор для гітары „Памяці Сяргея Палуяна” напісаў у Кіеве.

Вярнуўся ў Гародню і як бы ўпершыню ўбачыў свой горад. Ubачыў яго беларускую душу. Пачаў шукаць беларускае асяроддзе і знайшоў яго ў Доме-Музеі Максіма Багдановіча. Тут збіраўся дзіцячы гурток „Вянок”, мой пяцігадовы сын Федзя пачаў пісаць музыку да беларускіх вершаў. Ягоную песню „Радзіма” на словы Дануты Бічэль-Загнетавай надрукавала беластоцкая газета „Ніва”.

Сябры ў мяне пытаюцца, дзе я навучыўся размаўляць так чыста на мове ў рускамоўным акружэньні, я адказваю, што ў Доме Максіма Багдановіча ў Гародні.

Суполка імя Максіма Багдановіча наладжвала народныя сьвяты — каляды, гуканьне вясны, купальле. Дзеці зь „Вянку” сьпявалі з хлопцамі песні паэта „А дзе ж тая крынічанька”, „Перапёлчак”. Многія з мэлодыяў, якія мы сьпявалі тады, я выкарыстаў у цыкле для клясічнае гітары „Беларускія фантазы ў старадаўнім стылі”.

Спачатку я здзіўляўся, як гэта хлопцы проста ў музеі, у тлуме, пішуць вершы, жартуюць, што іх натхняе Муза Максіма.

У спрэчках пра беларускую гісторыю мне прыйшла думка, што трэба рэанімаваць і старажытную беларускую музыку. Але як? Я даведаўся пра Багдановічаў цыкл „вершы беларускага складу”. У двухпакаёвай мамай кватэры ўмоваў для працы з гітарай ня было, я папрасіў дазволу заставацца ў музеі на ноч. Тут за дзьве ночы я і стварыў твор для гітары „Павана і гальярда Менскай феі Мелузіны”. Як растлумачыць? Твор складаецца з танцавальных мэлёдыяў — павана, старажытны іспанскі танец, гальярда — старажытны італьянскі, — а ў Менску на будынку кляштара Езуітаў ёсьць флюгер у выглядзе феі Мелузіны, якая іграе на лютні. ...На выпускных экзаменах асістэнтуры-старажыроўкі музычна-пэдагагічнага інстытуту імя Гнесьціных другое аддзяленьне майго сольнага канцэрта складалася зь беларускае тэматыкі. Вышэй памянёную п’есу я там прадставіў як твор невядомага беларускага аўтара 16 стагодзьдзя. Канцэрт меў посьпех, п’еса — асабліва. Прапанавалі дапамагчы з выданьнем уласнага зборніка, але я адмовіўся, думаючы, што першы зборнік трэба выдаць на радзіме, на роднай мове.

Першы свой сольны канцэрт для клясычнае гітары даў у Гародні. Спачатку яго пачулі сьцены музэя паэта, пасля сябры, а ўжо потым аматары гітары ў Базылянскім касцёле.

Сярод літаратуры ў музэі мне трапіўся артыкул Нісьневіча „Музычнае асяроддзе Максіма Багдановіча”, які навіў мяне на пошукі тэарэтычных зьвестак пра лютню і гітару на Беларусі. Стрыечны брат Максіма Андрэй Галаван быў добрым гітарыстам, рабіў уласныя транскрыпцыі твораў Баха, Бэтховэна для гітары. Максім любіў слухаць гітару. У ягоных вершах часта ўжываецца музычная тэрміналёгія. Першы твор апублікаваны – „Музыка”. Ён жа вывучаў родную мову па фальклорных зборніках, шмат чытаў народных песень, і адчуваецца, што пачаў пісаць вершы пад ураджаньнем беларускіх песень.

Вершы Багдановіча добра кладуцца на ноты, добра пяюцца. У мяне цяпер меней часу на стварэньне музычных твораў, але як водгук гарадзенскіх песенных настройў, як водгук музыкі Максіма Багдановіча усё ж узьнікае музыка ў маёй душы. Яе трэба толькі сабрацца і запісаць.

Паэзія Максіма Багдановіча геніяльная, павінен у Беларусі зьявіцца такі ж геніяльны музыка Багдановіч. Ён зьявіцца менавіта дзякуючы Максіму Багдановічу, паэту, чья паэзія – ужо музыка, якую трэба агучыць.

7 сакавіка 1991, Гародня.

Камэнтарый. Валерый Жывалеўскі працуе ў Менскай кансэрваторыі выкладчыкам, дыпламант многіх конкурсаў па клясычнай гітары, кампазытар.

Некалькі штрыхў да напісаньня музыкі да „Пагоні” Максіма Багдановіча

У 1942 годзе калектыў настаўнікаў Баранавіцкай школы мастацтваў запрасіў Лявона Луцкевіча прыняць пасаду дырэктара школы, сабраліся ў школе выкладчыкі – толькі творцы, не было каму заняцца адміністрацыйнай працай.

Выкладалі ў школе вядомыя музычныя дзеячы: кампазытар Спаскі загадваў музычнай часткай, – сам ён паходзіў з Расеі, але да беларускае культуры адносіўся з павагай, ягоны раманс „Астры” на словы Максіма Багдановіча быў надрукаваны ў Рызе.

Працаваў у школе і вядомы тэнэр з Украіны Фокін, і музыкі, якія скончылі Пецябургскую кансэрваторыю.

Настаўнікі прапанавалі Луцкевічу зьездзіць у Менск і папрасіць у кампазытараў нотных тэкстаў для працы ў школе.

Кампазытар М. Шчаглоў-Куліковіч кіраваў у той час музычнай часткай Менскага музычнага тэатра. Жыў у Менску і А. Я. Туранкоў. Першы за бутэльку гарэлкі, а другі за кусок сала аддалі свае творы Лявону Антонавічу. Гэта была пераважна квартэтная музыка. Абодва прапанавалі ноты для хору на верш Максіма Багдановіча „Пагоня”. У школе ўсім спадабалася песня Туранкова, таму і развучылі яе.

Пасьля вайны і вучні і настаўнікі Баранавіцкай музычнай школы як здраднікі Радзімы апынуліся ў сталінскіх лагерах.

Лявон Луцкевіч спаткаў Туранкова ў 1946 годзе ў Сіблаку на Марыінскай перасыльцы.

– За што? – спытаў Лявон Антонавіч.

– За „Пагоню”, – адказаў Туранкоў.

Туранкоў кіраваў у лагеры хорам, Луцкевіч іграў у аркестры на мандаліне, акампаваў хору. У Туранкова была наладжана перапіска з домам, яму дасылалі кнігі беларускіх аўтараў, Луцкевіч пазычаў іх чытаць. Адзін час разам ляжыліся ў лагернай бальніцы...

З 1946 па 1949 гг. Лявон Антонавіч ня меў магчымасьці бачыцца з Туранковым, апынуўшыся ў іншым лагерах. У 1949 яго прывезьлі ў Марыінск на агляд лагернай самадзейнасьці як мандалініста, там яны зноў убачыліся з Туранковым.

Пасьля Луцкевіча перавялі ў Азерлаг у Іркуцкую вобласць. Пасьля вызваленьня ў Менску на кватэры Рыгора Шырма Лявон Антонавіч спаткаўся з Туранковым і такая адбылася размова:

- Добры дзень! — павітаўся Луцкевіч.
- Здравствуйте-с, — адказаў Туранкоў.
- Вы мяне не памятаеце?
- Не помню-с.
- Ды мы ж з Вамі разам...
- Молодой человек, ничего не хочу вспоминать.

Пасья вайны „Пагоню” ў Беларусі сьпяваць забаранялася, лічылася, што гэтую песню „осквернили” фашыстоўскія здраднікі. У сярэдзіне васьмідзесятых гадоў „нефармальныя” суполкі сталі сьпяваць „Пагоню” на матыў „Марсельезы”, партыйныя і камсамольскія актывісты ў гэты час дэманстратыўна выходзілі з залаў. Нарэшце ў студзені 1991 года газета „Чырвоная змена” надрукавала ноты М. Шчаглова-Куліковіча да „Пагоні”, кампазытара, які пасья вайны жыў у эміграцыі і там памёр у Чыкага ў травені 1969 г.

ВІКТАР БАРАНОЎСКІ

ПАЭТ ПАМІРАЕ АПОШНІМ

На справе маеш толькі тое, за што дорага заплаціў. Беларускі народ плоціць адчайна і бесшабашна, але нічога ня мае. Калі я памыляюся, няхай апанент назаве народ, які зайздросьціць беларусам.

Гэтакі сумны бег думкі выклікае адпаведныя асацыяцыі, зь якіх пераважае працэсія вынасу нябожчыка — бязбожна зацягнутая, даведзеная да абсурду: у натуры жыцьцё і сьмерць ёсьць эвалюцыя, дасканаленне, адбор лепшага, жыцьцяздоўнага; імперскі гэнатызм у сям’і брацкіх народаў прапанаваў Беларусі іншыя кірункі, на якіх гіне лепшае й сьвятое, але цвіце пустое і злое.

Не ў якасьці даніны ўгодкам Максіма Багдановіча і не праз адсутнасьць ўяўленьня пра шкалу агульначалавечых, культурных і нацыянальных каштоўнасьцей — наадварот, з прычыны ўзнаньня яе ўнівэрсальнасьці й нязьменьнасьці, кажучы пра паэта, шукаеш вызначэньня, роўнага манумэнтальнаму „вялікі”. Гэтак, на маю думку, павінен ставіцца да паэта народ, чью духоўную чысьціню, шырасьць давер і лагоднасьць, рытмы безабароннага сэрца, якое шукае ў зорным раўнадушы сьвету пяшчотнае рэха, выказаў ён... Гэтак, відавочна, і павінна было стаць, і гэта было б натуральна, як матчынае чужыцё да сына, як узнаньне выключнасьці, якая радніць земляроба, рамесьніка, сьвятара, настаўніка, местачкоўца, жаўнера, чыноўніка. Але ж ці сталася?

Прыгадваецца эпізод... Перад уступнымі экзаменамі ў Літаратурны інстытут у Маскве абітурыенты запрашаліся на сумоўе. Некаму, хто прадстаўляў гэтак званыя „малыя народы”, задалі пытаньне: каго з сучасных савецкіх паэтаў ён ведае? Здавалася б, чаго ж прасьцей! Назаві таго, хто на вуху, — у прэздыумах ды падпісвае нэкралёгі. Ня ўсе паэты, але ж савецкія...

Але атрымаўся канфуз. Абітурыент назваў некалькі імёнаў, ніводнага зь якіх ня было вядомым „почтённым” маскоўскім літаратарам з камісіі. Па кароткай паўзе камісія апаніла нацыянальнае пачуцьцё абітурыента, назваўшы імёны сваіх землякоў, — было прапанавана назваць яшчэ каго-небудзь. Ізноў паспаліся невядомыя масквічам прозьвішчы. Нічым скончылася і трэцяя спроба. Прадстаўнік „малого народу” праваліўся...

Анэkdот. Можна сьмяяцца зь недарэкі? Што і рабілі, колькі хацелі. Але ня нам гэта рабіць. Ня нам, беларусам. Савецкіх паэтаў эпохі застою мы заўсёды пасьпеем прачытаць. Пакуль што варта было б пазнаёміцца са сваімі:

Мне доўгае расстаньне з Вамі
чарней ад Ваших чорных кос.
Чаму ж нядобры час прынёс
Мне доўгае расстаньне з Вамі?

Я пачарнеў ад горкіх сьлёз
і трылет пачаў славамі:
мне доўгае расстаньне з Вамі
чарней ад Ваших чорных кос.

Магчыма, у іншага народу глыбей выказаўся б стан лірычнага героя, але аніводзін народ з гэтай прычыны не занядаў бы сваім паэтам, не адмовіўся б ад мовы свае, ад культуры, не перанёс бы шаснаццацігадовага падлетка ў паперах ворганаў правапарадку з аднае нацыянальнасці ў другую, „братскую”...

Баль спраўляюць не паэты. Да калектывізацыі Пушкін мае такое ж дачыненне, як Багдановіч да Чарнобыльскае катастрофы. Дарма, ні той ні другі не маглі ўратаваць свае народы. Выбар робім мы. Мы знайшлі грошы паставіць у Гародні ў цэнтры помнік... Чапаеву, герою вайны супраць уласнага народу, — і мы ня можам знайсці ў закутках неабдымнай „родины” капейкі, каб прывесці ў парадак Дом-Музей М. Багдановіча, дом, у якім жыў наш суайчыньнік. Паміж паэта і бальшавіцкага рубакі выбіраем апошняга... Ці ж беларусы такія крыважэрныя?

Сягонья зноў стаім перад выбарам. Культурны генацыд, супрацьпастаўленне якому гераічна адбывалася сапраўды і народная інтэлігенцыя, выглядае насмаркам у параўнанні зь бядой, што рухаецца з Гомельшчыны. Беларусь ня проста згубіла частку свае тэрыторыі, але на жывым целе краіны зьявілася ракавая пляма, мэтастазы яе распаўзліся бяз шуму й шораху, пад ласкавым сонцам і цёплым дажджом, удзень і ўночы, узімку і ўлетку — робячы сьмерць. Мяркуючы па тым, што „Цэнтр” нэрвуецца і актывізуецца ў актывізацыі катастрофы, — прыгадаў пад час свайго візита на Беларусь, пасля пяці гадоў апакаліпсы, прэзыдэнт яшчэ толькі выказаў жаданьне паслухаць „учёную братню”, — можна меркаваць, што бяда беларускага народу — гэта ўсяго толькі чарговая плата за будучыя камуністычныя зыскі гешэфтаў. Ну, не дапаўзе „туды” Беларусь — такой бяды! За ахвярамі не пастаім — галоўнае, ідэя...

Але нам як быць, рабіць што? Рассыпацца па белым сьвече? Пакорліва назіраць суўтварэньне грандыёзнага музэю васковых постацяў пад голым небам? Ці можа на саміх сябе ўзяць адказнасьць за свой лёс, за сваю зямлю, за будучае дзяцей і ўнукаў?

Здаецца, усім, — камуністам, дэмакратам, левым, правым, ніякім, сацыялістам, беспартыйным, „зялёным”, цэнтрыстам, актыўным, староньнім, сталым, часовым, вясковым, гарадскім, з пагонамі й без, ветэранам і моладзі, — хоць бы на час варты забыць пра амбіцыі, адлучыцца ад складваньня прадуктаў і шмотак, зірнуць да бездані, на край якой апынуліся; апамятаўшыся, усьвядоміць сябе нарэшце сям’ёй, якая выжыве ў адзіным выпадку — калі знойдзе сілы разам узняцца з каленяў.

Так, не да ўгодкаў Багдановіча гэтыя роздумы. Не такой размовы заслугоўвае той Паэт, але й ягоны лёс вырашаецца сягонья. Пакуль жывуць беларусы — жывы Ён, яго паэзія клінаю журавоўправодзіць нас, якія застаюцца ў сьвече, куды яму ёсьць шлях, аленяма дарогі. Адно суцьяша: паэт памірае апошнім, пасляярода, пасля апошняга чалавек, разумеючага мову Багдановіча. Услухаемся яшчэ раз у яго словы, у той родны й дарагі голас:

Мне доўгае расстаньне з Вамі

чарне ад Вашых чорных кос...

Ці не да нас зьвернуты гэтыя словы Максіма Багдановіча?

ЮРАСЬ ПАЦЮПА

ІМЯ

зь нізкі на вольную тэму, эсэ

Найвялікшыя падзеі Богам — Максім Багдановіч. Менавіта так даслоўна перакладаецца яго імя. Але ці ж мала на Беларусі Багдановічаў, ці ж мала Максімаў! А гэты — Максім Багдановіч. Пра кожнага вялікага паэта складаецца міф, кожны мае свой знак, прачытаньне знака — разгадка творчасці. Гамер — сьляпы. Твар Дантэ апалены падземным вогнішчам.

І імя і ўся постаць Максіма Багдановіча асаблівы звычайнасцю, незвычайнасцю. Ён хоць і лічыцца сярод класікаў, але ад яго мала бралі нашчадкаў. Калі і бралі — то неабавязко-

вае, негалоўнае. „Ад усіх цяпер патомкі ёсьць, ды няма адных — Страцімавых”. Ня глядзячы на ўсё Багдановіч быў улюбёным паэтам беларускага чытача.

Няўжо мог сціплы расейскі студэнт так адчайна і сьмела:

„Беце ў сэрцы іх, беце мячамі...”

або наадварот, бышчам з малітваю да чалавека:

Нашто ж на зямлі

Сваркі і звадкі, боль і горыч,

Калі ўсе мы разам ляцім

Да зор!

Так сталася, што ў беларусаў сонца паэзіі — двайная зорка Купалы і Коласа, а Багдановічава, бышчам вячэрняя і ранішняя, — толькі зрэдку ўзыходзіць на небасхіле. Кажуць, гісторыя ня знае ўмоўнасьцей, таму, далёка не раскрыты напоўніцу, талент нашага класіка з пытаньня становіцца рытарычным пытаньнем, цень якога падае на ўсю беларускую культуру. Пра Беларусь, пра яе жыццё напісаў Колас. Купала выявіў яе самую, дух народа. Яны, а не Багдановіч, вызначылі нашыя шляхі. А Беларусь эстэтычная, найвышэйшая, дадзеная Богам, увесь час на паўдарозе, запазыняецца.

У Купалы і Коласа імёны міфалагічныя, у Багдановіча — звычайнае. Якраз і прагнем мы звычайнасьці, імкнучыся выйсці з экстрэмальных умоваў.

Ядзьвігін Ш. лічыў яго творы незразумелымі народу. Паэт ня меў нічога агульнага з актуальнасьцю. Ён актуальны . Ня жар купальскага вогнішча, не рэчаісны колас

сталі яго знакам, а васілёк, зельле. Але васілёк выключнае зельле, якое любіў беларускі селянін, бо разумеў разам з паэтам, што „няма красы без спажытку, бо сама краса і ёсьць той спажытак дзеля душы”.

Максім Багдановіч узвёў гэты фальклорны вобраз да вялікае паэзіі. Мы — зводзім да сэнтымэнтальнага лубка. Няўжо кожнаму клясіку накавана быць спрошчаным і расьцягненым на цытаты?

ПАЭТЫ

Поэты дружить могли бы...

Н. Глазков

Ня кожнаму пры ўсім жаданьні сьвённа ўдаецца працягнуць традыцыю Максіма Багдановіча. Гармонія культуры і глебы, майстэрства і шчырасьці, камернасьці і грамадзянскасьці — усё гэта вынікі або зусім не галоўнае. Каб зразумець паэта і стаць на яго „забыты шлях”, трэба прыгадаць словы з апавяданьня „Шаман”: „Прыгледзімса, напрыклад, да паэзіі, і вы пераканаетесь, што народы некультурныя ня бачылі ў прыродзе ніякай красы. Перагарніце хаця вельізарнейшую Іліяду або Адысью; там вы знойдзеце шмат вершаў аб красе розных людзей, учынкаў, рэчаў, — а аб красе зямлі бадай што ні слова няма. Амаль тое ж самае і ў рымскай паэзіі. Толькі ў часы так званана „адраджэньня” людзі навучыліся бачыць у зямлі красу”. З апавядальнай квазіпічнай і квазінароднай савецкае літаратуры такая традыцыя выштурхоўваецца, як чужароднае цела.

Сам жа М. Багдановіч некалі адмовіў у найменьні паэта В. Дуніну-Марцынкевічу, бо „правёўшы значную частку свайго жыцця ў вёсцы, ён (Дунін-Марцынкевіч) зусім не адчуваў прыроды і ня даў аніводнай выявы яе, хоць апісваў выключна сельскі побыт”. Эстэтыка М. Багдановіча — гэта адыход ад антрапацэнтрычнага нарцысізму да ўсеагульнае любові, адыход не ў першабытнае языцтва, а — зьняцце праз апасродкаваньне чалавечнасьцю. У паэта жывая прырода не разьнімаецца аналізам, але прасьвятляецца культураю. Бышчам апэрацыя бяз скальпяля. Дзіўна, ды ня хто-небудзь, а эстэт М. Багдановіч адзін з першых у беларускай паэзіі пачаў апісваць жаб, мушак-зелянушак, „здаволеннае багно” і да т. п. У яго яшчэ зашмат рэнэсанснае універсальнасьці, энергіі пачынальніка, каб папяровыя кветкі заглушылі васілька.

А як жа В. Дунін—Марцінкевіч? А нічога. Ї яго традыцыя спатрэбілася нашчадкам. Ня рад будучь ламаць пёры дасьледчыкі над супярэчнасьцю паміж двума пэзатамі, але Навум П'ягорка ўсё-ткі пакінуў радкі, вартыя і яго крытыка:

Вось на небе сонца за гару заходзіць
і ціхую ночку сьвету прадвяшчае,
а мясячык бледны з-за туч выглядае,
салавейка ў лесе песенькі разводзіць.
Гаспадары з поля бадзяцца дахаты,
гоняць прад сабою волікі рагаты,
пастухі скацінку у сяло зганяюць,
дзеўкі ёй вянкамі рогі прыбіраюць.

ДАНУТА БІЧЭЛЬ

Маленькі хлопчык

Маленькі хлопчык, будучы пэзт,
з Гародні едзе ў няблізкі сьвет.
Сухоты. Холад. Зацьвіце здалёк
Радзіма, як блакітны васілёк.
Яна пакуль што ў мораку цьвіла.
Няма на ёй ні шчасьця, ні цяпла.
Але пэзт, як добры чарадзеі,
здалёк аддасць ёй жар сваіх грудзей
ды зьнічкай скоціцца ў прыморскі кут,
каб вечным болем ачышчаць свой люд.

Каб у Радзіме адагрэтае той
ніхто ня чуўся горкай сіратой.

X X X

Апошнім
сьнег у вечным змроку тае,
дзе пахавана маці маладая.

Зямля
сьвятым барвенкам зацьвітае,
дзе пахавана маці маладая.

І чорных птахаў вырай не ўзьлятае,
дзе пахавана маці маладая...

І маці Беларусь
і крыж пахілы...
і дзірванець могількі, магілы...

Максімаў домік у Гародні

Новы Сьвет даўно ня новы.
Побач — сад стары кляновы,
на Малой Садовай вулцы,
вулцы, згорбленай бабульцы,
наш амаль вясковы домік,
як забытых вершаў томік,
як снапок валошкаў польных,
запрашае ўсіх бяздольных,
хто згубіўся ў часе нудным,
хто жыве жыцьцём няўкладным,
хто ў натоўпе, нібы ў полі,
хто сяброўня меў ніколі, —
запрашае абагрэцца
ля пэзтавага сэрца.
За драўлянымі дзьвяжарыма
неўміручы сьвет Максіма.

АНАТОЛЬ БРУСЕВІЧ

Першая зорка Максіму Багдановічу

Сонца залезла за чорныя хмары,
неба запэдкаўшы ў колер чырвоны,
нібы пускаючы нейкія чары
ці атрымаўшы бязлітасна кару
зорка ўзышла над маўклівым сутоньнем...

Першая зорка срэбнай манетай
бляскам халодным у сінім бяздонні
шчасьцем калісьці сьвяціла паэту,
ў цёплых абдымках ласкавага лета
вечер гайдаў яе лёгкія промні.

Першая зорка ліхтарчыкам цьмяным
грэе туман у падножжа зьмяркання,
гоячы ў сэрцы глыбокія раны,
можа ў кагосьці, як ён закаханы,
я пра сябе загадаю жаданьне.

АЛЕСЬ ЧОБАТ

X X X

Між вольнымі людзьмі такая сувязь ёсьць,
якую не забрудзяць кроў і злосьць,
сьвятая вера, крыкі і разьлікі.

Мы ўсе сыны сваіх народаў праз вякі,
але калі чужых цкуюць твае бацькі,
такі народ ня можа быць вялікі.

Вось ты ўсё прачытаў — і брат ужо ня брат!
А памяць, як зьмяя, засьлізгала назад
на смак крыві, па дурасьці пралітай...

Запомні, брат, калі па душу прыйдзе злосьць:
між вольнымі людзьмі такая сувязь ёсьць,
якую не зламаць любою бітвай.

1991

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ ПРОСЬЦЕНЬКІ ВЕРШЫК

Няяркая маленькая вясёлка
Ўкол месяца нябачна зіхаціць;
Яе ня кажны навет і прыкмеціць,
Хто ў гэты час на неба паглядзіць.

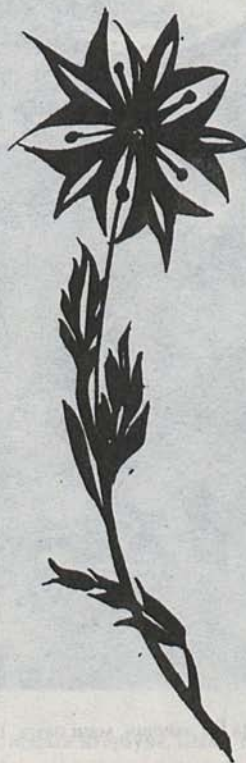
Няяркая маленькая вясёлка! —
Праз гэта ты і да спадобы мне,
Бо я адну з табою долю маю —
Зіяць ледзь бачна ў снінай вышыне.

АБ ПРАВАПІСЕ ЗБОРНІКУ „Я ХАЦЕЎ БЫ СПАТКАЦЦА З ВАМІ”

Усё больш і больш уваходзіць у моўную практыку правапіс па граматыцы Браніслава Тарашкевіча. Зборнік наш захоўвае правапіс аўтараў: вершы Максіма Багдановіча перадрукаваны з выдання перашага тому 1927 г. і „Вянка паэтычнай спадчыны” 1960 г., гэтую кнігу, выдадзеную беларускай эміграцыяй, мы атрымалі ад Кастуся Акулы, паэта, драматурга і празаіка, выдаўца газеты „Зважай”, які пражывае цяпер у Таронта, — перадаем яму шчыры дзякуй за ўсю дапамогу, якую аказвае музэю.

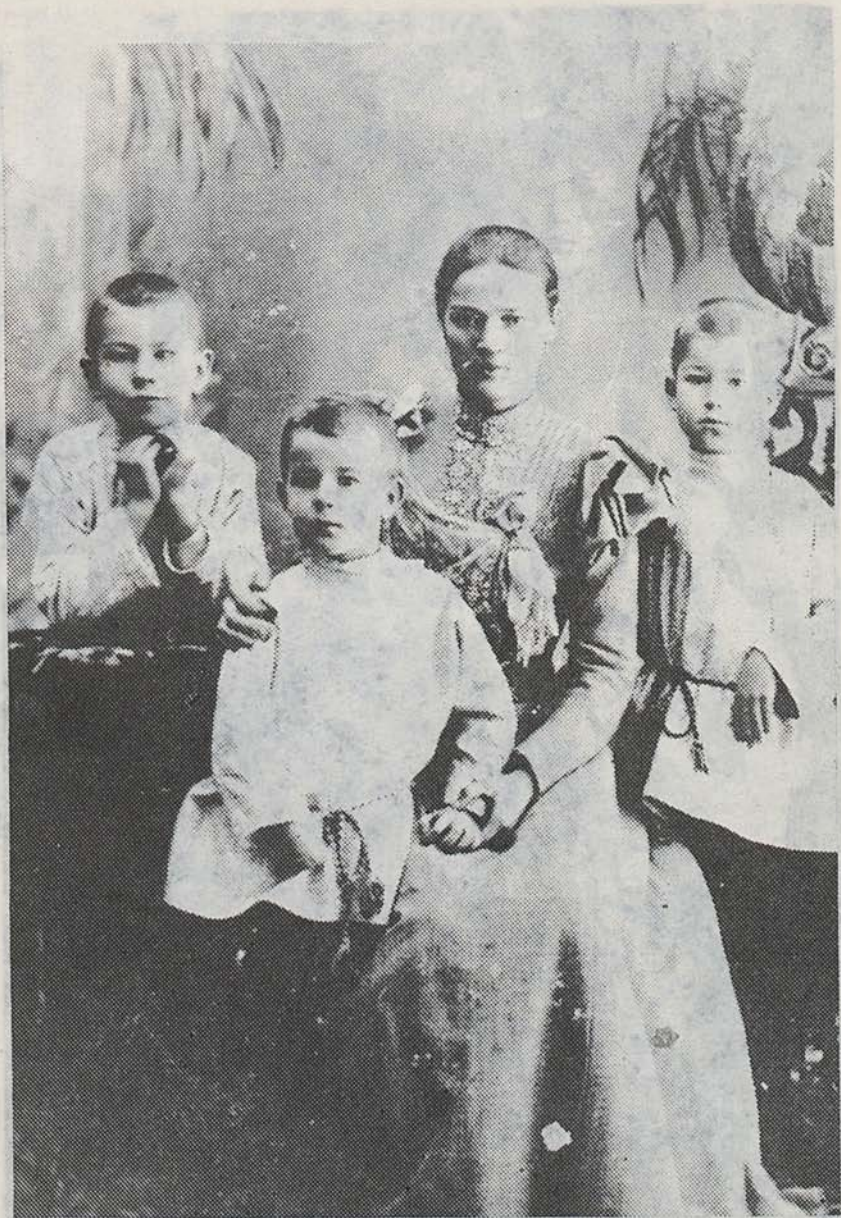
У маладой беларускай мове ў кожнага аўтара свае адметнасці. Антон Навіна як літаратар карыстаўся мовай нашаніўскае хвалі, Іван Замцін прыехаў у БССР з Расеі і вывучыў мову рэнэсансу 20-х гадоў, Станіслаў Станкевіч жыў у эміграцыі, але паходзіў, здаецца, з Заходняе Беларусі, ён дае ўзор найбольш чыстай і прыгожай мовы нашага рэгіёну. Сучасныя аўтары выглядаюць у зборніку ў натуральным выглядзе: некаторыя яшчэ карыстаюцца савецкім канцэлярытам, а некаторыя спрабуюць пісаць па граматыцы Тарашкевіча. Тэксты з дыктафону са слыху перапісвалі таксама зь мяккімі знакамі.

Правапіс нашага зборніку выяўляе крызісны стан нашае мовы, калі тыя, хто выдае моўныя законы, не жадае ўзаконіць найбольш дасканалы правапіс па Тарашкевічу.

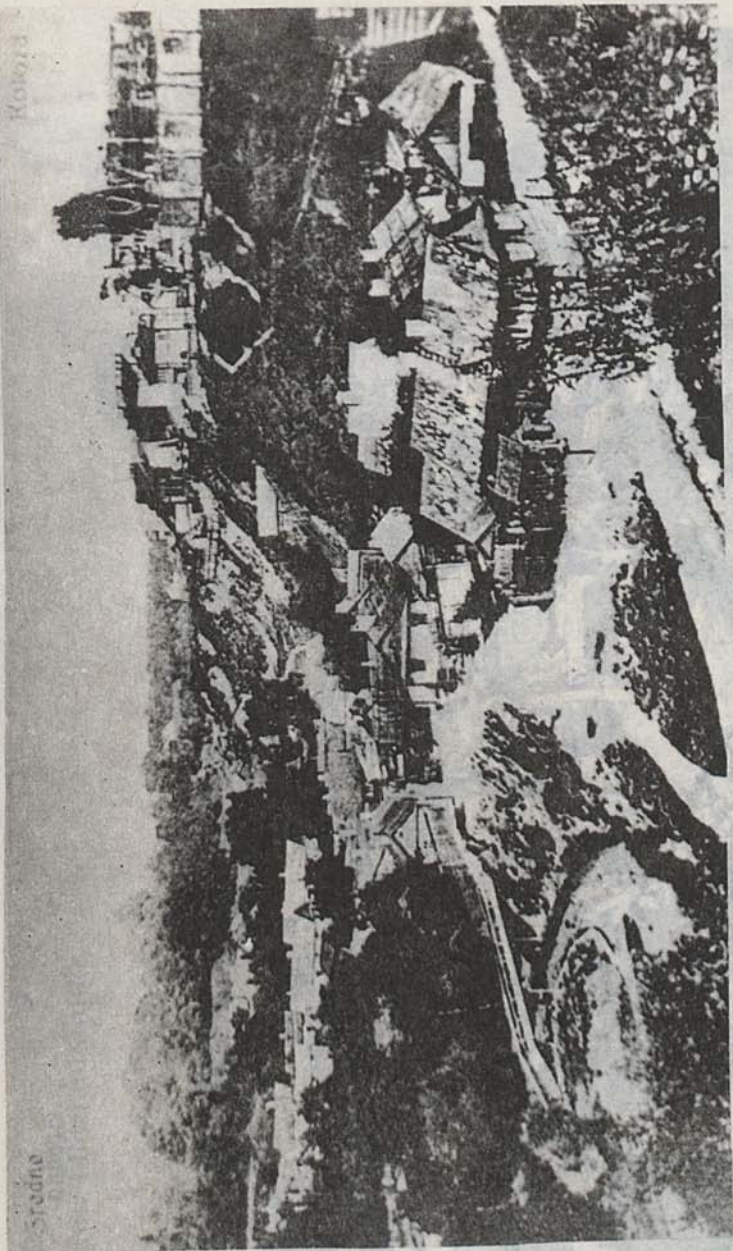
Марыя Апанасуіна Багдановіч, маці паэта, Гродна, 1895

Вадзім, Лёва, Марыя Ягораўна, цётка, Максім. Н. Ноўгарад, 1897

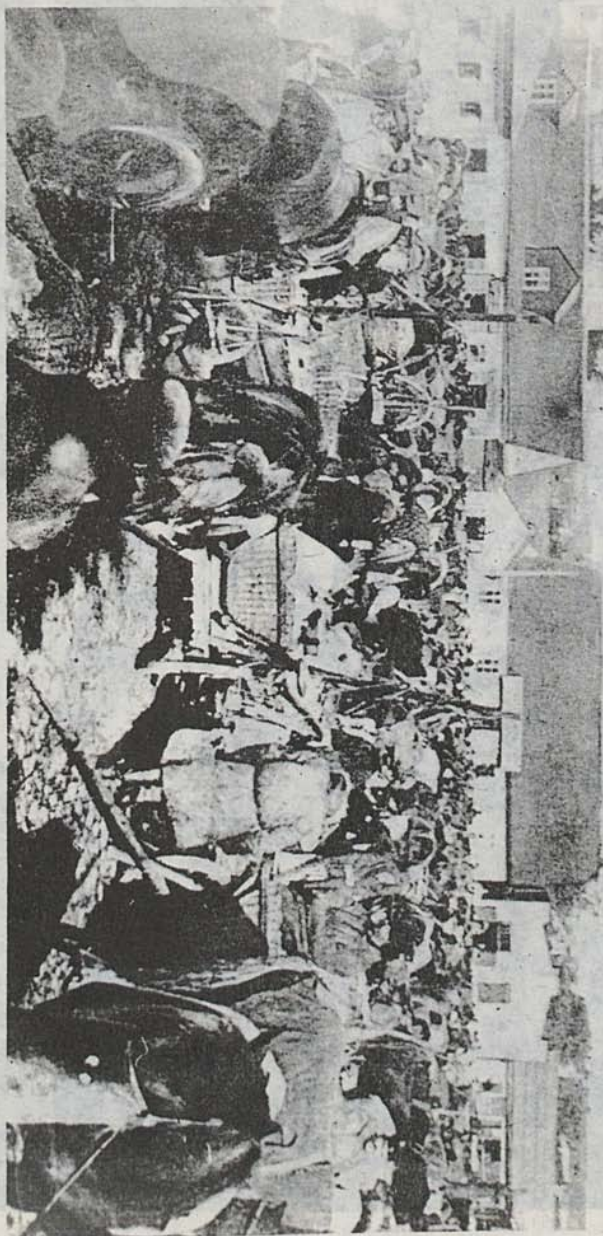

Вера, Нюта і Пеця Гапановічы.

Краявцы Гародні. Выгляд Каложы з вуліцы Замкавай.

Grodno
Stimmungsbild am A

Красныя Гародні. Стары кірмаш у цэнтры горада за Бягровулкай.

Вуліца Банкаўская ў Гародні, цяпер частка Сацыялістычнай

ЗЬМЕСТ

стар.

Васіль Быкаў, Максім Багдановіч – наш апостал.....	3
I. Максім Багдановіч, Над Нёманам	
Вершы:	
Над Нёманам.....	7
Першая любоў.....	7
x x x Пад ценем цёмных ліп.....	7
x x x Ізноў пабачыў я сялібы.....	8
Споўненае абяцаньне.....	8
Дзед.....	8
На могілках рандэль.....	9
Успамін.....	9
x x x Сычожа, змрок.....	9
x x x Усё праходзе – і радасць, і мукі.....	9
x x x Прыдзеца, бачу, пазайдрыць бяздольнаму Марку.....	10
x x x Цёплы вечар, ціхі вецер, сьвежы стог.....	10
x x x Ціха па мяккай траве.....	10
Перад паводкай.....	11
x x x Па-над белым пухам вішняў.....	11
Слуцкія ткачыкі.....	12
Пагоня.....	12
x x x Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі.....	13
Касьцёл сьвятой Ганны ў Вільні.....	13
Раманс Зорка Вэнэра ўзышла над зямлёю.....	14
Кніга.....	14
x x x Ціхі вечар; знікнула сьпякота.....	14
Безнадзейнасьць.....	15
x x x Белым кветам адзета каліна.....	15
Упалі з грудзей пана Бога.....	16
З Вэрлена x x x Раяль цалуе тонкая рука.....	16
x x x Плач сэрца майго.....	16
x x x Бывае вада перапоўніць.....	17
На беларускія тэмы. Артыкул.....	18
Алесь Чобат. Камэнтар да артыкула „На беларускія тэмы”.....	21
П. Марыя і Адам Багдановічы.....	22
Марыя Багдановіч. Перад калядамі. Сьвяточны аповяд.....	23
Адам Багдановіч. Успамін пра маці Максіма.....	26
Перажыткі старажытнага сьветапогляду ў беларусаў.	
Этнаграфічны нарыс.	
Выцінкі.....	28
III. У ГАРОДНІ НА НОВЫМ СЬВЕЦЕ.....	34
Максім Багдановіч x x x Я хацеў бы спаткацца з вамі.....	35
Зьмітрок Бядуля. На скрыжалях адраджэньня.....	35
Уладзімір Караткевіч. Багдановічу, верш.....	36
„Карталюшка” Максіма xxx Сягонья я пачуў словы.....	37
Зоська Верас. З маіх успамінаў.....	38
У Карпілаўку.....	38
Дзьве варажбіткі.....	39

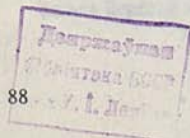
Антон Навіна. Уступнае слова да другога выдання зборніку М. Багдановіча „Вянок”	40
Іван Замоцін. Максім Багдановіч. Крытыка-біяграфічны нарыс. Разьдзел „Тэматыка”, выцінкі	41
Станіслаў Станкевіч. Максім Багдановіч, нарыс.....	42
Аляксей Коршак. Максім Багдановіч, верш	50
Анатоль Івэрс. Максім Багдановіч, верш	50
Васіль Супрун. Максіму Багдановічу, верш	51
Сяржук Сокалаў-Воюш. Аўтару „Вянка”, верш	51
Данута Бічэль. Ракуцёўшчына 31 мая 1987, верш	51
Аляксандр Госьцеў. Гродзенскае маленства Максіма Багдановіча ў асяродзьдзі дарослых	52
Міхаіл Адамін ххх Прарочая зорка з грудзей..., верш	58
Алесь Пісарык. Вуліца Максіма Багдановіча, верш	58
Апанас Цыхун. ххх Дзе кіпарыс гайдае выш, верш	58
Аляксей Пяткевіч. Ля дома паэта. Успамін	59
Віктра Дзьмітрыеў. Белыя крылы птушкі чырвонай. Вэрсэт	59
Аляксей Карпюк. Непаўзабытае. Успамін	60
Святлана Палхоўская. У фондах	61
Данута Загнетава. Дом-Музей Максіма Багдановіча ў Гародні. Нататкі.	62
Рэдкія выданьні твораў М. Багдановіча.....	69
Сяргей Кавалёў. Трыялет	70
Уладзімір Шурпа. Сустрэча з Багдановічам. Верш	70
Янка Брыль. ххх У гісторыі беларускай літаратуры... Вэрсэт	71
Сяржук Сокалаў-Воюш. Максіму Багдановічу. Верш	71
Валеры Жывалеўскі. Музыка Максім Багдановіч	72
Некалькі штрыхоў да напісаньня музыкі да „Пагоні”.....	73
Віктар Бараноўскі. Паэт памірае апошнім. Артыкул.....	74
Юрась Паццопа. Імя. Эсэ.....	75
Паэты. Эсэ.	76
Данута Бічэль. Маленькі хлопчык. Верш.....	77
ххх Апошнім сьнег ... Верш	77
Максімаў домік у Гародні. Верш	77
Анатоль Брусэвіч. Першая зорка. Верш.	78
Алесь Чобат. Між вольнымі людзьмі такая сувязь ёсьць. Верш.....	78
Максім Багдановіч. Просьценькі вершык	78
Аб правапісе зборніка „Я хацеў бы спаткацца з вамі”	79
Выкарыстаныя фатаграфіі, надпісы.....	79

706904

Мастак АЛЕСЬ АЎЧЫНЬНІКАЎ

Здадзена ў набор 23.10.91. Папд. да друку 16.12.91. Фармац 60x84(116).
Папера этыкетачная. Афсетны друк. Друк. арк. 5,5. Тыраж 3500 экз. Заказ 4068.

Лідская друкарня. г. Ліда, вул. Ленінская, 23

X

2008.05.05

5-30

99999994 1666 12

Бел. 2005

1